

MINISTERSTWO ROLNICTWA I ROZWOJU WSI

STRATEGIA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU WSI, ROLNICTWA I RYBACTWA

projekt z dn. 14 grudnia 2010r.

Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa powstaje w Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi przy współpracy ośrodków naukowo – badawczych, które zaoferowały swoją pomoc w opracowaniu dokumentu (w szczególności części diagnostycznej oraz celów, priorytetów i kierunków interwencji), do których należą:

Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej Państwowy Instytut Badawczy, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego PAN, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Instytut Rybactwa Śródlądowego im. Stanisława Sakowicza. Instytut Technologiczno-Przyrodniczy, Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa Państwowy Instytut Badawczy, Instytut Zootechniki Państwowy Instytut Badawczy, Morski Instytut Rybacki oraz niezależni eksperci rolniczych uczelni publicznych

prof. Jerzy Bański
dr Wanda Chmielewska-Gill
mgr Paweł Chmieliński
dr inż. Mirosław Cieśla
prof. Marek Degórski
prof. dr hab. inż. Wiesław Dembek
doc. dr hab. Krzysztof Domaradzki
dr Mirosław Drygas
mgr Michał Dudek
doc. Robert Eckert
prof. dr hab. Antoni Faber
dr Zbigniew Floriańczyk
doc. dr hab. Janusz Igras
prof. dr hab. Wojciech Józwiak
prof. dr hab. Edmund Kaca
dr Jerzy Kopiński
prof. dr hab. Andrzej Kowalski
prof. dr hab. Stanisław Krasowicz.
prof. dr hab. Jan Kuś

dr Mariola Kwasek
dr Andrzej Lirski
mgr Wiesław Łopaciuk
dr inż. Robert Mroczek
dr inż. Grażyna Niewęgłowska
dr Marianna Pastuszek
dr Stefan Pietrzak
dr Iwona Psuty
dr Grzegorz Siebielec
doc. dr hab. Tomasz Stuczyński
dr Iwona Szczepaniak
mgr Stanisław Szostak
mgr Mirosława Tereszczuk
mgr Tadeusz Toczyński
dr hab. Konrad Turkowski
prof. dr hab. Roman Urban
doc. dr hab. Wiesław Wiśniewolski
doc. dr hab. Arkadiusz Wołos
prof. dr hab. Zdzisław Zakęś
mgr Łukasz Zwoliński

STRATEGIA
ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU WSI,
ROLNICTWA I RYBACTWA
na lata 2011-2020

Wykaz skrótów

ANR	Agencja Nieruchomości Rolnych
ARiMR	Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa
ARR	Agencja Rynku Rolnego
FAPA	Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA
IERiGŻ-PIB	Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej Państwowy Instytut Badawczy
IGiPZ PAN	Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego PAN
IRWiR	Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN
ITP	Instytut Technologiczno-Przyrodniczy
IUNG-PIB	Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa Państwowy Instytut Badawczy
IZO-PIB	Instytut Zootechniki Państwowy Instytut Badawczy
GUS	Główny Urząd Statystyczny
KE	Komisja Europejska
KRUS	Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego
MRiRW	Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi
OW	Obszary Wiejskie
PROW 2007-2013	Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013
SZRWRiR	Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi Rolnictwa i Rybactwa
UE	Unia Europejska

Spis treści

WSTĘP	7
I. STRESZCZENIE DIAGNOZY SYTUACJI I PROGNOZY TRENDÓW ROZWOJOWYCH	8
1.1. GŁÓWNE WNIOSKI PŁYNĄCE Z DIAGNOZY I TRENDÓW ROZWOJOWYCH	8
1.2. ANALIZA SWOT OBSZARÓW WIEJSKICH	13
1.3. ANALIZA SWOT ROLNICTWA	16
1.4. ANALIZA SWOT RYBACTWA	18
II. GŁÓWNE ZAŁOŻENIA STRATEGII	21
2.1. CEL OGÓLNY I WIZJA OBSZARÓW WIEJSKICH, ROLNICTWA I RYBACTWA	21
2.2. CELE SZCZEGÓLNE, PRIORYTETY I KIERUNKI INTERWENCJI	21
2.3. OPIS INSTRUMENTÓW REALIZACYJNYCH	31
2.4. POWIĄZANIA STRATEGII Z POZOSTAŁYMI STRATEGIAMI ROZWOJU	32
III. PLAN DZIAŁAŃ IMPLEMENTACYJNYCH I WSKAŹNIKI REALIZACJI STRATEGII	47
3.1. PLAN DZIAŁAŃ IMPLEMENTACYJNYCH	47
3.2. OPIS SYSTEMU MONITOROWANIA, EWALUACJI I SPRAWOZDAWCZOŚCI	55
3.3. WSKAŹNIKI REALIZACJI STRATEGII	57
IV. SYSTEM REALIZACJI I RAMY FINANSOWE.	59
4.1. OPIS PODMIOTÓW PUBLICZNYCH I NIEPUBLICZNYCH ZAANGAŻOWANYCH W REALIZACJĘ STRATEGII I MECHANIZMÓW KOORDYNACJI	59
4.2. IDENTYFIKACJA ŚRODKÓW FINANSOWYCH DZIAŁAŃ PODEJMOWANYCH NA RZECZ ROZWOJU ROLNICTWA, OBSZARÓW WIEJSKICH I RYBACTWA W LATACH 2004-2009	60
4.3. RAMY FINANSOWE STRATEGII	65
V. STRESZCZENIE WYNIKÓW NIEZALEŻNYCH OCEN STRATEGII	66
5.1. INFORMACJA O WYNIKACH PRZEPROWADZONYCH KONSULTACJI SPOŁECZNYCH	66
5.2. OCENA ZGODNOŚCI STRATEGII Z SRK	67
5.3. STRATEGICZNA OCENA ODDZIAŁYWANIA NA ŚRODOWISKO	67
SPIS RYSUNKÓW	68
SPIS TABEL	70
ZAŁĄCZNIK 1. DIAGNOZA SYTUACJI Z UWZGLĘDNIENIEM STANU ŚRODOWISKA I ZRÓŻNICOWAŃ PRZESTRZENNYCH WRAZ Z PROGNOZĄ TRENDÓW ROZWOJOWYCH	71
Z.1.1. DIAGNOZA ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH	71
Z.1.2. DIAGNOZA SYTUACJI W ROLNICTWIE	88
Z.1.3. DIAGNOZA SYTUACJI W RYBACTWIE	121
Z.1.4. ZAPLECZE NAUKOWO BADAWCZE	125

WSTĘP

Koncepcja opracowania *Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa* na lata 2011-2020 wynika z trwających obecnie prac nad uporządkowaniem krajowych dokumentów strategicznych. Podmiotem strategii są obszary wiejskie, rolnictwo oraz rybactwo, które z wielu powodów i uwarunkowań (także historycznych), odmienności w sferze ekonomicznej i społecznej, są w Polsce obszarem o szczególnej wrażliwości społeczeństwa wobec zadekretowanych zewnętrznie wskazań i zaleceń.

W strategii szczególny nacisk został położony na uściślenie i sprecyzowanie wzajemnych powiązań pomiędzy aspektami ekonomicznymi, społecznymi i środowiskowymi zrównoważonego rozwoju, który jest konstytucyjną zasadą rozwoju kraju.

Dodatkowym uwarunkowaniem tworzenia strategii jest kontekst wspólnotowy podjętych działań, ponieważ obecnie prowadzone są przełomowe debaty nad przyszłością Wspólnej Polityki Rolnej, Wspólnej Polityki Rybackiej oraz Polityki Spójności po roku 2013 roku, dyskusja w ramach przeglądu budżetu Unii Europejskiej (UE). Ponadto Rada Europejska osiągnęła porozumienie w sprawie nowej strategii gospodarczej Unii Europejskiej, która formalnie została przyjęta 17 czerwca 2010r. pod nazwą „Europa 2020 – Strategia dla Wzrostu Inteligentnego, Zrównoważonego i Sprzyjającego Włączeniu Społecznemu”. Dyskusja nad przyszłością WPR została zainicjowana już podczas zakończonego w 2008 r. *Przeglądu WPR*, natomiast jej zwieńczenie (rozumiane jako przyjęcie wynikających z niej aktów legislacyjnych) przewiduje się na 2012 r. Przegląd WPR wytyczył kierunki przyszłych zmian, w szczególności poprzez zdefiniowanie tzw. nowych wyzwań dla Wspólnej Polityki Rolnej, do których należą: zmiany klimatyczne, energia odnawialna, gospodarka wodna, różnorodność biologiczna, działania towarzyszące w sektorze mleczarskim, innowacyjność w zakresie czterech pierwszych wyzwań. Wyzwania te zostały w znakomitej większości zidentyfikowane również w strategii.

Biorąc pod uwagę źródła finansowania rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce należy podkreślić rolę środków unijnych w finansowaniu, a tym samym osiągnięciu zakładanych efektów planowanych działań. Dlatego okres objęty strategią (2011-2020) koresponduje z perspektywą nowej strategii gospodarczej UE, która w sposób istotny może wpłynąć na kształt alokacji budżetu Wspólnoty, a tym samym na realizację celów narodowych strategii realizowanych między innymi za pomocą programów finansowanych z budżetu Unii Europejskiej.

Należy jednakże mieć na uwadze, że zakładany horyzont czasowy 2020 r. jest zbyt krótki dla realizacji wszystkich celów strategicznych w rolnictwie i środowisku wiejskim. Jest to z pewnością okres służący odbudowie po kryzysie gospodarczym, którego skutkami została dotknięta również Polska.

***Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa* (zwana dalej Strategią) określa długoterminową wizję obszarów wiejskich w Polsce (wykraczającą poza rok 2020) oraz wskazuje działania, które pozwolą tę wizję przybliżyć do 2020r. Strategia pełni również rolę platformy koordynującej wsparcie kierowane w ramach poszczególnych polityk do obszarów wiejskich, w celu możliwie maksymalnego zintegrowania lokalnych społeczności dla ich realizacji.**

I. STRESZCZENIE DIAGNOZY SYTUACJI I PROGNOZY TRENDÓW ROZWOJOWYCH

1.1. Główne wnioski płynące z diagnozy i trendów rozwojowych

Niezależnie od przyjętej definicji (przy braku powszechnie uznawanej) obszary wiejskie stanowią ok. 90% całkowitej powierzchni kraju i mieszka na nich mniej więcej co trzeci mieszkaniec Polski.

Obszary wiejskie są wielofunkcyjne - pełnią wiele funkcji zarówno w sferze konsumpcji, produkcji (rolniczej i pozarolniczej), jak i dostarczania dóbr publicznych. Obszary wiejskie są miejscem życia, pracy i wypoczynku znakomitej części polskiego społeczeństwa. Jednocześnie na obszarach tych prowadzone są różne rodzaje aktywności gospodarczej, z których najbardziej powszechne i charakterystyczne dla tych obszarów jest rolnictwo. Poza produkcją artykułów rolnych (surowców do produkcji żywności i biopaliw) rolnictwo pełni ważne role w zakresie ochrony środowiska i krajobrazu, zachowania żyzności gleb oraz bogactwa siedlisk i bioróżnorodności, a także tradycji i dziedzictwa kulturowego.

Liczba ludności na obszarach wiejskich w Polsce w 2008 r. wyniosła 14,8 mln, z czego w wieku produkcyjnym - 9,3 mln osób. Struktura wiekowa ludności wsi jest korzystniejsza dla rynku pracy aniżeli struktura ludności miejskiej. Na wsi do 2020r. nastąpią przejściowe pozytywne zmiany demograficzne prowadzące do wzrostu liczby i udziału ludności wiejskiej w ludności ogółem oraz dodatnim saldem migracji zagranicznych. Z drugiej strony, w kolejnych dziesięcioleciach należy spodziewać się wzrostu liczby i udziału w ogólnej liczbie ludności osób w wieku emerytalnym. Poziom wykształcenia mieszkańców wsi ulega nieznacznej poprawie, jednak nadal poziom i strukturę wykształcenia ludności wiejskiej należy uznać za niekorzystną i będącą jedną z przyczyn wielu negatywnych zjawisk obserwowanych na obszarach wiejskich. Negatywnie na jakość kapitału ludzkiego na wsi wpływa m.in. niedopasowanie oferty edukacyjnej do potrzeb rynku pracy.

Obecnie i w perspektywie długoterminowej obszary wiejskie stanowią niezwykle istotne źródło zasobów pracy dla wszystkich działów gospodarki Polski, przy silnym zróżnicowaniu terytorialnym pod względem jakości i trwałości tych zasobów. W strukturze zatrudnienia na obszarach wiejskich szczególną rolę odgrywa rolnictwo będąc zarówno podstawowym źródłem dochodów jak i absorbentem części bezrobocia ukrytego. Mały obecnie udział działalności pozarolniczej w kształtowaniu struktury zatrudnienia ludności wiejskiej jest pochodną wielu czynników, z których do najważniejszych zalicza się brak pozarolniczych miejsc pracy na obszarach wiejskich, brak elastycznych form pracy pozwalających na wykonywanie jej poza miejscem zatrudnienia, niską dostępność rynku pracy w mieście, małą dostępność transportową ośrodków miejskich i niski poziom mobilności zawodowej. Z 1718,8 tys. osób zarejestrowanych na początku 2009 r. w urzędach pracy jako bezrobotni 45% mieszkało na wsi. Ponadto szacuje się, że w rolnictwie indywidualnym około 70 proc. osób pracuje w niepełnym wymiarze czasu.

Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę w gospodarstwie domowym na obszarach wiejskich w 2008 r. wynosił blisko 80% przeciętnej wartości ogółem dla całej Polski. Mimo wzrostu dochodów ludności wiejskiej po wejściu Polski do UE nadal utrzymuje się znaczna różnica dochodów między gospodarstwami domowymi na wsi i w mieście. Niski poziom dochodów ludności wiejskiej oraz niedopasowanie rynku pracy i bariery komunikacyjne stanowią realne zagrożenie wzrostu poziomu ubóstwa i pogłębienia różnic rozwojowych wewnątrzregionalnych oraz na linii wieś-miasto.

Bardzo niski poziom rozwoju infrastruktury transportowej na obszarach wiejskich jest poważną barierą w rozwoju przedsiębiorczości oraz mobilności pracujących. Dotyczy to zarówno poziomu nasycenia obszarów wiejskich infrastrukturą transportową jak również odpowiedniej jakości infrastruktury komunikacyjnej. Rozwiązania w zakresie infrastruktury drogowej i komunikacyjnej powinny być rozwiązaniami systemowymi obejmującymi m.in. zintegrowanie różnych środków transportu i komunikacji.

Niewydolność energetycznych linii przesyłowych stanowi poważną barierę w rozwoju innowacyjnego i konkurencyjnego rolnictwa oraz przedsiębiorczości na obszarach wiejskich. Dodatkową przeszkodą w realizacji inwestycji na obszarach wiejskich jest lokalna niestabilność przesyłu energii, a tym samym niski poziom bezpieczeństwa energetycznego. Ponadto można spodziewać się wystąpienia w

następnych latach tzw. wykluczenia energetycznego, czyli niemożności korzystania z energii w stopniu pozwalającym w pełni wykorzystywać lokalny i regionalny potencjał rozwojowy. Zrównoważona gospodarka energetyczna jest więc jednym z głównych wyzwań stojących przed obszarami wiejskimi. Sprostanie temu wyzwaniu wymaga zarówno nakładów inwestycyjnych w kierunku rozwijania i budowy innowacyjnych rozwiązań energetycznych na wsi oraz działań służących racjonalnej gospodarce energetycznej.

Infrastruktura sanitarna na obszarach wiejskich nie zapewnia obecnie odpowiedniej jakości życia mieszkańcom tych terenów. Komunalna gospodarka wodno-ściekowa na tych obszarach nadal nie jest zrównoważona, o czym świadczy dominacja systemów wodociągowych bez kanalizacyjnych, jednakże obserwuje się zarazem wzrost liczby wsi wyposażonych w sieci wodociągowo-kanalizacyjne. Coraz większą rolę w kontekście ochrony walorów środowiskowych odgrywa racjonalna gospodarka odpadami komunalnymi. Szczególnej uwagi wymaga wzmocnienie działań samorządowych i wzrost świadomości osób zamieszkałych oraz przebywających na obszarach wiejskich w tym zakresie.

Poziom wykorzystywania technologii informacyjno-telekomunikacyjnych na obszarach wiejskich jest bardzo niski, mimo dynamicznego rozwoju branży usług ICT w Polsce. Sytuacja ta wynika głównie z niskiej jakości usług tejże technologii na obszarach znacznie oddalonych od centrów aglomeracji miejskich. Szczególnie duże dysproporcje między miastem a wsią dotyczą łącz szerokopasmowych, dla których rozwoju poważną barierą stanowi relatywnie niski stopień pokrycia stacjonarną siecią telefoniczną terenów wiejskich. Obserwuje się ponadto brak umiejętności mieszkańców wsi w wykorzystaniu technologii ICT, co jest zjawiskiem dość powszechnym głównie na obszarach peryferyjnych oraz wśród osób gorzej wykształconych i starszych.

O jakości życia na obszarach wiejskich decyduje także stan i jakość infrastruktury społecznej, która powinna być rozwijana na tych obszarach w taki sposób, by usługi publiczne i niepubliczne w zakresie administracji, doradztwa, instrumentów rynku pracy oraz szeroko pojętego zabezpieczenia społecznego co najmniej odpowiadały poziomowi dostępności i standardom oferowanym mieszkańcom miast.

Stymulowanie przedsiębiorczości na obszarach wiejskich oraz zwiększanie ich atrakcyjności inwestycyjnej jest sposobem na różnicowanie form aktywności gospodarczej na wsi oraz tworzenie dodatkowych źródeł dochodów. Największe przy tym efekty dla rozwoju gospodarczego przynosi sektor usług, który w sposób szczególny mógłby wykorzystać endogeniczny potencjał obszarów wiejskich, w tym ich walory środowiskowe i kulturowe.

Pomiędzy obszarami wiejskimi i lokalnymi ośrodkami miejskimi istnieją silne powiązania przestrzenne, które w istotnym stopniu oddziałują na kierunki rozwoju lokalnego. Znaczna liczba małych miast posiada naturalne predyspozycje do rozwoju gospodarki jako lokalne bieguny wzrostu dla otaczających je obszarów wiejskich. Spójny rozwój grup miejscowości wiejskich oraz małych miasteczek posiadających wspólne problemy rozwojowe wymaga szczególnej uwagi. Jednocześnie wzajemne powiązania funkcyjne dużych ośrodków miejskich i wsi są obecnie w małym stopniu dostosowane do dyfuzji efektów rozwoju miast na obszary wiejskie. Jednym z podstawowych czynników determinujących siłę oddziaływania dużych ośrodków miejskich jest ich dostępność komunikacyjna, która jest zróżnicowana i podyktowana lokalizacją oraz poziomem rozwoju regionalnych ośrodków miejskich.

Zróżnicowana rzeźba terenu, różnorodność warunków glebowych i klimatycznych sprawia, że w Polsce występuje duże zróżnicowanie siedlisk i naturalnego krajobrazu. W całkowitej powierzchni obszarów o szczególnych walorach przyrodniczych, które niemal w całości zlokalizowane są na obszarach wiejskich, dominujący udział stanowią grunty użytkowane rolniczo. Główną ostoją różnorodności biologicznej na obszarach wiejskich są ekstensywne łąki, pastwiska i stawy. Utrzymanie cennych zasobów środowiskowych i bioróżnorodności na obszarach wiejskich wiąże się z zachowaniem istniejących form ochrony przyrody, rozwojem zrównoważonego rolnictwa, zachowaniem mozaikowości terenów wiejskich stwarzającej dogodne warunki dla bytowania wielu gatunków oraz działaniami na rzecz zmniejszenia zanieczyszczenia wód. Rolnictwo generalnie pełni niezwykle istotną rolę w ochronie walorów środowiskowych obszarów wiejskich, o czym świadczy chociażby fakt, że blisko połowa z typów zespołów roślinnych w Polsce występuje na obszarach rolniczych.

Wiejska zabudowa i tradycyjne formy użytkowania ziemi tworzą swoisty krajobraz kulturowy, który szybko ulega degradacji. Wynika to z niedostatku skutecznych mechanizmów prawnych pozwalających na ich ochronę i kształtowanie. W efekcie następuje m.in. narastanie nieładu przestrzennego i chaosu architektonicznego. Na dziedzictwo kulturowe polskiej wsi składają się również zasoby niematerialne, w szczególności ludowy folklor. Żywe wiejskie tradycje stanowią bezcenny kapitał kulturowy, dlatego też wymagają szerokiej promocji i wsparcia, aby zapobiec ich bezpowrotnej utracie.

Podstawową funkcją rolnictwa jest i z pewnością pozostanie wytwarzanie surowców do produkcji żywności i tym samym zapewnienie bezpieczeństwa żywnościowego. Rosnąca rola zrównoważonego rozwoju w preferencjach obywateli i tym samym polityce publicznej w połączeniu z silnymi „naturalnymi” związkami wsi i rolnictwa z zasobami środowiskowymi zadecydowały o zmianie postrzegania ich publicznej roli. **Centralne znaczenie ma pojęcie wielofunkcyjnego rozwoju tego sektora opartego na godzeniu licznych funkcji poprzez kształtowanie produkcji rolnej w zgodzie z wymogami środowiska i zachowania krajobrazu oraz podejmowanie przez gospodarstwa dodatkowych działań nakierowanych na dywersyfikację działań i efektów.** Właściwe podejście do **zrównoważonej produkcji rolnej** pozwala w najpełniejszy sposób wykorzystać potencjał produkcyjny konkurencyjnych gospodarstw spełniających wymogi środowiskowe stawiane produkcji rolnej oraz zagospodarować potencjał małych i średnich gospodarstw produkujących głównie na potrzeby własne oraz częściowo na rynek, pełniących umiarkowane i silne funkcje środowiskowe.

Całkowita powierzchnia użytków rolnych w Polsce zajmuje 51,55% całkowitej powierzchni kraju, co plasuje Polskę na 6 miejscu w UE. Grunty orne stanowią 38,74% całkowitej powierzchni kraju. Bardzo zróżnicowana regionalnie struktura użytków rolnych wg klas bonitacyjnych nie stanowi bariery dla rozwoju rolnictwa w Polsce, z uwagi na dostosowanie profilu produkcyjnego gospodarstw do potencjału produkcyjnego zasobów ziemi. Czynnikiem ograniczającym wykorzystanie użytków rolnych jest duże rozdrobnienie i rozproszenie działek wchodzących w skład gospodarstw rolnych. Czynnikiem stopniowo ograniczającym powierzchnię użytków rolnych jest proces ekspansji terenów zabudowanych, który może negatywnie wpływać na stan środowiska naturalnego, wskutek czego należy zwrócić szczególną uwagę na ochronę gleb o wysokiej przydatności rolniczej.

W Polsce w 2008 r. liczba gospodarstw rolnych stanowiła blisko 17% ogółu gospodarstw rolnych w UE. Podstawą ustroju rolnego państwa są gospodarstwa rodzinne (tj. prowadzone przez rolnika indywidualnego o łącznej powierzchni użytków rolnych nie większej niż 300 ha). Przewiduje się, że do 2020 r. średni obszar użytków rolnych w rolnictwie indywidualnym utrzyma się na stosunkowo stabilnym poziomie i będzie wynosił około 9 ha (obecnie 8,3 ha). Potencjał ziemi jakim dysponują gospodarstwa w sposób zasadniczy kształtuje ich funkcje produkcyjne ale również przyrodnicze. Radykalne rozwiązania w zakresie zmiany zasad kształtowania ustroju rolnego w Polsce obarczone są bardzo dużym ryzykiem ekonomicznym, środowiskowym i społecznym. W przyszłości powinien być więc kontynuowany model rolnictwa oparty na gospodarstwach rodzinnych. Tym samym głównym wyzwaniem stojącym przed gospodarstwami rolnymi jest dostosowanie ich profilu działalności produkcyjnej do potencjału produkcyjnego i środowiskowego tych gospodarstw oraz wzrost ich innowacyjności.

W 2007 r. pracę w gospodarstwach rolnych deklarowało ponad 5 mln osób. Biorąc pod uwagę liczbę pracujących w rolnictwie, łowiectwie i rybołówstwie w przeliczeniu na 100 ha użytków rolnych Polska jest krajem, w którym wartość ta jest powyżej średniej UE. Istnieje duże prawdopodobieństwo, że populacja ludności związanej z rolnictwem będzie stopniowo ulegać zmniejszeniu. Zmiany w liczbie i udziale pracujących w rolnictwie zależą głównie od możliwości podjęcia pracy w pozarolniczych działach gospodarki oraz zmian demograficznych. Wyzwaniem stojącym w najbliższych latach przed rozwojem zasobów pracy w rolnictwie są przede wszystkim niskie kwalifikacje zawodowe pracujących w tym sektorze, brak zainteresowania pracą na roli osób młodych i postępujący proces starzenia się tej populacji. Problemy te są zróżnicowane regionalnie i dotyczą w sposób szczególny użytkowników małych i średnich gospodarstw rolnych. Polskie gospodarstwa rolne wykorzystują w swojej działalności w zdecydowanej większości technologie tradycyjne, nieinnowacyjne, wręcz przestarzałe, co z kolei wpływa na wzrost kosztów eksploatacji środków trwałych, a tym samym obniża opłacalność produkcji rolnej. W Polsce

wartość nakładów kapitałowych w rolnictwie w przeliczeniu na 1 ha UR jest jedną z najniższych w UE. Równocześnie mimo niskiej wartości nakładów kapitałowych w przeliczeniu na 1 ha UR, jednego pracującego oraz jednego pełnozatrudnionego, udział rolnictwa w PKB kraju jest znacznie wyższy niż średnio w UE. Wysokość nakładów kapitałowych ponoszonych przez rolników zależy między innymi od wysokości wsparcia finansowego ze środków publicznych oraz sytuacji rynkowej wpływającej na dochody i zdolność finansową gospodarstw rolnych.

Długookresowej tendencji wzrostowej wartości produkcji rolnictwa towarzyszą silne wahania zarówno poziomu cen jak też wolumenu, szczególnie produkcji roślinnej. Ponad połowa towarowej produkcji zwierzęcej Polski generowana jest przez cztery województwa, podobna sytuacja ma miejsce w przypadku produkcji roślinnej. Utrzymanie dotychczasowej dynamiki średniorocznego wzrostu wartości produkcji roślinnej i zwierzęcej w perspektywie najbliższego dziesięciolecia wymagałoby przyspieszenia przekształceń strukturalnych polskiego rolnictwa prowadzących do wzrostu efektywności i produktywności. Istotne znaczenie dla kierunków zmian produkcji rolnej będą miały postanowienia w zakresie przyszłego kształtu Wspólnej Polityki Rolnej po 2013 r., tendencje na światowym rynku żywnościowym oraz ustalenia międzynarodowe, w szczególności na forum Światowej Organizacji Handlu (WTO).

Zróźnicowanie naturalnego potencjału produkcyjnego w skali kraju jest duże i wynika z przestrzennej zmienności ukształtowania terenu, pokrywy glebowej oraz opadów i temperatury. Niska jakość przestrzeni produkcyjnej w wielu regionach kraju nie tylko ogranicza dobór i plony roślin uprawnych, ale ma szereg niekorzystnych następstw w wymiarze gospodarczym i środowiskowym, prowadzi bowiem potencjalnie do odłogowania gruntów i degradacji krajobrazu. Średnie plony zbóż w Polsce na tle krajów UE są niskie, co jest uwarunkowane czynnikami siedliskowymi, organizacyjnymi i ekonomicznymi. W prognozie do roku 2020 zakłada się powolny spadek powierzchni zasiewów, który będzie spowodowany przekazywaniem gruntów na cele nierolnicze oraz wyłączeniem z użytkowania rolniczego z przyczyn ekonomicznych gruntów najsłabszych. Jednocześnie przewiduje się znaczny wzrost zapotrzebowania na produkcję zbóż na cele energetyczne, w tym w szczególności na produkcję biopaliw.

W ostatnim 20-leciu w Polsce nastąpiły ogromne zmiany w produkcji zwierzęcej, co wynika częściowo ze wzrostu koncentracji produkcji, która będzie nadal postępowała. Coraz silniej widoczne są również procesy polaryzacji produkcji zwierzęcej w regionach. W najbliższych latach wzrosną wymagania odnośnie zapewnienia dobrostanu zwierząt i konieczności realizacji zasad zrównoważonego rozwoju, a szczególnie ograniczenia emisji gazów cieplarnianych z produkcji zwierzęcej, co wpłynie na strukturę i wielkość obsady zwierząt gospodarskich.

Rolnictwo polskie jest znaczącym komponentem ogólnego potencjału gospodarczego kraju, który wywiera decydujący wpływ na sytuację społeczno-ekonomiczną mieszkańców obszarów wiejskich. Krajowa produkcja rolna decyduje o szybkim rozwoju konkurencyjnego przemysłu przetwórstwa i produkcji żywności a także sektora usług i środków produkcji dla rolnictwa i tym samym o poziomie bezpieczeństwa żywnościowego kraju. W wielu regionach kraju rolnictwo jest gałęzią gospodarki, będącą głównym źródłem utrzymania dużej grupy gospodarstw domowych i decydującą o poziomie ich rozwoju i standardzie życia. W rezultacie, bez zapewnienia zrównoważonego rozwoju rolnictwa nie jest możliwe uzyskanie postępów w dziedzinie zrównoważonego rozwoju kraju. Polska ma warunki do produkcji wysokiej jakości żywności, jednakże główną determinantą rozwoju produkcji żywności w Polsce jest wartość wsparcia skierowanego na poprawę opłacalności produkcji oraz konkurencyjność w układzie producenci rolni-przemysł spożywczy i producenci rolni-bezpośredni odbiorca (konsument). Efektem pozytywnych przemian sektora rolno-żywnościowego w pierwszych latach akcesji było między innymi zdecydowane podwyższenie jakości produktów i wzmocnienie zdolności konkurencyjnej polskiego eksportu towarów rolno-spożywczych.

Rozwój rolnictwa jest w dużym stopniu uzależniony od możliwości dostosowania produkcji do nowych warunków klimatycznych. Zmiany zasobów cieplnych oraz większa zmienność warunków meteorologicznych spowoduje potrzebę wprowadzenia do produkcji nowych upraw lub zwiększenie areału obecnie już uprawianych. W rolnictwie drzemie także istotny potencjał przeciwdziałania zmianom klimatycznym, w tym poprzez zmniejszenie emisji gazów cieplarnianych m.in. w drodze ograniczenia

zużycia energii, racjonalnego zużycia nawozów mineralnych i innych środków produkcji. Rolnictwo ma również wesprzeć działania w zakresie zwiększenia produkcji energii ze źródeł odnawialnych, m.in. poprzez produkcję biomasy wykorzystywanej na cele energetyczne. Rolnictwo ponadto pełni znaczącą rolę w procesie sekwestracji węgla na obszarach wiejskich. Korzystny bilans wpływu polskiego rolnictwa na zmiany klimatyczne utrzymuje się dzięki racjonalnej gospodarce ziemią w procesach produkcyjnych.

Głównym czynnikiem środowiskowym limitującym produkcję rolną jest woda, gdyż rolnictwo jest jej największym użytkownikiem. Jednocześnie rolnictwo wywiera znaczący wpływ na dostępność i jakość wód. Mając na uwadze intensyfikację rolnictwa w tym zwiększenie powierzchni nawadnianych, wzrost produkcji biomasy na potrzeby energii ze źródeł odnawialnych oraz przewidywane deficyty związane ze skutkami suszy można oceniać wzrost niezbędnej ilości wody na potrzeb rolnictwa na 10-20% do 2020 roku. Można się obawiać, że w perspektywie roku 2020 nastąpi moment, w którym woda stanie się barierą nie pozwalającą na dalszy rozwój rolnictwa w kierunkach najbardziej opłacalnych i na dostosowywanie struktury upraw do aktualnych potrzeb rynku krajowego i międzynarodowego, szczególnie w odniesieniu do upraw wrażliwych na deficyt wody. Dodatkowym aspektem gospodarki wodnej i rolnictwa jest zagrożenie powodziowe oraz występowanie okresowych podtopień gospodarstw rolnych. Zarówno stan wałów, jak i drożność rzek i kanałów w Polsce nie są na tyle właściwe, aby skutecznie minimalizować ryzyko powodzi. Po wystąpieniu w 2010r. powodzi sytuacja w tym zakresie uległa znacznemu pogorszeniu. Konieczna staje się więc intensyfikacja działań adaptacyjnych dla równoważenia i poprawy struktury bilansu wodnego obszarów rolniczych przez kompleksowe zwiększanie retencyjności i racjonalne gospodarowanie dyspozycyjnymi zasobami wodnymi.

Udział rybactwa (obejmującego wg PKD rybołówstwo morskie i śródlądowe oraz chów i hodowlę ryb w wodach morskich i śródlądowych) w PKB kraju wyniósł w 2008 r. 0,011% i w ostatnich latach miał tendencję spadkową. W latach 2006-2008 średnia wartość wyprodukowanych w akwakulturze i w obwodach rybackich ryb konsumpcyjnych, a także innych przychodów osiąganych przez gospodarstwa rybackie, stanowiła 0,03% PKB. W 2008 r. całkowita wielkość zatrudnienia w rybactwie wyniosła 4300 osób, w tym 2600 w ośrodkach akwakultury, a 1700 w podmiotach tworzących obwody rybackie. Oprócz ryb konsumpcyjnych, rybactwo produkuje znaczne ilości materiału zarybieniowego na potrzeby zarybień dokonywanych w obwodach rybackich oraz innych obiektach wodnych, co wpływa pozytywnie na ich bioróżnorodność. **Zrównoważona gospodarka rybacka** w powierzchniowych wodach płynących polega na wykorzystywaniu produkcyjnych możliwości wód, z zachowaniem zasobów ryb w równowadze biologicznej. Do tego celu stosowana jest odpowiednia eksploatacja narzędziami rybackimi, zarybienia oraz przestrzeganie przepisów dotyczących ochrony pogłowia ryb. Eksploatacja rybacka ma na celu nie tylko produkcję ryb konsumpcyjnych, ale także zapobieganie negatywnym skutkom procesu eutrofizacji. Nadmierna eksploatacja rybacka często prowadzi do przełowienia niektórych gatunków, a w skrajnych wypadkach nawet do zaniknięcia gatunku jako obiektu eksploatacji. Oprócz eksploatacji rybackiej, najważniejszym narzędziem służącym wypełnianiu kryteriów racjonalnej gospodarki rybackiej w jeziorach, rzekach i zbiornikach zaporowych jest gospodarka zarybieniowa. Materiał zarybieniowy jest zazwyczaj produkowany w krajowych ośrodkach wylęgarniczo-podchowowych. Oprócz zarybień obwodów rybackich i innych wód śródlądowych przez ich rybackich użytkowników, z budżetu państwa finansowane są zarybienia polskich obszarów morskich i wód wewnętrznych. Zarówno szerokie spektrum gatunkowe stosowanych zarybień, jak ich znaczna wartość finansowa, w znaczący sposób wpływają pozytywnie na bioróżnorodność wód, a pośrednio na jakość całych ekosystemów wodnych. Ochrona bioróżnorodności w niektórych przypadkach staje się przyczyną konfliktów pomiędzy rybactwem a potrzebą ochrony niektórych gatunków i siedlisk.

1.2. analiza SWOT obszarów wiejskich

Mocne strony (wewnętrzne) - S	Słabe strony (wewnętrzne) - W
<ul style="list-style-type: none"> • Duże zasoby ukrytych zasobów pracy i korzystne przyszłe krótkotrwałe zmiany demograficzne • Zasoby obszarów pod zabudowę mieszkaniową (również w bezpośrednim sąsiedztwie obszarów zurbanizowanych), usługową i produkcyjną • Cenne zasoby środowiskowe utrzymywane głównie dzięki zrównoważonemu rozwojowi rolnictwa, dobrze rozwinięta sieć obszarów chronionych i wysokie zróżnicowanie naturalnych uwarunkowań środowiska • Wysokie walory turystyczne i przyrodnicze krajobrazu • Wysokie walory kulturowe obszarów wiejskich • Silne więzi społeczne w obrębie społeczności lokalnych 	<ul style="list-style-type: none"> • Niski poziom dochodów mieszkańców obszarów wiejskich, w szczególności osób utrzymujących się z rolnictwa • Niski poziom wykształcenia ludności • Słaba dostępność infrastruktury społecznej; • Brak elastycznych form zatrudnienia (w tym „praca na odległość” oraz praca zmianowa, zatrudnienie w niepełnym wymiarze godzin pracy) • Wysokie bezrobocie długotrwałe i ukryte • Niska mobilność zawodowa ludności • Niski poziom lokalnej infrastruktury sanitarnej, transportowej i energetycznej (w szczególności OZE) • Słaba dostępność komunikacyjna • Niskie bezpieczeństwo energetyczne na poziomie lokalnym • Słabo rozwinięta sieć usług • Niska świadomość ekologiczna mieszkańców obszarów wiejskich.
Szanse (zewnętrzne) - O	Zagrożenia (zewnętrzne) - T
<ul style="list-style-type: none"> • Znaczące środki wspierające dalszy rozwój obszarów wiejskich, w tym w szczególności w ramach WPR i Polityki spójności • Zrównoważony rozwój gospodarczy kraju wymagający korzystnych przemian na obszarach wiejskich • Rozwój przedsiębiorczości i nowych form działalności pozarolniczej na obszarach wiejskich w szczególności w sektorze usług • Rozwój miejskiego rynku pracy w tym ukierunkowany na wykorzystanie elastycznych form pracy (w szczególności „praca na odległość”) pozwalający na zwiększenie poziomu zatrudnienia rosnących zasobów pracy na wsi w perspektywie ograniczenia (spadku) zasobów ludzkich wśród mieszkańców obszarów zurbanizowanych • Wzrost dostępności komunikacyjnej ośrodków miejskich • Wzrost zainteresowania obszarami wiejskimi jako miejscem zamieszkania i spędzania wolnego czasu przy jednoczesnym wzroście poziomu atrakcyjności turystycznej tych obszarów • Poprawa jakości i dostępności każdego z poziomów edukacji dla mieszkańców obszarów wiejskich • Rozbudowa sieci energetycznych kraju oraz upowszechnienie i zwiększenie dostępności cenowej do innowacyjnych rozwiązań odnawialnych źródeł energii • Rozwój małych miast i aglomeracji wiejskich będących lokalnymi lokomotywami rozwoju • Zwiększenie dostępności i wykorzystania technologii i narzędzi wykorzystujących ICT, a w szczególności Internetu szerokopasmowego 	<ul style="list-style-type: none"> • Wzrost dysproporcji w poziomie dochodów mieszkańców obszarów wiejskich i miejskich • Drenaż zasobów wysoko-wykwalfikowanej siły roboczej przez obszary zurbanizowane i depopulacja • Marginalizacja obszarów wiejskich w polityce krajowej i UE • Brak lub niedostateczny rozwój lokalnej infrastruktury, transportowej i komunikacyjnej • Ograniczona dostępność do wysokiej jakości usług publicznych, • Niski poziom rozwoju ogólnokrajowej infrastruktury transportowej, energetycznej i teleinformatycznej wykorzystywanej na obszarach wiejskich • Presja na wzrost efektywności wszystkich sektorów gospodarki kosztem środowiska i dziedzictwa kulturowego obszarów wiejskich • Koncentracja interwencji publicznych, a w szczególności inwestycji infrastrukturalnych w największych ośrodkach miejskich

Tabela 1. Powiązania między czynnikami wyróżnionymi w analizie SWOT obszarów wiejskich.

Legenda: brak oddziaływania, **ślabe oddziaływanie**, **silne oddziaływanie**:

		S – Mocne strony						W – Słabe strony									
Wyszczególnienie		Duże zasoby potencjalnej siły roboczej i korzystne przysze, krótkotrwałe zmiany demograficzne	Zasoby potencjalnych obszarów pod zabudowę mieszkaniową(...), usługowa i produkcyjną	Genne zasoby środowiskowe utrzymywane głównie dzięki zrównoważonemu rozwojowi i rolnictwa i dobrze rozwinięta sieć obszarów chronionych.	Wysokie walory turystyczne i przyrodnicze krajobrazu	Wysokie walory kulturowe obszarów wiejskich	Silne więzi społeczne w obrębie społeczności lokalnych	Niski poziom dochodów mieszkańców obszarów wiejskich, w szczególności osób utrzymujących się z rolnictwa	Niski poziom wykształcenia ludności	Brak elastycznych form zatrudnienia (w tym „praca na odległość” ...)	Słaba dostępność komunikacyjna	Wysokie bezrobocie długotrwałe i ukryte	Niska mobilność zawodowa ludności	Niski poziom lokalnej infrastruktury sanitarnej, transportowej i energetycznej (w szczególności OZE) oraz ochrony środowiska (w tym m.in. sanitarnej)	Brak bezpieczeństwa energetycznego na poziomie lokalnym	Słabo rozwinięta sieć usług	Niska świadomość ekologiczna mieszkańców obszarów wiejskich.
O - Szanse	Znaczące środki wspierające dalszy rozwój obszarów wiejskich, w tym w szczególności w ramach WPR i Polityki spójności																
	Zrównoważony rozwój gospodarczy kraju wzmacniający korzystne przemiany na obszarach wiejskich																
	Rozwój przedsiębiorczości i nowych form działalności pozarolniczej na obszarach wiejskich w szczególności w sektorze usług																
	Rozwój miejskiego rynku pracy ukierunkowany na wykorzystanie elastycznych form zatrudnienia (w szczególności „praca na odległość”)...																
	Wzrost zainteresowania obszarami wiejskimi jako miejscem zamieszkania i spędzania wolnego czasu przy jednoczesnym wzroście poziomu atrakcyjności turystycznej...																
	Wzrost dostępności komunikacyjnej ośrodków miejskich																
	Poprawa jakości i dostępności każdego z poziomów edukacji dla mieszkańców OW																

1.3. analiza SWOT rolnictwa

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> • Duży rynek wewnętrzny • Zmodernizowany i konkurencyjny sektor przetwórczy. • Duże zasoby ziemi i potencjał produkcyjny i konkurencyjny zapewniający samowystarczalność surowcową i żywnościową. • Duży potencjał rolnictwa energetycznego. • Duże zasoby względnie taniej siły roboczej. • Przewagi komparatywne w sektorach i kierunkach produkcji o wysokich nakładach pracy i ziemi. • Wielofunkcyjny charakter gospodarstw rolnych o mieszanej produkcji. • Dobrze zachowana różnorodność biologiczna UR, w tym zasobów genetycznych w rolnictwie • różnorodność krajobrazowa i zmienność przestrzenna upraw. • Niski poziom intensyfikacji produkcji rolniczej. • Zróżnicowana oferta rynkowa produktów tradycyjnych oraz regionalnych, • Wysoka jakość i wartość odżywcza produktów rolnospożywczych • Pozytywny wpływ zrównoważonego rozwoju rolnictwa na walory turystyczne i przyrodnicze krajobrazu rolniczego • Doświadczenia w pozyskiwaniu i wykorzystaniu środków unijnych. 	<ul style="list-style-type: none"> • Rozdrobnienie podaży surowców rolnych. • Duży udział gleb słabych i zakwaszonych. • Niska wydajność i duże wahania produkcji. • Niska rentowność sektora rolnego. • Wysokie bezrobocie długotrwałe i ukryte w rolnictwie • Niska mobilność zawodowa pracujących w rolnictwie • Niższy poziom dochodów w rolnictwie w porównaniu z innymi sektorami gospodarki. • Niska specjalizacja w produkcji • Niski poziom infrastruktury energetycznej, wodnej oraz ochrony środowiska wykorzystywanej w produkcji rolnej (w tym m.in. zbiorniki małej retencji wody, technologia OZE, itp.) • Zanieczyszczenie wód otwartych produkcją rolną • Mała drożność ekologiczna cieków¹ i infrastruktury służącej regulacji gospodarki wodnej w produkcji rolnej • Niska świadomość środowiskowa producentów rolnych • Brak jednolitych wspólnych działań środowiska rolniczego • Mała aktywność rolników (w szczególności młodych rolników) służąca konsolidacji środowiska rolniczego
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> • Znaczące środki unijne wspierające dalszy rozwój rolnictwa. • Wzrost znaczenia funkcji pozaprodukcyjnych rolnictwa • Wysoki popyt na artykuły spożywcze na Jednolitym Rynku Europejskim. • Wzrost promocji i eksportu żywności do krajów trzecich (powiększenie rynków zbytu). • Prognozowany wzrost siły nabywczej na rynku krajowym. • Wzrost tempa powstawania grup producentów rolnych. 	<ul style="list-style-type: none"> • Bezpośrednia konkurencja ze strony producentów państw członkowskich UE. • Szybki rozwój produkcji rolnej w krajach o niższych kosztach produkcji. • Spadek konkurencyjności polskich produktów wynikający z niższych kosztów produkcji na rynkach światowych w porównaniu do UE i • Duży napływ na rynek krajowy i UE żywności o niskiej jakości i wartościach odżywczych, • Rozbieżność priorytetów polityki rolnej między rozwiniętymi państwami UE a

¹ Dostępność cieków dla fauny wodnej

<ul style="list-style-type: none"> • Wzrost zainteresowania produkcją energii ze źródeł odnawialnych (poprawa konkurencyjności gospodarstw i lokalnego bezpieczeństwa energetycznego). • Rozwój instrumentów adaptacji i mitygacji wobec zmian klimatu (wzrost innowacyjności). • Zmiana oczekiwań konsumentów w zakresie funkcji społecznych rolnictwa na korzyść rolnictwa wielofunkcyjnego. • Zmiana oczekiwań konsumentów w zakresie metod produkcji na korzyść ekstensywnych, przyjaznych środowisku i dobrostanowi zwierząt. • Rosnący rynek zbytu na żywność ekologiczną. • Wyrównanie poziomu wsparcia bezpośredniego po 2013r. • Upowszechnienie rozwiązań innowacyjnych w rolnictwie w tym również w zakresie odnawialnych źródeł energii oraz zwiększenie ich dostępności cenowej • Opracowanie i upowszechnienie odmian roślin uprawnych, które wykorzystują potencjał agrometeorologiczny Polski a jednocześnie nie powodują strat dla środowiska • Upowszechnienie i zwiększenie dostępności cenowej rozwiązań ICT w sektorze rolnospożywczym 	<p>Polską lub ograniczenie środków unijnych na Wspólną Politykę Rolną po 2013 r.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Obniżenie wsparcia dla rolnictwa europejskiego w wyniku negocjacji WTO. • Kapitał spekulacyjny na giełdach towarowych i duże ryzyko gwałtownych wahań kursów walutowych powodujące wzrost zmienności cen surowców rolnych. • Zanik pastwisk na skutek wycofywania się rolników z wypasu zwierząt gospodarskich • Presja na wzrost konkurencyjności polskiego rolnictwa powodująca zagrożenia dla środowiska naturalnego i krajobrazu rolniczego oraz zachowanych zasobów dziedzictwa kulturowego (np. rosnące zużycie nawozów i środków ochrony roślin). • Intensyfikacja produkcji rolnej prowadząca do zwiększenia presji na środowisko i negatywne oddziaływanie na walory krajobrazowe • Brak sprawnie działającej melioracji i nawadniania terenów rolniczych. • Niekorzystny wpływ zmian klimatu na produkcję rolną – zagrożenie dla zachowania bezpieczeństwa żywnościowego. • Bariery legislacyjne utrudniające inwestowanie w zakresie energetyki odnawialnej i infrastruktury wodnej.
--	---

1.4. Analiza SWOT rybactwa

analiza SWOT rybactwa śródlądowego

Mocne strony (wewnętrzne) - S	Słabe strony (wewnętrzne) - W
<ul style="list-style-type: none"> • zasoby doświadczonej i wykwalifikowanej kadry zawodowej • wielowiekowa tradycja rybactwa • niski koszt siły roboczej • niskointensywny chów ryb w stawach karpionych • dobrze rozwinięty system edukacji oraz jednostek naukowo-badawczych zajmujących się problematyką rybactwa śródlądowego • pozytywny wpływ gospodarki zarybieniowej na pogłowie ryb, bioróżnorodność i szeroko rozumiany stan środowiska ekosystemów wodnych • duże walory turystyczne i wędkarskie regionów jeziorowych • wielokierunkowość działalności wielu podmiotów gospodarczych (produkcja jeziorowa, akwakultura, przetwórstwo, mała gastronomia, łowiska komercyjne) • doświadczenia w pozyskiwaniu i wykorzystaniu środków unijnych. 	<ul style="list-style-type: none"> • przestarzała infrastruktura części podmiotów gospodarczych sektora, • słabo rozwinięta infrastruktura wędkarska • niska rentowność produkcji karpia, • dekapitalizacja części stawów i ich zły stan techniczny • bardzo duża zależność od warunków pogodowych • słabe zagospodarowanie tzw. ryb małowodnych i ich niedołowienie • niska skuteczność systemu promocji ryb i produktów rybnych • mała atrakcyjność zawodu rybaka jeziorowego i stawowego, negatywny wizerunek (postrzeganie) rybactwa profesjonalnego w środowisku wędkarskim • niska zdolność kredytowa podmiotów gospodarczych związanych z rybactwem oraz niedostateczne zasoby finansowe niezbędne do inwestycji • brak powszechnego systemu ewidencji połowów wędkarskich • brak efektywnego systemu informacji o walorach ekologicznych produkcji stawowej • słaba organizacja branży i rozproszenie produkcji, źle funkcjonująca łączność pomiędzy hodowcami, związkami branżowymi i administracją państwową • mała skuteczność działań mających na celu redukcję kłusownictwa, • niedokończone procesy przemian własnościowych części gospodarstw karpionych
Szanse (zewnętrzne) - O	Zagrożenia (zewnętrzne) - T
<ul style="list-style-type: none"> • poprawa stanu środowiska jezior, rzek i zbiorników zaporowych dzięki inwestycjom w rozwój oczyszczania ścieków i infrastruktury wodno-ściekowej • wzrost znaczenia akwakultury • zwiększające się zapotrzebowanie na materiał zarybieniowy • wydłużenie sezonu turystycznego w regionach jeziorowych • wzrost świadomości ekologicznej społeczeństwa, w tym m.in. na temat znaczenia 	<ul style="list-style-type: none"> • zanieczyszczenie wód powierzchniowych • malejąca chłonność rynku karpia i spadek opłacalności produkcji tego gatunku • gwałtownie narastająca konkurencja rynkowa (m.in. z importowanym karpem, pangą, rybami łososiowatymi, produktami rybnymi i owocami morza z całego świata) • pogłębiający się deficyt wody, wzrastająca konkurencja o tereny i zasoby wodne • znaczna sezonowość ruchu turystycznego, a za tym popytu na ryby i usługi wędkarskie w

<p>stawów w ochronie zasobów naturalnych</p> <ul style="list-style-type: none"> • wzrost wiedzy konsumentów na temat jakości ryb i ich walorów zdrowotnych, • rozwój rynków dla lokalnych produktów akwakultury i rybactwa • wsparcie na rzecz rozwoju rybactwa śródlądowego • udrażnianie rzek i restytucja ginących i zagrożonych gatunków ryb • rozwój usług wędkarskich i agroturystycznych • rozwój nowych technologii w produkcji ryb konsumpcyjnych oraz materiału zarybieniowego • modernizacja i rozwój infrastruktury związanej z produkcją materiału zarybieniowego • wzrost skuteczności promocji produktów rybnych oraz działań służących kształtowaniu wizerunku rybactwa • dalsza dywersyfikacja różnych form działalności podmiotów rybackich, • integracja środowiska rybackiego 	<p>regionach jeziorowych</p> <ul style="list-style-type: none"> • niekontrolowany wzrost zabudowy strefy brzegowej oraz degradacja strefy litoralowej (pomosty, niszczenie strefy brzegowej, grodzenie brzegów itd.) • niski popyt na tzw. ryby małowenne i w związku z tym ich niedołowienie, • problem z gospodarką zanieczyszczeniami związanymi z turystyką żeglarską • niekontrolowany rozwój populacji kormorana czarnego • nieefektywna kontrola kłusownictwa • choroby w chowie i hodowli ryb (zwłaszcza KHV i VHS) • postępująca eutrofizacja jezior
---	--

Analiza SWOT – dla rybactwa morskiego i przetwórstwa.

Mocne strony (wewnętrzne) - S	Słabe strony (wewnętrzne) - W
<ul style="list-style-type: none"> • zasoby doświadczonej i wykwalifikowanej kadry zawodowej (również w przetwórstwie) • dostęp do łowisk na Morzu Bałtyckim • wszechstronna flota rybacka • posiadany majątek trwały • duże możliwości produkcyjne • wysokie standardy jakości produkcji i warunków higienicznych w przetwórstwie • proeksportowy charakter przetwórstwa • chłonny rynek krajowy i zagraniczny na morskie ryby i przetwory rybne • zdolność wykorzystania środków pomocowych 	<ul style="list-style-type: none"> • niewielka różnorodność zasobów naturalnych na Morzu Bałtyckim • brak infrastruktury w zakresie obróbki wstępnej surowca rybnego, jego chłodzenia i mrożenia • brak lub niedostatecznie rozwinięte linie technologiczne w produkcji rybnej (m.in. brak urządzeń do produkcji pilosyrorybiu i mączek rybnych) • niska rentowność połowów i przetwórstwa • zaawansowana wiekowo flota rybacka na Bałtyku, wymagająca odnowy i modernizacji • przestarzała infrastruktura, lub jej brak w portach i przystaniach rybackich • wysoka kapitałochłonność odtworzenia floty i infrastruktury portowej • ograniczony dostęp do surowca krajowego wskutek limitowania połowów • słabo zorganizowany rynek pierwszej sprzedaży produktów rybnych • ograniczony dostęp do łowisk dalekomorskich • mała atrakcyjność zawodu rybaka i pracy w przetwórstwie • uzależnienie od importu surowców rybnych do przetwórstwa

	<ul style="list-style-type: none"> • mało skuteczny system promocji ryb morskich i przetworów rybnych • niski poziom rozwoju struktur grup producenckich i przetwórców w sektorze
Szanse (zewnętrzne) - O	Zagrożenia (zewnętrzne) - T
<ul style="list-style-type: none"> • restrukturyzacja i modernizacja floty bałtyckiej • rozwój rybołówstwa na Morzu Bałtyckim w powiązaniu z połowami sportowymi i turystyką rekreacyjną na morzu • dostęp do łowisk poza obszarem Morza Bałtyckiego • nowe obszary prowadzenia połowów • wykreowanie silnych grup producenckich i kapitałowych w sektorze • poprawa systemu pierwszej sprzedaży ryb, kanałów dystrybucji i systemów logistycznych • wzrost inwestycji kapitału zagranicznego w sektorze • dalsza koncentracja produkcji i konsolidacja zakładów przetwórstwa rybnego • niezaspokojony popyt na produkty rybne na rynku krajowym • wzrost eksportu i konkurencyjności polskich produktów rybnych na rynkach światowych • rozwinięcie systemu promocji produktów rybnych • wzrost rentowności połowów i przetwórstwa rybnego • efektywne i skuteczne wykorzystanie środków UE przeznaczonych na rozwój sektora 	<ul style="list-style-type: none"> • zmienny stan zasobów na Morzu Bałtyckim • stan zasobów poza Morzem Bałtyckim • obszary i okresy zakazu połowów • nieefektywna kontrola rybołówstwa i szara strefa w połowach • zanieczyszczenie środowiska naturalnego i jego wpływ na zdrowotność surowca rybnego • rosnące koszty połowów i produkcji • import złej jakości surowca i produktów rybnych z krajów trzecich

II. GŁÓWNE ZAŁOŻENIA STRATEGII

2.1. Cel ogólny i wizja obszarów wiejskich, rolnictwa i rybactwa

Obszary wiejskie w Polsce powinny być postrzegane poprzez pryzmat znajdujących się tam zasobów, które stanowią cenne, niepowtarzalne uzupełnienie zasobów zgromadzonych w największych centrach rozwoju gospodarczego. Stąd ich znaczenie powinno być rozpatrywane nie tylko w kontekście rozwoju obszarów wiejskich, ale w szerszym kontekście dyskusji o wizji rozwojowej kraju. Zaprezentowana wizja rozwoju obszarów wiejskich powinna zostać odzwierciedlona w celach i priorytetach pozostałych strategii rozwoju.

Potencjał obszarów wiejskich to nie tylko zasoby materialne służące pełnieniu funkcji społecznej i ekonomicznej obszarów wiejskich ale także wartości środowiskowe (w tym przyrodnicze i krajobrazowe) i niematerialne, w tym m.in. tradycja i kultura. W Europie coraz powszechniejsze jest spojrzenie na obszary wiejskie, jako dostawcy dóbr i usług publicznych.

Wizja obszarów wiejskich

Obszary wiejskie w 2020r. będą atrakcyjnym miejscem pracy, zamieszkania, wypoczynku i prowadzenia działalności: rolniczej lub pozarolniczej, które w sposób komplementarny przyczyniają się do wzrostu gospodarczego. Obszary te będą dostarczały dóbr publicznych i rynkowych z zachowaniem unikalnych walorów przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych dla przyszłych pokoleń. Mieszkańcy obszarów wiejskich będą posiadać szeroki dostęp do wysokiej jakości edukacji, zatrudnienia, służby zdrowia, dóbr kultury i nauki, narzędzi społeczeństwa informacyjnego i niezbędnej infrastruktury technicznej. Obszary wiejskie zachowają swój unikalny charakter dzięki zrównoważonemu rozwojowi konkurencyjnego rolnictwa i rybactwa.

Dążąc do przybliżenia zaprezentowanych wizji w perspektywie 2020r. cel ogólny rozwoju obszarów wiejskich, rolnictwa i rybactwa został zdefiniowany następująco:

Poprawa jakości życia na obszarach wiejskich oraz efektywne wykorzystanie ich zasobów i potencjałów, w tym rolnictwa i rybactwa, dla zrównoważonego rozwoju kraju.

2.2. cele szczegółowe, priorytety i kierunki interwencji

2.2.1 Cele szczegółowe

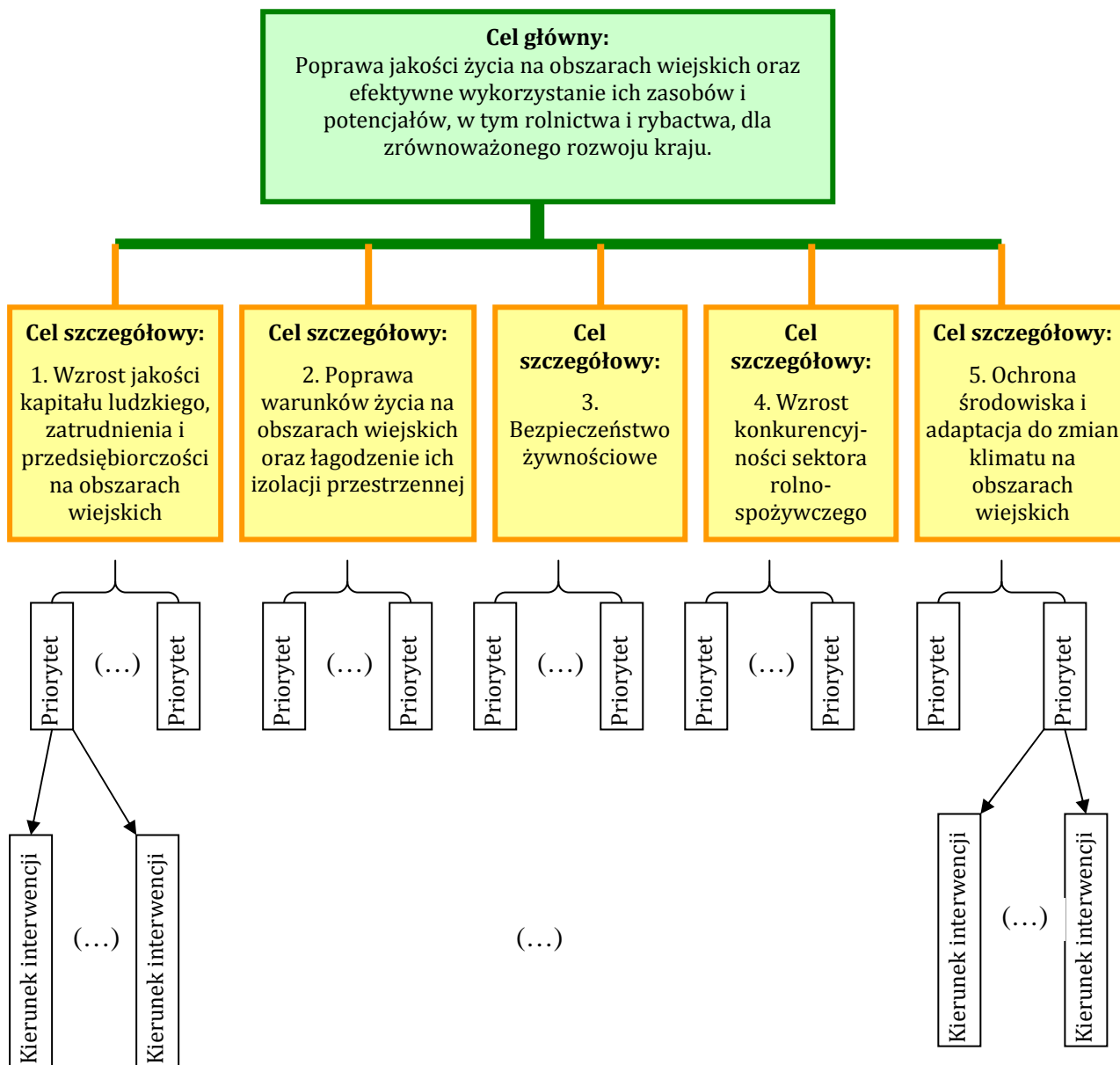
Założono, że Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa będzie koncentrować się na następujących **celach szczegółowych**:

- Cel 1. Wzrost jakości kapitału ludzkiego, zatrudnienia i przedsiębiorczości na obszarach wiejskich.
- Cel 2. Poprawa warunków życia na obszarach wiejskich oraz łagodzenie ich izolacji przestrzennej.
- Cel 3. Bezpieczeństwo żywnościowe.
- Cel 4. Wzrost konkurencyjności sektora rolno-spożywczego.
- Cel 5. Ochrona środowiska i adaptacja do zmian klimatu na obszarach wiejskich.

Celom szczegółowym zostały przypisane priorytety, a priorytetom kierunki interwencji. Przy czym tylko część ze zdefiniowanych priorytetów i kierunków interwencji będzie realizowana przez programy na rzecz rolnictwa, rybactwa i rozwoju wsi, ponieważ niektóre z zaprojektowanych elementów *Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa* są częścią integralną innych strategii rozwoju.

Mając na uwadze spójność i komplementarność wszystkich dziewięciu strategii rozwoju, wybrane priorytety lub kierunki interwencji zdefiniowane w tej strategii zostaną powtórzone we właściwych strategiach i przez nie będą realizowane, stanowiąc odrębną interwencję, adresowaną wyłącznie do obszarów wiejskich lub w ramach planowanych już działań innych strategii będą realizowane na obszarach wiejskich w uzgodnieniu z MRiRW.

Rysunek 1. Schemat układu celów i priorytetów strategii

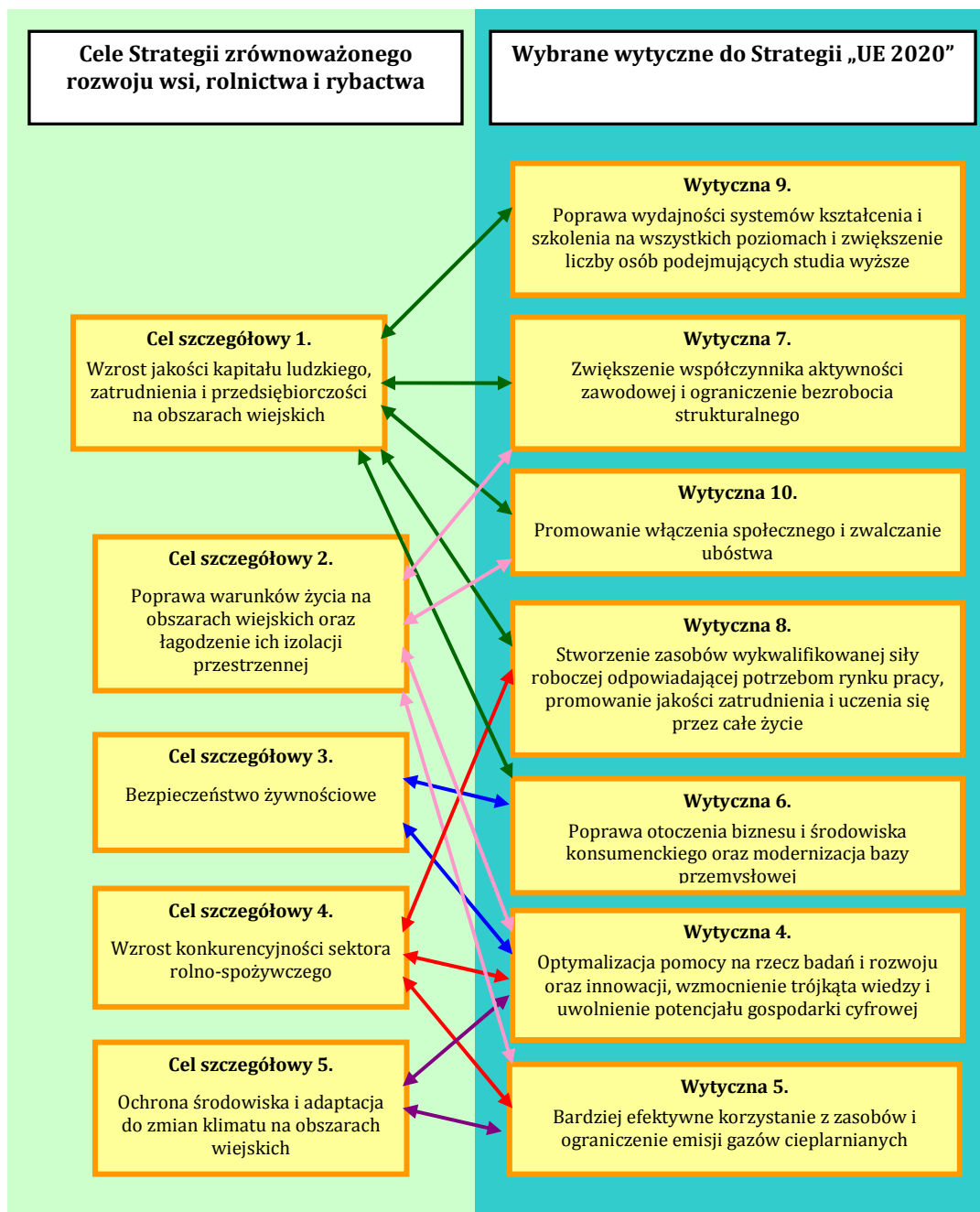
Źródło: opracowanie MRiRW

2.2.2 Zgodność celów Strategii z nadrzędnymi strategiami krajowymi i Unii Europejskiej

Zaprojektowane cele strategii są spójne ze Strategią Rozwoju Kraju na lata 2007-2015, w której określone zostały następujące priorytety strategiczne:

1. Wzrost konkurencyjności i innowacyjności gospodarki.
2. Poprawa stanu infrastruktury technicznej i społecznej.
3. Wzrost zatrudnienia i podniesienie jego jakości.
4. Budowa zintegrowanej wspólnoty społecznej i jej bezpieczeństwa.
5. Rozwój obszarów wiejskich.
6. Rozwój regionalny i podniesienie spójności terytorialnej.

Rysunek 2. Powiązanie celów strategii z wytycznymi Strategii „UE 2020”

Źródło: opracowanie MRiRW

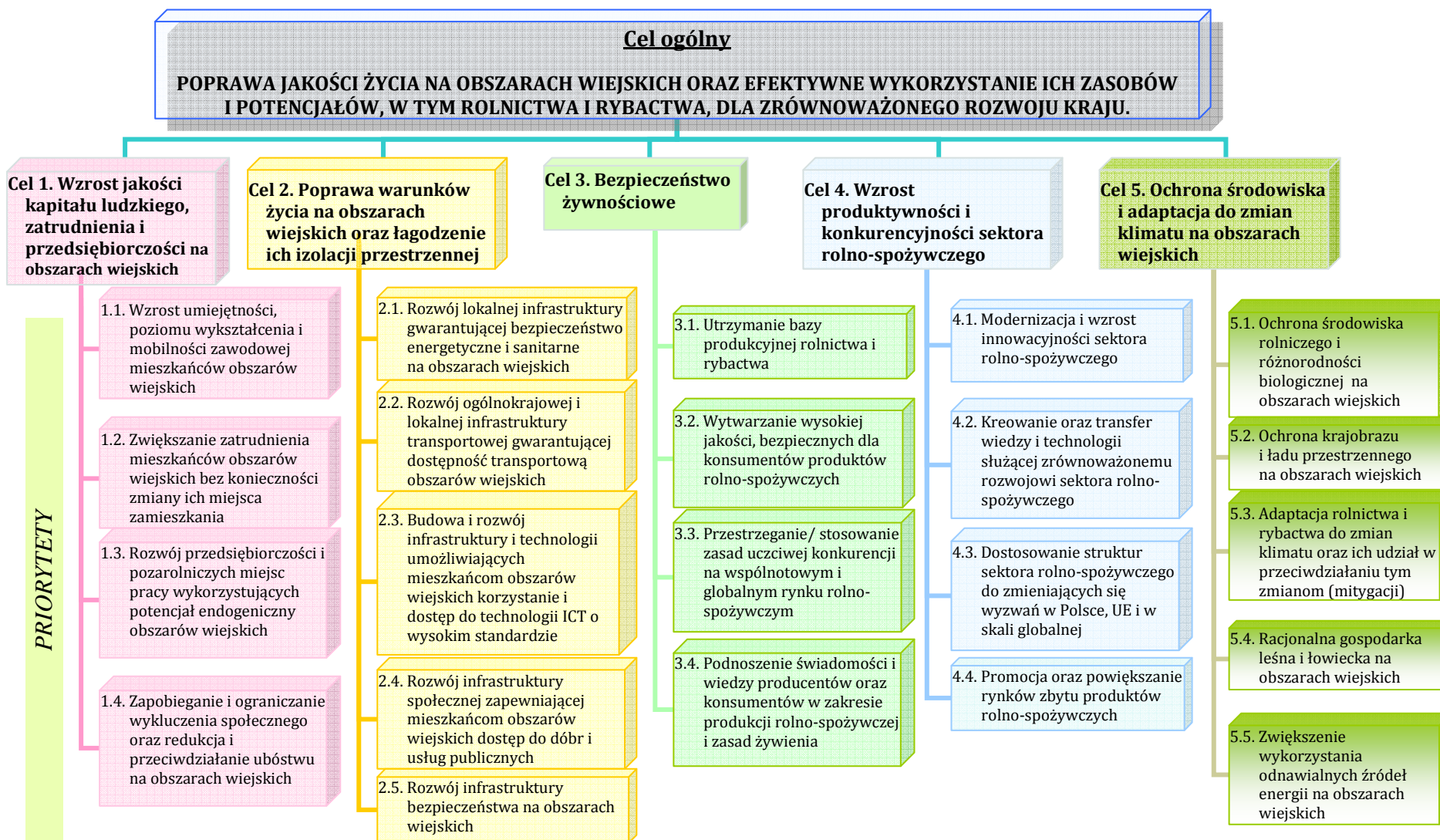
Ponadto cele Strategii Zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa są spójne z obecnymi kierunkami rozwoju Unii Europejskiej określonymi w *Ogólnych wytycznych dla polityki gospodarczej państw członkowskich i Unii. Zintegrowane wytyczne dotyczące Strategii „Europa 2020”, w szczególności:*

- Wytyczna 4: Optymalizacja pomocy na rzecz badań i rozwoju oraz innowacji, wzmocnienie trójkąta wiedzy i uwolnienie potencjału gospodarki cyfrowej;
- Wytyczna 5: Bardziej efektywne korzystanie z zasobów i ograniczenie emisji gazów cieplarnianych;
- Wytyczna 6: Poprawa otoczenia biznesu i środowiska konsumenckiego oraz modernizacja bazy przemysłowej;
- Wytyczna 7: Zwiększenie współczynnika aktywności zawodowej i ograniczenie bezrobocia strukturalnego;

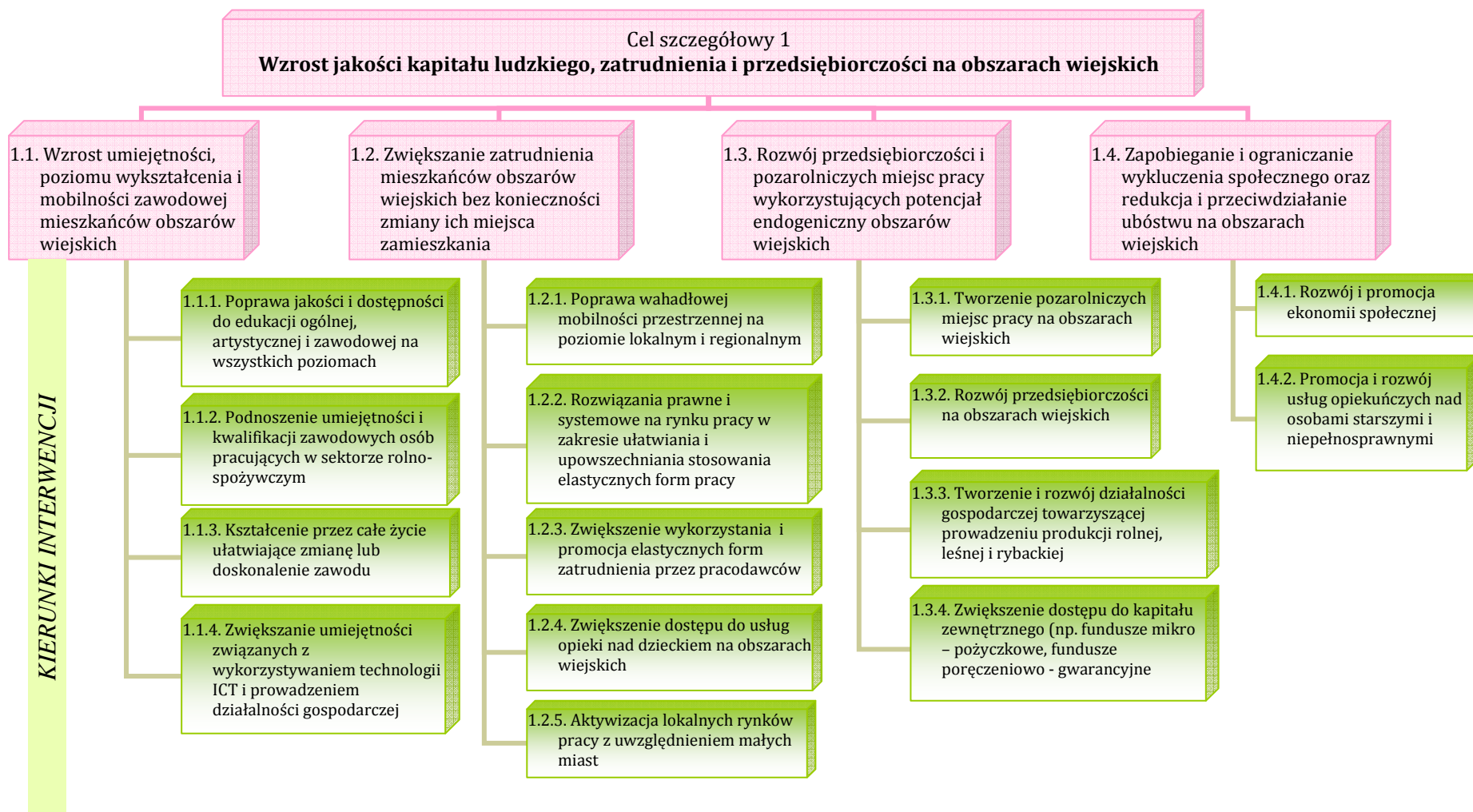
- Wytyczna 8: Stworzenie zasobów wykwalifikowanej siły roboczej odpowiadającej potrzebom rynku pracy, promowanie jakości zatrudnienia i uczenia się przez całe życie;
- Wytyczna 9: Poprawa wydajności systemów kształcenia i szkolenia na wszystkich poziomach i zwiększenie liczby osób podejmujących studia wyższe;
- Wytyczna 10: Promowanie włączenia społecznego i zwalczanie ubóstwa.

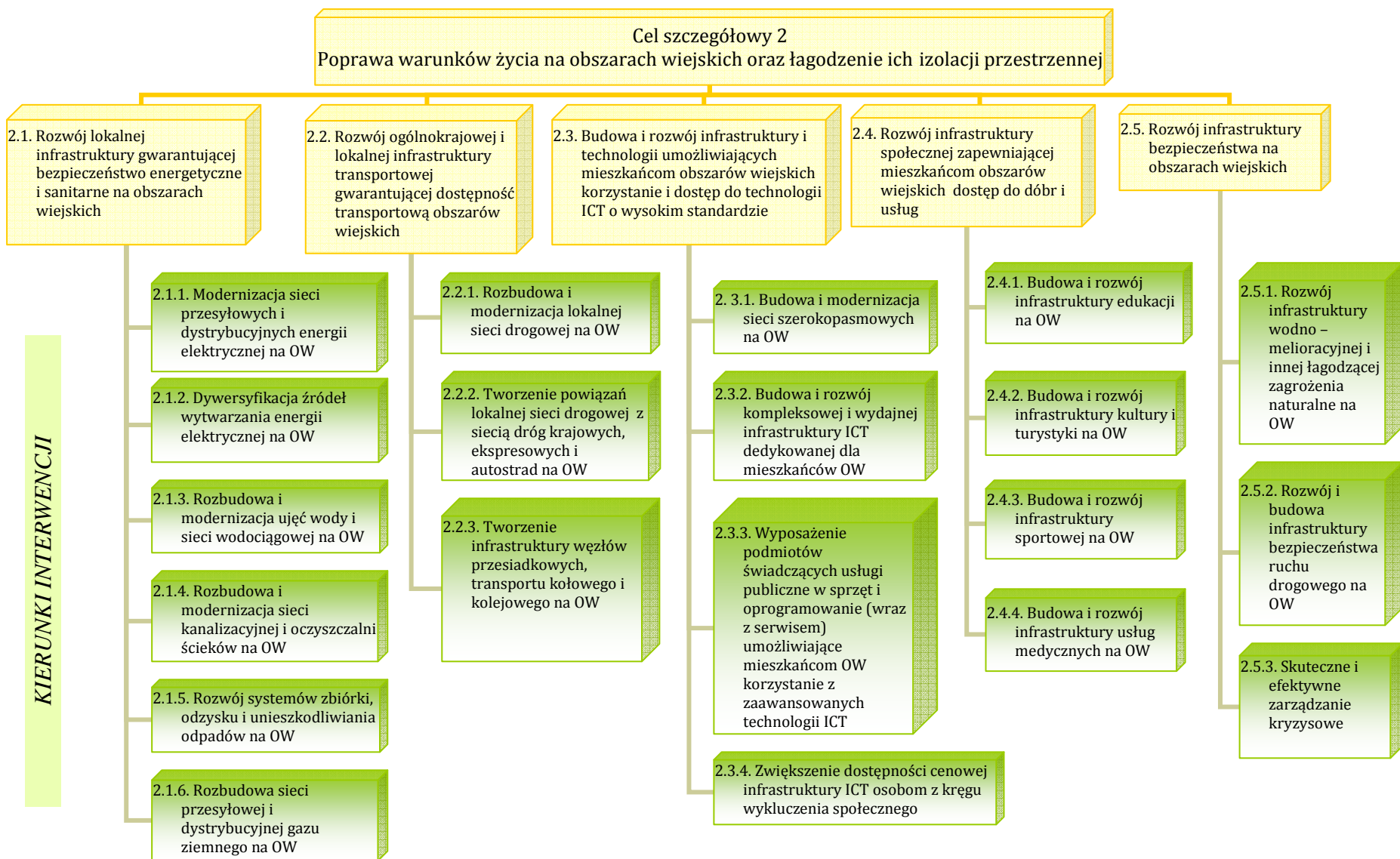
Należy jednocześnie mieć na uwadze, że zawarte w strategii kierunki interwencji stanowią zbiór działań jakie należy podjąć, by osiągnąć zamierzone cele na poziomie kraju, przy czym zróżnicowanie regionalne terenów wiejskich będzie determinowało hierarchię i dobór kierunków interwencji w odniesieniu do potrzeb i szans rozwojowych danego obszaru/regionu.

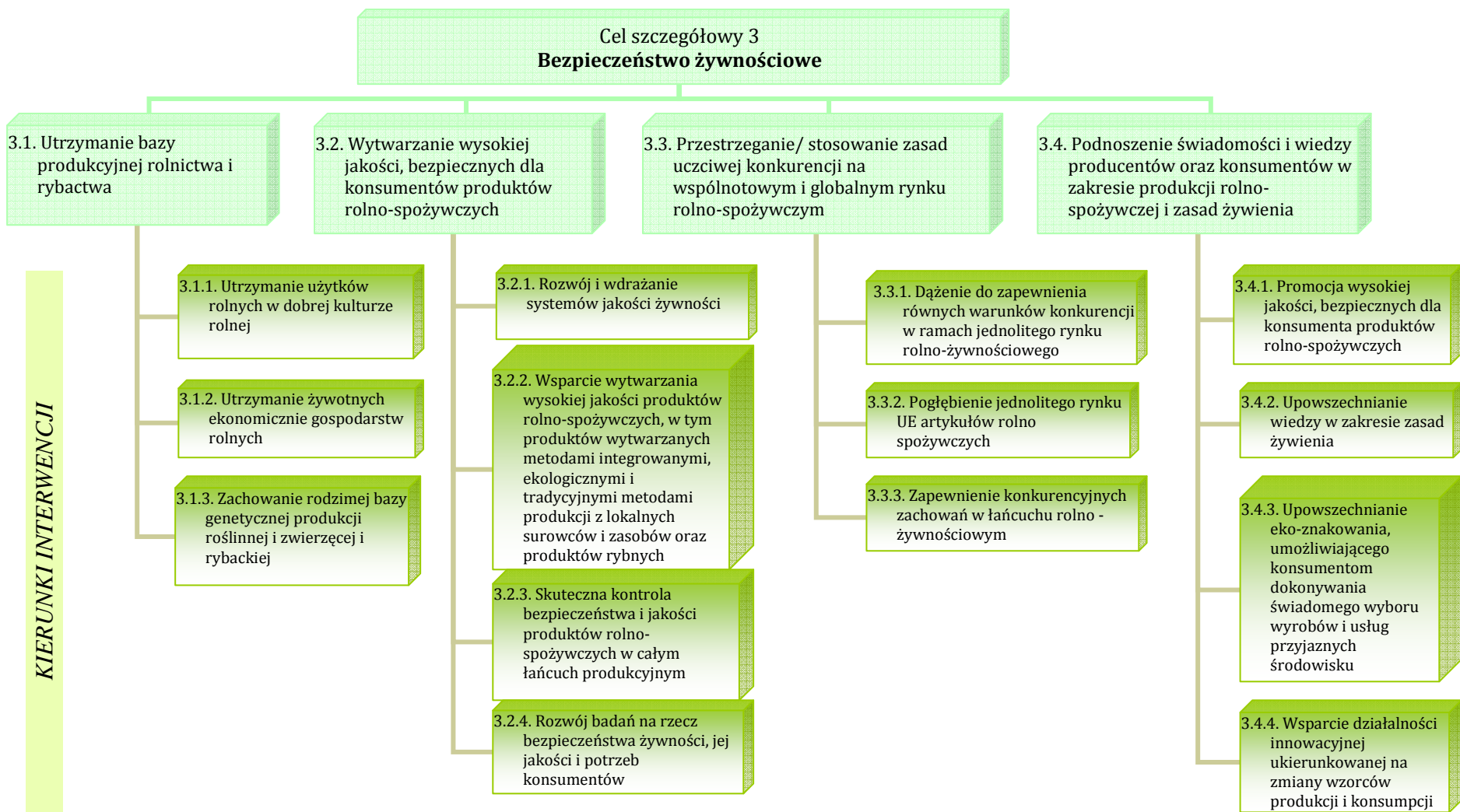
2.2.3 Priorytety w ramach celów szczegółowych

2.2.4 Kierunki interwencji

Cel szczegółowy 4
Wzrost produktywności i konkurencyjności sektora rolno-spożywczego

4.1. Modernizacja i wzrost innowacyjności sektora rolno-spożywczego

4.2. Kreowanie oraz transfer wiedzy i technologii służącej zrównoważonemu rozwojowi sektora rolno-spożywczego

4.3. Dostosowanie struktur sektora rolno-spożywczego do zmieniających się wyzwań w Polsce, UE i skali globalnej

4.4. Promocja oraz powiększanie rynków zbytu produktów rolno-spożywczych

KIERUNKI INTERWENCJI

4.1.1. Modernizacja technicznej infrastruktury produkcyjnej w rolnictwie i rybnictwie

4.1.2. Wdrażanie i promocja innowacyjnych rozwiązań w sektorze rolno - spożywczym

4.1.3. Poprawa warunków pracy, bezpieczeństwa i jakości zarządzania w sektorze rolno - spożywczym

4.1.4. Rozwój i promocja rozwiązań w dziedzinie biotechnologii

4.1.5. Zwiększenie udziału producentów rolno - spożywczych w finansowaniu i wyznaczaniu kierunków sektorowej działalności badawczo - rozwojowej

4.2.1. Rozwój badań na rzecz zrównoważonego rozwoju sektora rolno - spożywczego

4.2.2. Rozwój doradztwa w sektorze rolno - spożywczym

4.2.3. Zwiększenie udziału ośrodków naukowo badawczych w międzynarodowych projektach badawczych

4.2.4. Rozwój i poprawa infrastruktury naukowo-badawczej, jako źródła efektywnych rozwiązań innowacyjnych i postępu

4.2.5. Większe i bardziej efektywne wykorzystanie potencjału badawczo rozwojowego w ocenie i monitorowaniu rozwoju obszarów wiejskich i sektora rolno - spożywczego

4.3.1. Wsparcie przekształceń strukturalnych w rolnictwie

4.3.2. Poprawa organizacji producentów rolnych w tym poprzez spółdzielczość i grupy producenckie w sektorze rolno - spożywczym

4.3.3. Rozwój struktur organizacyjnych w łańcuchu rolno-żywnościowym producentów rolnych i rybackich

4.3.4. Działania na forum międzynarodowym na rzecz poprawy pozycji polskiego sektora rolno-spożywczego na rynku wspólnotowym i globalnym

4.4.1. Promocja krajowych produktów rolno - spożywczych na rynkach: krajowym, unijnym i światowym

4.4.2. Rozwój polityki wsparcia eksportu w wymiarze instytucjonalnym, technicznym i zagranicznym

**Cel szczegółowy 5
Ochrona środowiska i adaptacja do zmian klimatu na obszarach wiejskich**

2.3. Opis instrumentów realizacyjnych

W tej części zostanie zamieszczona krótka charakterystyka celów, priorytetów i kierunków interwencji – obecnie w trakcie przygotowania

2.4. Powiązania strategii z pozostałymi strategiami rozwoju

Rozwój obszarów wiejskich, rolnictwa i rybactwa regulowany jest obowiązującym porządkiem prawnym, zgodnie z którym do działów administracji rządowej należą m.in. dział rolnictwo, dział rozwój wsi, dział rynki rolne, dział rybołówstwo (Ustawa z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej, Dz.U.07.65.437 j.t.), którymi kieruje Minister (*Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U.97.78.483) Rolnictwa i Rozwoju Wsi oraz podlegają mu lub są przez niego nadzorowane następujące organy (rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 16 listopada 2007 r. w sprawie szczegółowego zakresu działania Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Dz.U.07.216.1599):

- 1) Prezes Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego;
- 2) Główny Inspektor Ochrony Roślin i Nasiennictwa;
- 3) Główny Lekarz Weterynarii;
- 4) Główny Inspektor Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych;
- 5) okręgowi inspektorzy rybołówstwa morskiego.

Natomiast zagadnienia dotyczące zasad, celów oraz wsparcia rozwoju obszarów wiejskich, rolnictwa i rybactwa (lub rybołówstwa) znajdują się obecnie w różnych aktach prawnych (krajowych i unijnych), z których najważniejsze to:

- *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U.97.78.483,);
- *Traktat z Lizbony zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską* podpisany w Lizbonie dnia 13 grudnia 2007 r., który wszedł w życie dnia 1 grudnia 2009 r.
- Ustawa z dn. 7 marca 2007 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (Dz.U.07.64.427);
- Ustawa z dnia 3 kwietnia 2009r. o wspieraniu zrównoważonego Rozwoju sektora rybackiego z udziałem Europejskiego Funduszu Rybackiego. (Dz.U.09.72.619);
- Ustawa z dnia 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego (Dz.U.03.64.592).

Z uwzględnieniem przywołanych uwarunkowań, projektowane są (i wdrażane) działania wspierające rozwój obszarów wiejskich, rolnictwa i rybactwa zarówno w ramach polityki krajowej jak również polityk wspólnotowych (w tym przypadku głównie w ramach: Wspólnej Polityki Rolnej, Polityki Spójności i Wspólnej Polityki Rybackiej). Działania te tworzone są według przyjętej logiki planowania strategicznego, która została zawarta w przepisach ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju z dnia 6 grudnia 2006 r. (Dz.U.09.84.712 j.t.). W myśl przepisów przywołanej ustawy strategiami rozwoju są: *długookresowa strategia rozwoju kraju* (dokument określający główne trendy, wyzwania, i scenariusze rozwoju społeczno-gospodarczego kraju oraz kierunki przestrzennego zagospodarowania kraju, z uwzględnieniem zasady zrównoważonego rozwoju, obejmujący okres co najmniej 15 lat), *średniookresowa strategia rozwoju kraju* (dokument określający podstawowe uwarunkowania, cele i kierunki rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, regionalnym i przestrzennym, obejmujący okres 4-10 lat, realizowany przez strategię rozwoju oraz przy pomocy programów, z uwzględnieniem okresu programowania Unii Europejskiej) oraz *inne strategię rozwoju* (dokumenty określające podstawowe uwarunkowania, cele i kierunki rozwoju w danych obszarach wskazanych w średniookresowej strategii rozwoju kraju, odnoszące się do rozwoju regionów, rozwoju przestrzennego, sektorów lub dziedzin, realizowane przy pomocy programów). *Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa* należy do grupy dokumentów określonych nazwą: *inne strategię rozwoju* i zgodnie z ww. ustawą jest opracowywana oraz uzgadniana przez Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Jednocześnie w dn. 24 listopada 2009 r. Rada Ministrów przyjęła dokument *Plan uporządkowania strategii rozwoju* zakładający ograniczenie liczby obowiązujących oraz opracowywanych dokumentów o charakterze strategicznym i utworzenie 9 nowych strategii rozwoju (zamiast obecnie funkcjonujących 41 dokumentów o takim charakterze), tj.:

- Strategii innowacyjności i efektywności gospodarki,
- Strategii rozwoju zasobów ludzkich,

- Strategii rozwoju transportu,
- Bezpieczeństwo energetyczne i środowisko,
- Sprawne państwo,
- Strategii rozwoju kapitału społecznego,
- Krajowej strategii rozwoju regionalnego – Regiony – miasta - obszary wiejskie,
- Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej,
- Strategii zrównoważonego rozwoju wsi i rolnictwa.

Rysunek 3. Rodzaje strategii rozwoju

Źródło: opracowanie MRiRW

Poszczególne Strategie rozwoju są ze sobą ściśle powiązane. Związki te dotyczą zarówno nakładania się/komplementarności celów, jak i instrumentów realizacyjnych. Jednocześnie niektóre spośród przywołanych dziewięciu *innych strategii rozwoju* odnoszą się do określonych obszarów tematycznych (np. *strategia rozwoju transportu*) lub mają wymiar horyzontalny i obejmują działania adresowane do wybranych regionów/obszarów (jak np. *strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa*). Stąd cele i priorytety wskazane w *Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa* będą realizowane poprzez instrumenty będące w zakresie kompetencji różnych ministrów, mające odzwierciedlenie w innych strategiach. Poniższe tabele przedstawiają, jaką rolę w realizacji *Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa* pełnią instrumenty realizacyjne ośmiu pozostałych strategii (x – rola wspierająca/pomocnicza, xx – rola wiodąca).²

² Zaprezentowane w tabeli nazwy działań i kierunków interwencji ośmiu pozostałych strategii będą aktualizowane wraz ze zmianami wprowadzanymi w tychże dokumentach.

Cel 1. Wzrost jakości kapitału ludzkiego, zatrudnienia i przedsiębiorczości na obszarach wiejskich; priorytet 1

Kierunki Interwencji (SZRWRiR)/ realizacja kierunku (rola wiodąca i wspierająca)	Strategia innowacyjności i efektywności gospodarki	Strategia rozwoju zasobów ludzkich	Strategia rozwoju transportu	Bezpieczeństwo energetyczne i środowisko	Sprawne państwo	Strategia rozwoju kapitału społecznego	Krajowa strategia rozwoju regionalnego - Regiony-miasta-obszary wiejskie	Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej	Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa
Priorytet 1.1. Wzrost umiejętności, poziomu wykształcenia i mobilności zawodowej mieszkańców obszarów wiejskich									
<i>Rola przypisana na poziomie priorytetów</i>	X	XX			XX	X	X		XX
1.1.1. Poprawa jakości i dostępności edukacji ogólnej, artystycznej i zawodowej na wszystkich poziomach	X	X			XX	X	X		
1.1.2. Podnoszenie umiejętności i kwalifikacji zawodowych osób pracujących w sektorze rolno-spożywczym							X		XX
1.1.3. Kształcenie przez całe życie umożliwiające zmianę lub doskonalenie zawodu		XX				X	X		
1.1.4. Zwiększanie umiejętności związanych z wykorzystywaniem technologii ICT i prowadzeniem działalności gospodarczej						X	X		

Cel 1. Wzrost jakości kapitału ludzkiego, zatrudnienia i przedsiębiorczości na obszarach wiejskich; priorytet 2

Kierunki Interwencji (SZRWRiR)/ realizacja kierunku (rola wiodąca i wspierająca)	Strategia innowacyjności i efektywności gospodarki	Strategia rozwoju zasobów ludzkich	Strategia rozwoju transportu	Bezpieczeństwo energetyczne i środowisko	Sprawne państwo	Strategia rozwoju kapitału społecznego	Krajowa strategia rozwoju regionalnego – Regiony-miasta-obszary wiejskie	Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej	Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa
Priorytet 1.2. Zwiększanie zatrudnienia mieszkańców obszarów wiejskich bez konieczności zmiany ich miejsca zamieszkania									
<i>Obecna rola przypisana na poziomie priorytetów</i>	XX	X	XX		X	X	X		X
1.2.1. Poprawa wahadłowej mobilności przestrzennej na poziomie lokalnym i regionalnym			XX			X	X		
1.2.2. Rozwiązania prawne i systemowe na rynku pracy w zakresie ułatwiania i upowszechniania stosowania elastycznych form pracy					X	X	X		
1.2.3. Zwiększenie wykorzystania i promocja elastycznych form zatrudnienia przez pracodawców	XX	X				X			
1.2.4. Zwiększenie dostępu do usług opieki nad dzieckiem na obszarach wiejskich					X				
1.2.5. Aktywizacja lokalnych rynków pracy z uwzględnieniem małych miast							X		X

Cel 1. Wzrost jakości kapitału ludzkiego, zatrudnienia i przedsiębiorczości na obszarach wiejskich; priorytet 3 i 4

Kierunki Interwencji (SZRWRiR)/ realizacja kierunku (rola wiodąca i wspierająca)	Strategia innowacyjności i efektywności gospodarki	Strategia rozwoju zasobów ludzkich	Strategia rozwoju transportu	Bezpieczeństwo energetyczne i środowisko	Sprawne państwo	Strategia rozwoju kapitału społecznego	Krajowa strategia rozwoju regionalnego – Regiony-miasta-obszary wiejskie	Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej	Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa
Priorytet 1.3. Rozwój przedsiębiorczości i pozarolniczych miejsc pracy wykorzystujących potencjał endogeniczny obszarów wiejskich									
<i>Obecna rola przypisana na poziomie priorytetów</i>	X	XX				X	XX		XX
1.3.1. Tworzenie pozarolniczych miejsc pracy na OW		XX				X	X		X
1.3.2. Rozwój przedsiębiorczości na OW							XX		X
1.3.3. Tworzenie i rozwój działalności gospodarczej towarzyszącej prowadzeniu produkcji rolnej leśnej i rybackiej							X		XX
1.3.4. Zwiększenie dostępu do kapitału zewnętrznego (np. fundusze mikro – pożyczkowe, fundusze poręczeniowo - gwarancyjne)	X								
Priorytet 1.4. Zapobieganie i ograniczanie wykluczenia społecznego oraz redukcja i przeciwdziałanie ubóstwu na obszarach wiejskich									
<i>Obecna rola przypisana na poziomie priorytetów</i>		X				XX			X
1.4.1. Rozwój i promocja ekonomii społecznej						XX			X
1.4.2. Promocja i rozwój usług opiekuńczych nad osobami starszymi i niepełnosprawnymi		X				X			

Cel 2. Poprawa warunków życia na obszarach wiejskich oraz łagodzenie ich izolacji przestrzennej; priorytet 1

Kierunki Interwencji (SZRWRiR)/ realizacja kierunku (rola wiodąca i wspierająca)	Strategia innowacyjności i efektywności gospodarki	Strategia rozwoju zasobów ludzkich	Strategia rozwoju transportu	Bezpieczeństwo energetyczne i środowisko	Sprawne państwo	Strategia rozwoju kapitału społecznego	Krajowa strategia rozwoju regionalnego - Regiony-miasta-obszary wiejskie	Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej	Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa
Priorytet 2.1. Rozwój lokalnej infrastruktury gwarantującej bezpieczeństwo energetyczne i sanitarne na obszarach wiejskich									
<i>Obecna rola przypisana na poziomie priorytetów</i>	X			XX			X		X
2.1.1. Modernizacja sieci przesyłowych i dystrybucyjnych energii elektrycznej na OW				XX					
2.1.2. Dywersyfikacja źródeł wytwarzania energii elektrycznej na OW				XX			X		X
2.1.3. Rozbudowa i modernizacja ujęć wody i sieci wodociągowej na OW				XX			X		
2.1.4. Rozbudowa i modernizacja sieci kanalizacyjnej i oczyszczalni ścieków na OW							X		X
2.1.5. Rozwój systemów zbiórki, odzysku i unieszkodliwiania odpadów na OW	X			XX					X
2.1.6. Rozbudowa sieci przesyłowej i dystrybucyjnej gazu ziemnego na OW				XX					
Priorytet 2.2. Rozwój ogólnokrajowej i lokalnej infrastruktury transportowej gwarantującej dostępność transportową obszarów wiejskich									
<i>Obecna rola przypisana na poziomie priorytetów</i>			XX				X		X
2.2.1. Rozbudowa i modernizacja lokalnej sieci drogowej na OW			XX				X		X
2.2.2. Tworzenie powiązań lokalnej sieci drogowej z siecią dróg krajowych, ekspresowych i autostrad na OW			XX				X		
2.2.3. Tworzenie infrastruktury węzłów przesiadkowych, transportu kołowego i kolejowego na OW			XX				X		

Cel 2. Poprawa warunków życia na obszarach wiejskich oraz łagodzenie ich izolacji przestrzennej; priorytet 3

Kierunki Interwencji (SZRWRiR)/ realizacja kierunku (rola wiodąca i wspierająca)	Strategia innowacyjności i efektywności gospodarki	Strategia rozwoju zasobów ludzkich	Strategia rozwoju transportu	Bezpieczeństwo energetyczne i środowisko	Sprawne państwo	Strategia rozwoju kapitału społecznego	Krajowa strategia rozwoju regionalnego – Regiony-miasta-obszary wiejskie	Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej	Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa
Priorytet 2.3. Budowa i rozwój infrastruktury i technologii umożliwiających mieszkańcom obszarów wiejskich korzystanie i dostęp do technologii ICT o wysokim standardzie									
<i>Obecna rola przypisana na poziomie priorytetów</i>	XX					X	X		X
2.3.1. Budowa i modernizacja sieci szerokopasmowych na OW	XX						X		X
2.3.2. Budowa i rozwój kompleksowej i wydajnej infrastruktury ICT dedykowanej dla mieszkańców OW						X			
2.3.3. Wyposażenie podmiotów świadczących usługi publiczne w sprzęt i oprogramowanie (wraz z serwisem) umożliwiające mieszkańcom OW korzystanie z zaawansowanych technologii ICT							X		
2.3.4. Zwiększenie dostępności cenowej infrastruktury ICT osobom z kręgu wykluczenia społecznego						X	X		
Priorytet 2.4. Rozwój infrastruktury społecznej zapewniającej mieszkańcom obszarów wiejskich dostęp do dóbr i usług publicznych									
<i>Obecna rola przypisana na poziomie priorytetów</i>		XX			XX	X	X		X
2.4.1. Budowa i rozwój infrastruktury edukacji na OW		XX			X		X		
2.4.2. Budowa i rozwój infrastruktury kultury i turystyki na OW					X	X	X		X
2.4.3. Budowa i rozwój infrastruktury sportowej na OW					X				
2.4.4. Budowa i rozwój infrastruktury usług medycznych na OW					XX		X		

Cel 2. Poprawa warunków życia na obszarach wiejskich oraz łagodzenie ich izolacji przestrzennej; priorytet 5

Kierunki Interwencji (SZRWRiR)/ realizacja kierunku (rola wiodąca i wspierająca)	Strategia innowacyjności i efektywności gospodarki	Strategia rozwoju zasobów ludzkich	Strategia rozwoju transportu	Bezpieczeństwo energetyczne i środowisko	Sprawne państwo	Strategia rozwoju kapitału społecznego	Krajowa strategia rozwoju regionalnego – Regiony-miasta-obszary wiejskie	Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej	Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa
Priorytet 2.5. Rozwój infrastruktury bezpieczeństwa na obszarach wiejskich									
<i>Obecna rola przypisana na poziomie priorytetów</i>			X	X	XX		X		X
2.5.1. Rozwój infrastruktury wodno – melioracyjnej i innej łagodzącej zagrożenia naturalne na OW				X	XX				X
2.5.2. Rozwój i budowa infrastruktury bezpieczeństwa ruchu drogowego na OW			X		XX				
2.5.3. Skuteczne i efektywne zarządzanie kryzysowe					XX		X		X

Cel 3. Bezpieczeństwo żywnościowe; priorytet 1 i 2

Kierunki Interwencji (SZRWRiR)/ realizacja kierunku (rola wiodąca i wspierająca)	Strategia innowacyjności i efektywności gospodarki	Strategia rozwoju zasobów ludzkich	Strategia rozwoju transportu	Bezpieczeństwo energetyczne i środowisko	Sprawne państwo	Strategia rozwoju kapitału społecznego	Krajowa strategia rozwoju regionalnego – Regiony-miasta-obszary wiejskie	Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej	Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa
Priorytet 3.1. Utrzymanie bazy produkcyjnej rolnictwa i rybactwa									
<i>Obecna rola przypisana na poziomie priorytetów</i>									XX
3.1.1. Utrzymanie użytków rolnych w dobrej kulturze rolnej									XX
3.1.2. Utrzymanie żywotnych ekonomicznie gospodarstw rolnych									XX
3.1.3. Zachowanie rodzimej bazy genetycznej produkcji roślinnej i zwierzęcej i rybactwa									XX
Priorytet 3.2. Wytwarzanie wysokiej jakości, bezpiecznych dla konsumentów produktów rolno-spożywczych									
<i>Obecna rola przypisana na poziomie priorytetów</i>					X				XX
3.2.1. Rozwój i wdrażanie systemów jakości żywności									XX
3.2.2. Wsparcie wytwarzania wysokiej jakości produktów rolno-spożywczych, w tym produktów wytwarzanych metodami integrowanymi, ekologicznymi i tradycyjnymi metodami produkcji z lokalnych surowców i zasobów oraz produktów rybnych									XX
3.2.3. Skuteczna kontrola bezpieczeństwa i jakości produktów rolno-spożywczych w całym łańcuchu produkcyjnym					X				XX
3.2.4. Rozwój badań na rzecz bezpieczeństwa żywności, jej jakości i potrzeb konsumentów									XX

Cel 3. Bezpieczeństwo żywnościowe; priorytet 3 i 4

Kierunki Interwencji (SZRWRiR)/ realizacja kierunku (rola wiodąca i wspierająca)	Strategia innowacyjności i efektywności gospodarki	Strategia rozwoju zasobów ludzkich	Strategia rozwoju transportu	Bezpieczeństwo energetyczne i środowisko	Sprawne państwo	Strategia rozwoju kapitału społecznego	Krajowa strategia rozwoju regionalnego – Regiony-miasta-obszary wiejskie	Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej	Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa
Priorytet 3.3. Przestrzeganie/ stosowanie zasad uczciwej konkurencji na wspólnotowym i globalnym rynku rolno-spożywczym									
<i>Obecna rola przypisana na poziomie priorytetów</i>					XX				XX
3.3.1. Dążenie do zapewnienia równych warunków konkurencji w ramach jednolitego rynku rolno-żywnościowego					X				X
3.3.2. Pogłębienie jednolitego rynku UE artykułów rolno spożywczych									XX
3.3.3. Zapewnienie konkurencyjnych zachowań w łańcuchu rolno - żywnościowym					XX				X
Priorytet 3.4. Podnoszenie świadomości i wiedzy producentów oraz konsumentów w zakresie produkcji rolno-spożywczej i zasad żywienia									
<i>Obecna rola przypisana na poziomie priorytetów</i>					X	X			XX
3.4.1. Promocja wysokiej jakości, bezpiecznych dla konsumenta produktów rolno-spożywczych						X			XX
3.4.2. Upowszechnianie wiedzy w zakresie zasad żywienia					X				X
3.4.3. Upowszechnianie eko-znakowania, umożliwiającego konsumentom dokonywania świadomego wyboru wyrobów i usług przyjaznych środowisku									X
3.4.4. Wsparcie działalności innowacyjnej ukierunkowanej na zmiany wzorców produkcji i konsumpcji						X			X

Cel 4. Wzrost produktywności i konkurencyjności sektora rolno-spożywczego; priorytet 1

Kierunki Interwencji (SZRWRiR)/ realizacja kierunku (rola wiodąca i wspierająca)	Strategia innowacyjności i efektywności gospodarki	Strategia rozwoju zasobów ludzkich	Strategia rozwoju transportu	Bezpieczeństwo energetyczne i środowisko	Sprawne państwo	Strategia rozwoju kapitału społecznego	Krajowa strategia rozwoju regionalnego – Regiony-miasta-obszary wiejskie	Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej	Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa
Priorytet 4.1. Modernizacja i wzrost innowacyjności sektora rolno-spożywczego									
<i>Obecna rola przypisana na poziomie priorytetów</i>	XX			X			X		XX
4.1.1. Modernizacja technicznej bazy produkcyjnej w rolnictwie i rybactwie									XX
4.1.2. Wdrażanie i promocja innowacyjnych rozwiązań w sektorze rolno - spożywczym	XX			X			X		X
4.1.3. Poprawa warunków pracy, bezpieczeństwa i jakości zarządzania w sektorze rolno - spożywczym									XX
4.1.4. Rozwój i promocja rozwiązań w dziedzinie biotechnologii	X			X					X
4.1.5. Zwiększenie udziału producentów rolno - spożywczych w finansowaniu i wyznaczaniu kierunków sektorowej działalności badawczo - rozwojowej	XX								X
Priorytet 4.2. Kreowanie oraz transfer wiedzy i technologii służącej zrównoważonemu rozwojowi sektora rolno-spożywczego									
<i>Obecna rola przypisana na poziomie priorytetów</i>	XX					X			XX
4.2.1. Rozwój badań na rzecz zrównoważonego rozwoju sektora rolno - spożywczego									XX
4.2.2. Rozwój doradztwa w sektorze rolno - spożywczym						X			XX
4.2.3. Zwiększenie udziału ośrodków naukowo badawczych w międzynarodowych projektach badawczych	XX								X
4.2.4. Rozwój i poprawa infrastruktury naukowo-badawczej, jako źródła efektywnych rozwiązań innowacyjnych i postępu	XX								X
4.2.5. Większe i bardziej efektywne wykorzystanie potencjału badawczo rozwojowego w ocenie i monitorowaniu rozwoju obszarów wiejskich i sektora rolno - spożywczego						X			XX

Cel 4. Wzrost produktywności i konkurencyjności sektora rolno-spożywczego; priorytet 4 i 5

Kierunki Interwencji (SZRWRiR)/ realizacja kierunku (rola wiodąca i wspierająca)	Strategia innowacyjności i efektywności gospodarki	Strategia rozwoju zasobów ludzkich	Strategia rozwoju transportu	Bezpieczeństwo energetyczne i środowisko	Sprawne państwo	Strategia rozwoju kapitału społecznego	Krajowa strategia rozwoju regionalnego – Regiony-miasta-obszary wiejskie	Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej	Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa
Priorytet 4.3. Dostosowanie struktur sektora rolno-spożywczego do zmieniających się wyzwań w Polsce, UE i skali globalnej									
<i>Obecna rola przypisana na poziomie priorytetów</i>					X		X		XX
4.3.1. Wsparcie przekształceń strukturalnych w rolnictwie									XX
4.3.2. Poprawa organizacji producentów rolnych w tym poprzez spółdzielczość i grupy producenckie w sektorze rolno - spożywczym									XX
4.3.3. Rozwój struktur organizacyjnych w łańcuchu rolno-żywnościowym producentów rolnych i rybackich							X		XX
4.3.4. Działania na forum międzynarodowym na rzecz poprawy pozycji polskiego sektora rolno-spożywczego na rynku wspólnotowym i globalnym					X				XX
Priorytet 4.4. Promocja oraz powiększanie rynków zbytu produktów rolno-spożywczych									
<i>Obecna rola przypisana na poziomie priorytetów</i>	X				X				XX
4.4.1. Promocja krajowych produktów rolno –spożywczych na rynkach: krajowym, unijnym i światowym	X				X				XX
4.4.2. Rozwój polityki wsparcia eksportu w wymiarze instytucjonalnym, technicznym i zagranicznym					X				X

Cel 5. Ochrona środowiska i adaptacja do zmian klimatu na obszarach wiejskich; priorytet 1

Kierunki Interwencji (SZRWRiR)/ realizacja kierunku (rola wiodąca i wspierająca)	Strategia innowacyjności i efektywności gospodarki	Strategia rozwoju zasobów ludzkich	Strategia rozwoju transportu	Bezpieczeństwo energetyczne i środowisko	Sprawne państwo	Strategia rozwoju kapitału społecznego	Krajowa strategia rozwoju regionalnego – Regiony-miasta-obszary wiejskie	Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej	Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa
Priorytet 5.1. Ochrona środowiska rolniczego i różnorodności biologicznej na obszarach wiejskich									
<i>Obecna rola przypisana na poziomie priorytetów</i>	X			XX					XX
5.1.1. Ochrona różnorodności biologicznej, w tym unikalnych ekosystemów oraz flory i fauny związanych z gospodarką rolną				XX					XX
5.1.2. Ochrona jakości wód, w tym racjonalna gospodarka nawozami i środkami ochrony roślin				X					X
5.1.3. Racjonalne wykorzystanie zasobów wodnych na potrzeby rolnictwa i rybactwa oraz zwiększanie retencji wodnej na OW				X					X
5.1.4. Ochrona gleb na OW przed erozją, zakwaszeniem, spadkiem zawartości materii organicznej i zanieczyszczeniem metalami ciężkimi									X
5.1.5. Rozwój wiedzy w zakresie ochrony środowiska rolniczego i różnorodności biologicznej na OW i jej upowszechnianie	X			XX					X

Cel 5. Ochrona środowiska i adaptacja do zmian klimatu na obszarach wiejskich; priorytet 2 i 3

Kierunki Interwencji (SZRWRiR)/ realizacja kierunku (rola wiodąca i wspierająca)	Strategia innowacyjności i efektywności gospodarki	Strategia rozwoju zasobów ludzkich	Strategia rozwoju transportu	Bezpieczeństwo energetyczne i środowisko	Sprawne państwo	Strategia rozwoju kapitału społecznego	Krajowa strategia rozwoju regionalnego - Regiony-miasta-obszary wiejskie	Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej	Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa
Priorytet 5.2. Ochrona krajobrazu i ładu przestrzennego na obszarach wiejskich									
<i>Obecna rola przypisana...</i>				XX	X		X		XX
5.2.1. Zachowanie unikalnych form krajobrazu rolniczego									XX
5.2.2. Właściwe planowanie przestrzenne na OW				XX	X				X
5.2.3. Racjonalna gospodarka gruntami na OW					X		X		X
Priorytet 5.3. Adaptacja rolnictwa i rybactwa do zmian klimatu oraz ich udział w przeciwdziałaniu tym zmianom (mitygacji)									
<i>Obecna rola ...</i>				X					XX
5.3.1. Adaptacja produkcji rolnej i rybackiej do zmian klimatu									XX
5.3.2. Ograniczenie emisji gazów cieplarnianych w rolnictwie, rybactwie i całym łańcuchu rolno-żywnościowym									XX
5.3.3. Zwiększenie sekwestracji węgla w glebie i biomasie wytwarzanej w rolnictwie									XX
5.3.4. Badania w zakresie wzajemnego oddziaływania rozwoju OW, rolnictwa i rybactwa na zmiany klimatu									X
5.3.5. Upowszechnianie wiedzy w zakresie praktyk przyjaznych klimatowi wśród konsumentów i producentów rolno-spożywczych				X					X

Cel 5. Ochrona środowiska i adaptacja do zmian klimatu na obszarach wiejskich; priorytet 4 i 5

Kierunki Interwencji (SZRWRiR)/ realizacja kierunku (rola wiodąca i wspierająca)	Strategia innowacyjności i efektywności gospodarki	Strategia rozwoju zasobów ludzkich	Strategia rozwoju transportu	Bezpieczeństwo energetyczne i środowisko	Sprawne państwo	Strategia rozwoju kapitału społecznego	Krajowa strategia rozwoju regionalnego – Regiony-miasta-obszary wiejskie	Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej	Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa
Priorytet 5.4. Racjonalna gospodarka leśna i łowiecka na obszarach wiejskich									
<i>Obecna rola przypisana na poziomie priorytetów</i>				XX					X
5.4.1. Racjonalne zwiększenie zasobów leśnych na OW				XX					X
5.4.2. Odbudowa drzewostanów na OW po zniszczeniach spowodowanych katastrofami naturalnymi									X
5.4.3. Racjonalna gospodarka łowiecka na OW służąca ochronie środowiska oraz rozwojowi rolnictwa i rybactwa									XX
5.4.4. Wzmacnianie publicznych funkcji lasów na OW				XX					
Priorytet 5.5. Zwiększenie wykorzystania odnawialnych źródeł energii na obszarach wiejskich									
<i>Obecna rola przypisana na poziomie priorytetów</i>	X			X			X		XX
5.5.1. Racjonalne wykorzystanie rolniczej i rybackiej przestrzeni produkcyjnej do produkcji energii ze źródeł odnawialnych				X			X		XX
5.5.2. Zwiększenie dostępności cenowej i upowszechnienie rozwiązań w zakresie odnawialnych źródeł energii wśród mieszkańców OW	X						X		
5.5.3. Kreowanie i transfer wiedzy w zakresie wykorzystania podstawowych i ubocznych produktów z rolnictwa i rybactwa do produkcji energii ze źródeł odnawialnych	X			X			X		X

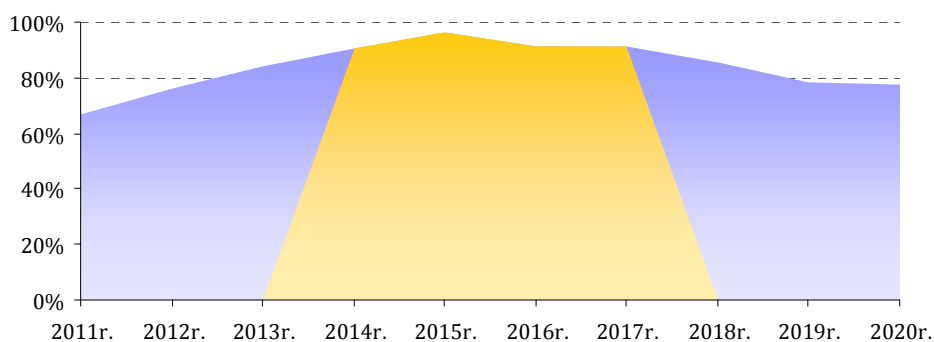
III. PLAN DZIAŁAŃ IMPLEMENTACYJNYCH I WSKAŹNIKI REALIZACJI STRATEGII

3.1. Plan działań implementacyjnych

Z uwagi na ograniczenia finansowe oraz harmonogram wdrożenia działań, które zostały już rozpoczęte lub planowane są do realizacji w ramach źródeł finansowania dostępnych w określonym horyzoncie czasowym został opracowany plan działań implementacyjnych strategii (tabele poniżej). Przy czym w odniesieniu do wybranych kierunków interwencji należy zauważyć, że działania, które będą je realizowały mają charakter ustawicznych interwencji kontynuowanych w kolejnych latach o tym samym zakresie i charakterystyce działania (realizacji/wdrożenia). Dlatego też w prezentowanym poniżej harmonogramie wdrożenie tego rodzaju kierunków interwencji zostało określone mianem: „działania ustawiczne/ciągłe”.

W okresie od 2013r. do 2018r. będzie wdrażana największa liczba kierunków interwencji tejże strategii (ok. 92% wszystkich kierunków interwencji).

Rysunek 4. Skumulowany harmonogram wdrażania kierunków interwencji strategii

Źródło: opracowanie MRiRW

Przy czym wybrane kierunki interwencji będą realizowane na poziomie centralnym, a ich skutkach będą obejmowały obszar całego kraju, a pozostałe kierunki interwencji będą realizowane przez różne podmioty zaangażowane we wdrażanie strategii na poziomie regionalnym, w zależności od potrzeb i możliwości rozwojowych danego terenu/regionu.

Ponadto niektóre spośród zaprojektowanych kierunków interwencji zostały określone mianem „działań ustawicznych/ciągłych” co oznacza, że są one wdrażane przez cały okres objęty strategią. Do działań tych należą głównie działania określone w ustawach regulujących zakres działań statutowych jednostek samorządu terytorialnego czy też urzędów administracji publicznej.

Tabela 3. Harmonogram wdrażania strategii.

Wyszczególnienie		2011r.	2012r.	2013r.	2014r.	2015r.	2016r.	2017r.	2018r.	2019r.	2020r.	
Cel szczegółowy 1 Wzrost jakości kapitału ludzkiego, zatrudnienia i przedsiębiorczości na obszarach wiejskich	Priorytet 1.1. Wzrost umiejętności, poziomu wykształcenia i mobilności zawodowej mieszkańców obszarów wiejskich	1.1.1. Poprawa jakości i dostępności edukacji ogólnej, artystycznej i zawodowej na wszystkich poziomach										
		1.1.2. Podnoszenie umiejętności i kwalifikacji zawodowych osób pracujących w sektorze rolno-spożywczym	Działania ustawiczne/ciągłe									
		1.1.3. Kształcenie przez całe życie umożliwiające zmianę lub doskonalenie zawodu	Działania ustawiczne/ciągłe									
		1.1.4. Zwiększanie umiejętności związanych z wykorzystywaniem technologii ICT i prowadzeniem działalności gospodarczej										
	Priorytet 1.2. Zwiększanie zatrudnienia mieszkańców obszarów wiejskich bez konieczności zmiany ich miejsca zamieszkania	1.2.1. Poprawa wahadłowej mobilności przestrzennej na poziomie lokalnym i regionalnym										
		1.2.2. Rozwiązania prawne i systemowe na rynku pracy w zakresie ułatwiania i upowszechniania stosowania elastycznych form pracy										
		1.2.3. Zwiększenie wykorzystania i promocja elastycznych form zatrudnienia przez pracodawców										
		1.2.4. Zwiększenie dostępu do usług opieki nad dzieckiem na obszarach wiejskich										
		1.2.5. Aktywizacja lokalnych rynków pracy z uwzględnieniem małych miast										
	Priorytet 1.3. Rozwój przedsiębiorczości i pozarolniczych miejsc pracy wykorzystujących potencjał endogeniczny obszarów wiejskich	1.3.1. Tworzenie pozarolniczych miejsc pracy na OW	Działania ustawiczne/ciągłe									
		1.3.3. Rozwój przedsiębiorczości na OW	Działania ustawiczne/ciągłe									
		1.3.2. Tworzenie i rozwój działalności gospodarczej towarzyszącej prowadzeniu produkcji rolnej leśnej i rybackiej										
		1.3.4. Zwiększenie dostępu do kapitału zewnętrznego (np. fundusze mikro - pożyczkowe, fundusze poręczeniowo - gwarancyjne)										
		Priorytet 1.4. Zapobieganie i ograniczanie wykluczenia społecznego oraz redukcja i przeciwdziałanie ubóstwu na obszarach wiejskich	1.4.1. Rozwój i promocja przedsiębiorczości społecznej	Działania ustawiczne/ciągłe								
	1.4.2. Promocja i rozwój usług opiekuńczych nad osobami starszymi i niepełnosprawnymi											

Tabela 3. Harmonogram wdrażania strategii c.d.

Wyszczególnienie		2011r.	2012r.	2013r.	2014r.	2015r.	2016r.	2017r.	2018r.	2019r.	2020r.	
Cel szczegółowy 2 Poprawa warunków życia na obszarach wiejskich oraz łagodzenie ich izolacji przestrzennej	Priorytet 2.1. Rozwój lokalnej infrastruktury gwarantującej bezpieczeństwo energetyczne i sanitarne na obszarach wiejskich	2.1.1. Modernizacja sieci przesyłowych i dystrybucyjnych energii elektrycznej na OW										
		2.1.2. Dywersyfikacja źródeł wytwarzania energii elektrycznej na OW										
		2.1.3. Rozbudowa i modernizacja ujęć wody i sieci wodociągowej na OW										
		2.1.4. Rozbudowa i modernizacja sieci kanalizacyjnej i oczyszczalni ścieków na OW										
		2.1.5. Rozwój systemów zbiórki, odzysku i unieszkodliwiania odpadów na OW										
		2.1.6. Rozbudowa sieci przesyłowej i dystrybucyjnej gazu ziemnego na OW										
	Priorytet 2.2. Rozwój ogólnokrajowej i lokalnej infrastruktury transportowej gwarantującej dostępność transportową obszarów wiejskich	2.2.1. Rozbudowa i modernizacja lokalnej sieci drogowej na OW	← Działania ustawiczne/ciągłe →									
		2.2.2. Tworzenie powiązań lokalnej sieci drogowej z siecią dróg krajowych, ekspresowych i autostrad na OW										
		2.2.3. Tworzenie infrastruktury węzłów przesiadkowych, transportu kołowego i kolejowego na OW										

Tabela 3. Harmonogram wdrażania strategii c.d.

Wyszczególnienie		2011r.	2012r.	2013r.	2014r.	2015r.	2016r.	2017r.	2018r.	2019r.	2020r.	
Cel szczegółowy 2 Poprawa warunków życia na obszarach wiejskich oraz łagodzenie ich izolacji przestrzennej	Priorytet 2.3. Budowa i rozwój infrastruktury i technologii umożliwiających mieszkańcom obszarów wiejskich korzystanie i dostęp do technologii ICT o wysokim standardzie	2.3.1. Budowa i modernizacja sieci szerokopasmowych na OW										
		2.3.2. Budowa i rozwój kompleksowej i wydajnej infrastruktury ICT dedykowanej dla mieszkańców OW										
		2.3.3. Wyposażenie podmiotów świadczących usługi publiczne w sprzęt i oprogramowanie (wraz z serwisem) umożliwiające mieszkańcom OW korzystanie z zaawansowanych technologii ICT										
		2.3.4. Zwiększenie dostępności cenowej infrastruktury ICT osobom z kręgu wykluczenia społecznego										
	Priorytet 2.4. Rozwój infrastruktury społecznej zapewniającej mieszkańcom obszarów wiejskich dostęp do dóbr i usług publicznych	2.4.1. Budowa i rozwój infrastruktury edukacji na OW										
		2.4.2. Budowa i rozwój infrastruktury kultury i turystyki na OW										
		2.4.3. Budowa i rozwój infrastruktury sportowej na OW										
		2.4.4. Budowa i rozwój infrastruktury usług medycznych na OW										
	Priorytet 2.5. Rozwój infrastruktury bezpieczeństwa na obszarach wiejskich	2.5.1. Rozwój infrastruktury wodno - melioracyjnej i innej łagodzącej zagrożenia naturalne na OW	Działania ustawiczne/ciągłe									
		2.5.2. Rozwój i budowa infrastruktury bezpieczeństwa ruchu drogowego na OW	Działania ustawiczne/ciągłe									
		2.5.3. Skuteczne i efektywne zarządzanie kryzysowe	Działania ustawiczne/ciągłe									

Tabela3. Harmonogram wdrażania strategii c.d.

Wyszczególnienie			2011r.	2012r.	2013r.	2014r.	2015r.	2016r.	2017r.	2018r.	2019r.	2020r.	
Cel szczegółowy 3 Bezpieczeństwo żywnościowe	Priorytet 3.1. Utrzymanie bazy produkcyjnej rolnictwa i rybactwa	3.1.1. Utrzymanie użytków rolnych w dobrej kulturze rolnej	Działania ustawiczne/ciągłe										
		3.1.2. Utrzymanie żywotnych ekonomicznie gospodarstw rolnych	Działania ustawiczne/ciągłe										
		3.1.3. Zachowanie rodzimej bazy genetycznej produkcji roślinnej i zwierzęcej i rybackiej	Działania ustawiczne/ciągłe										
	Priorytet 3.2. Wytwarzanie wysokiej jakości, bezpiecznych dla konsumentów produktów rolno-spożywczych	3.2.1. Rozwój i wdrażanie systemów jakości żywności											
		3.2.2. Wsparcie wytwarzania wysokiej jakości produktów rolno-spożywczych, w tym produktów wytwarzanych metodami integrowanymi, ekologicznymi i tradycyjnymi metodami produkcji z lokalnych surowców i zasobów oraz produktów rybnych	Działania ustawiczne/ciągłe										
		3.2.3. Skuteczna kontrola bezpieczeństwa i jakości produktów rolno-spożywczych w całym łańcuch produkcyjnym	Działania ustawiczne/ciągłe										
		3.2.4. Rozwój badań na rzecz bezpieczeństwa żywności, jej jakości i potrzeb konsumentów											
	Priorytet 3.3. Przestrzeganie/stosowanie zasad uczciwej konkurencji na wspólnotowym i globalnym rynku rolno-spożywczym	3.3.1. Dążenie do zapewnienia równych warunków konkurencji w ramach jednolitego rynku rolno-żywnościowego	Działania ustawiczne/ciągłe										
		3.3.2. Pogłębienie jednolitego rynku UE artykułów rolno spożywczych											
		3.3.3. Zapewnienie konkurencyjnych zachowań w łańcuchu rolno - żywnościowym											
	Priorytet 3.4. Podnoszenie świadomości i wiedzy producentów oraz konsumentów w zakresie produkcji rolno-spożywczej i zasad żywienia	3.4.1. Promocja wysokiej jakości, bezpiecznych dla konsumenta produktów rolno-spożywczych											
		3.4.2. Upowszechnianie wiedzy w zakresie zasad żywienia											
3.4.3. Upowszechnianie eko-znakowania, umożliwiającego konsumentom dokonywania świadomego wyboru wyrobów i usług przyjaznych środowisku													
3.4.4. Wsparcie działalności innowacyjnej ukierunkowanej na zmiany wzorców produkcji i konsumpcji													

Tabela 3. Harmonogram wdrażania strategii c.d.

Wyszczególnienie		2011r.	2012r.	2013r.	2014r.	2015r.	2016r.	2017r.	2018r.	2019r.	2020r.	
Cel szczegółowy 4 Wzrost produktywności i konkurencyjności sektora rolno-spożywczego	Priorytet 4.1. Modernizacja i wzrost innowacyjności sektora rolno-spożywczego	4.1.1. Modernizacja technicznej bazy produkcyjnej w rolnictwie i rybactwie	Działania ustawiczne/ciągłe									
		4.1.2. Wdrażanie i promocja innowacyjnych rozwiązań w sektorze rolno - spożywczym										
		4.1.3. Poprawa warunków pracy, bezpieczeństwa i jakości zarządzania w sektorze rolno - spożywczym										
		4.1.4. Rozwój i promocja rozwiązań w dziedzinie biotechnologii										
		4.1.5. Zwiększenie udziału producentów rolno - spożywczych w finansowaniu i wyznaczaniu kierunków sektorowej działalności badawczo - rozwojowej										
	Priorytet 4.2. Kreowanie oraz transfer wiedzy i technologii służącej zrównoważonemu rozwojowi sektora rolno-spożywczego	4.2.1. Rozwój badań na rzecz zrównoważonego rozwoju sektora rolno - spożywczego										
		4.2.2. Rozwój doradztwa w sektorze rolno - spożywczym	Działania ustawiczne/ciągłe									
		4.2.3. Zwiększenie udziału ośrodków naukowo badawczych w międzynarodowych projektach badawczych										
		4.2.4. Rozwój i poprawa infrastruktury naukowo-badawczej, jako źródła efektywnych rozwiązań innowacyjnych i postępu										
		4.2.5. Większe i bardziej efektywne wykorzystanie potencjału badawczo rozwojowego w ocenie i monitorowaniu rozwoju obszarów wiejskich i sektora rolno - spożywczego	Działania ustawiczne/ciągłe									
	Priorytet 4.3. Dostosowanie struktur sektora rolno-spożywczego do zmieniających się wyzwań w Polsce, UE i skali globalnej	4.3.1. Wsparcie przekształceń strukturalnych w rolnictwie										
		4.3.2. Rozwój struktur organizacyjnych w łańcuchu rolno-żywnościowym producentów rolnych i rybackich										
		4.3.3. Działania na forum międzynarodowym na rzecz poprawy pozycji polskiego sektora rolno-spożywczego na rynku wspólnotowym i globalnym	Działania ustawiczne/ciągłe									
		4.3.4. Poprawa organizacji producentów rolnych w tym poprzez spółdzielczość i grupy producenckie w sektorze rolno - spożywczym										
	Priorytet 4.4. Promocja oraz powiększanie rynków zbytu produktów rolno-spożywczych	4.4.1. Promocja krajowych produktów rolno - spożywczych na rynkach: krajowym, unijnym i światowym	Działania ustawiczne/ciągłe									
		4.4.2. Rozwój polityki wsparcia eksportu w wymiarze instytucjonalnym, technicznym i zagranicznym										

Tabela 3. Harmonogram wdrażania strategii c.d.

Wyszczególnienie			2011r.	2012r.	2013r.	2014r.	2015r.	2016r.	2017r.	2018r.	2019r.	2020r.	
Cel szczegółowy 5 Ochrona środowiska i adaptacja do zmian klimatu na obszarach wiejskich	Priorytet 5.1. Ochrona środowiska rolniczego i różnorodności biologicznej na obszarach wiejskich	5.1.1. Ochrona różnorodności biologicznej, w tym unikalnych ekosystemów oraz flory i fauny związanych z gospodarką rolną	Działania ustawiczne/ciągłe										
		5.1.2. Ochrona jakości wód, w tym racjonalna gospodarka nawozami i środkami ochrony roślin	Działania ustawiczne/ciągłe										
		5.1.3. Racjonalne wykorzystanie zasobów wodnych na potrzeby rolnictwa i rybactwa oraz zwiększanie retencji wodnej na OW											
		5.1.4. Ochrona gleb na OW przed erozją, zakwaszeniem, spadkiem zawartości materii organicznej i zanieczyszczeniem metalami ciężkimi	Działania ustawiczne/ciągłe										
		5.1.5. Rozwój wiedzy w zakresie ochrony środowiska rolniczego i różnorodności biologicznej na OW i jej upowszechnianie											
	Priorytet 5.2. Ochrona krajobrazu i ładu przestrzennego na obszarach wiejskich	5.2.1. Zachowanie unikalnych form krajobrazu rolniczego	Działania ustawiczne/ciągłe										
		5.2.2. Właściwe planowanie przestrzenne na OW											
		5.2.3. Racjonalna gospodarka gruntami na OW	Działania ustawiczne/ciągłe										

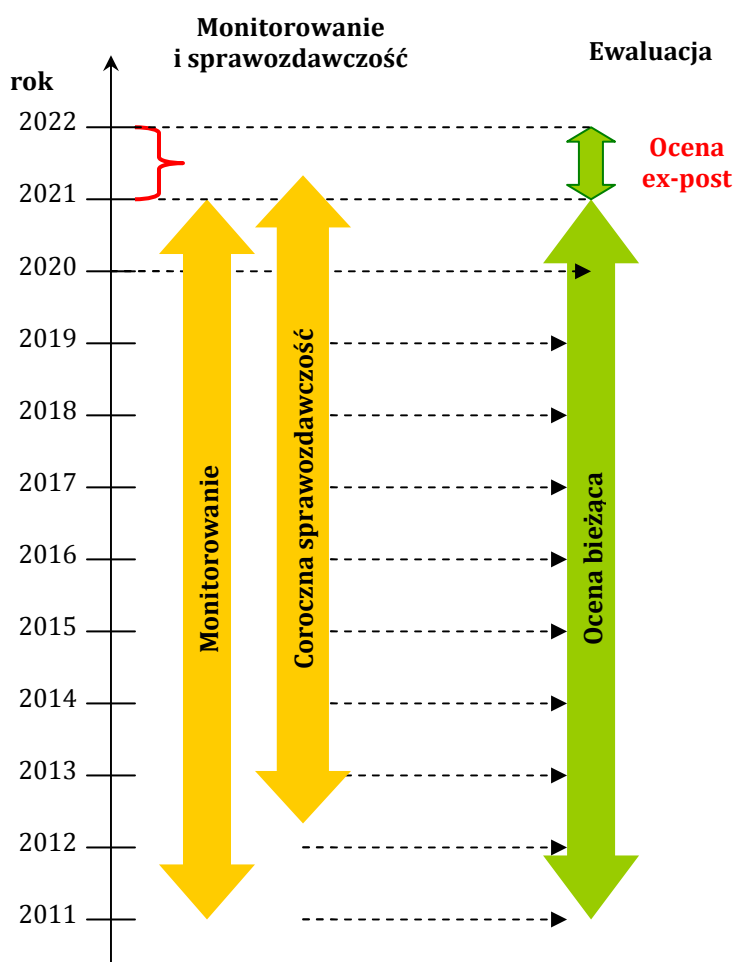
Tabela 3. Harmonogram wdrażania strategii c.d.

Wyszczególnienie		2011r.	2012r.	2013r.	2014r.	2015r.	2016r.	2017r.	2018r.	2019r.	2020r.		
Cel szczegółowy 5 Ochrona środowiska i adaptacja do zmian klimatu na obszarach wiejskich	Priorytet 5.3. Adaptacja rolnictwa i rybactwa do zmian klimatu oraz ich udział w przeciwdziałaniu tym zmianom (mitygacji)	5.3.1. Adaptacja produkcji rolnej i rybackiej do zmian klimatu	Działania ustawiczne/ciągłe										
		5.3.2. Ograniczenie emisji gazów cieplarnianych w rolnictwie, rybactwie i całym łańcuchu rolno-żywnościowym	Działania ustawiczne/ciągłe										
		5.3.3. Zwiększenie sekwestracji węgla w glebie i biomase wytwarzanej w rolnictwie											
		5.3.4. Badania w zakresie wzajemnego oddziaływania rozwoju OW, rolnictwa i rybactwa na zmiany klimatu											
		5.3.5. Upowszechnianie wiedzy w zakresie praktyk przyjaznych klimatowi wśród konsumentów i producentów rolno-spożywczych											
	Priorytet 5.4. Racjonalna gospodarka leśna i łowiecka na obszarach wiejskich	5.4.1. Racjonalne zwiększenie zasobów leśnych na OW											
		5.4.2. Odbudowa drzewostanów na OW po zniszczeniach spowodowanych katastrofami naturalnymi	Działania ustawiczne/ciągłe										
		5.4.3. Racjonalna gospodarka łowiecka na OW służąca ochronie środowiska oraz rozwojowi rolnictwa i rybactwa											
		5.4.4. Wzmacnianie publicznych funkcji lasów na OW											
	Priorytet 5.5. Zwiększenie wykorzystania odnawialnych źródeł energii na obszarach wiejskich	5.5.1. Racjonalne wykorzystanie rolniczej i rybackiej przestrzeni produkcyjnej do produkcji energii ze źródeł odnawialnych											
		5.5.2. Zwiększenie dostępności cenowej i upowszechnienie rozwiązań w zakresie odnawialnych źródeł energii wśród mieszkańców OW											
		5.5.3. Kreowanie i transfer wiedzy w zakresie wykorzystania podstawowych i ubocznych produktów z rolnictwa i rybactwa do produkcji energii ze źródeł odnawialnych											

3.2. Opis systemu monitorowania, ewaluacji i sprawozdawczości

Strategia będzie realizowana w okresie 2010-2020r., w tym też przedziale czasowym odbywać się będzie proces monitorowania, na podstawie którego na początku każdego roku (począwszy od 2012r.) opracowany zostanie raport podsumowujący postępy wdrażania strategii. W ramach monitorowania poszczególne ministerstwa od 2012r. corocznie prześlą MRiRW do końca stycznia (ostatni raz w styczniu 2021r.) informacje o postępach we wdrażaniu kierunków interwencji, za realizację których są odpowiedzialne. Jednocześnie Główny Urząd Statystyczny prześle corocznie MRiRW informacje na temat wartości wskaźników monitorowania wg stanu na koniec roku sprawozdawczego (a więc począwszy od stanu na koniec 2011r. aż do stanu na koniec 2020r.) Na podstawie tych informacji, a także innych źródeł danych MRiRW opracuje syntetyczny coroczny raport do końca pierwszego kwartału danego roku (pierwszy raport – do końca pierwszego kwartału 2012r., ostatni raport – do końca pierwszego kwartału 2021r.; łącznie 10 raportów) i przedstawia go Komitetowi Koordynacyjnemu do spraw Polityki Rozwoju.

Rysunek 5. Harmonogram monitorowania i ewaluacji strategii

Źródło: opracowanie MRiRW

Strategia będzie podlegała *ocenie ex-ante* – przed rozpoczęciem wdrażania, *ocenie bieżącej* (w trakcie całego okresu wdrożeniowego 2010-2020) oraz *ocenie ex-post* – po zakończeniu wdrażania strategii. W myśl przepisów ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju z dnia 6 grudnia 2006 r. (Dz.U.09.84.712 j.t.) Minister właściwy do spraw rozwoju regionalnego odpowiedzialny jest za realizację *okresowej oceny realizacji strategii w odniesieniu do celów i priorytetów średniookresowej strategii rozwoju kraju*, tj. przywołanej już oceny ex-ante oceny bieżącej i oceny ex-post, Ponadto Minister właściwy do spraw rozwoju regionalnego opracowuje, co 3 lata, raport o rozwoju społeczno-gospodarczym,

regionalnym oraz przestrzennym i przedkłada go Komitetowi Koordynacyjnemu do zaopiniowania. Raport ten będzie zawierał m.in. ocenę skuteczności realizacji celów rozwoju kraju wskazanych w *strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa*.

3.3. Wskaźniki realizacji strategii

Poniżej została zaprezentowana jedynie część dotychczasowych wyników dotychczasowych prac, szersze informacje zostaną zamieszczone w kolejnych wersjach raportu.

Tabela 4. Wskaźniki realizacji celu szczegółowego 1 Wzrost jakości kapitału ludzkiego, zatrudnienia i przedsiębiorczości na obszarach wiejskich (wskaźniki mają dokładność do trzech miejsc po przecinku)

Priorytet 1.1. Wzrost umiejętności, poziomu wykształcenia i mobilności zawodowej mieszkańców obszarów wiejskich	
1.1.1. Poprawa jakości i dostępności edukacji ogólnej, artystycznej i zawodowej na wszystkich poziomach	W _{1.1.1.a} = średnia wartość wyniku kończącego egzaminu szkół podstawowych na wsi (egzamin "szóstoklasistów")/średnia wartość wyniku kończącego egzaminu szkół podstawowych (egzamin "szóstoklasistów") w mieście lub w kraju wg województw lub powiatów [-]
	W _{1.1.1.b} = średnia wartość wyniku kończącego egzaminu szkół podstawowych na wsi (egzamin "szóstoklasistów") na wsi/średnia wartość wyniku kończącego egzaminu szkół podstawowych (egzamin "szóstoklasistów") w mieście pow. 100 tys. mieszkańców [-]
	W _{1.1.1.c} = średnia wartość wyniku kończącego egzaminu szkół podstawowych na wsi (egzamin "szóstoklasistów") na wsi/średnia wartość wyniku kończącego egzaminu szkół podstawowych (egzamin "szóstoklasistów") w mieście pow. 100 tys. mieszkańców [-]
	W _{1.1.1.d} = średnia wartość wyniku egzaminu gimnazjalnego części matematyczno - przyrodniczej na wsi/średnia wartość wyniku egzaminu gimnazjalnego części matematyczno - przyrodniczej w mieście pow. 100 tys. mieszkańców [-]
	W _{1.1.1.e} = średnia wartość wyniku egzaminu gimnazjalnego części matematyczno - przyrodniczej na wsi/średnia wartość wyniku egzaminu gimnazjalnego części matematyczno - przyrodniczej w mieście od 20 do 100 tys. mieszkańców [-]
	W _{1.1.1.f} = średnia wartość wyniku egzaminu gimnazjalnego części humanistycznej na wsi [-]
	W _{1.1.1.g} = średnia wartość wyniku egzaminu gimnazjalnego części matematyczno - przyrodniczej na wsi [-]
1.1.2. Podnoszenie umiejętności i kwalifikacji zawodowych osób pracujących w sektorze rolno-spożywczym	W _{1.1.2.a} = Udział liczby osób kierujących gospodarstwem indywidualnym z wykształceniem rolniczym średnim zawodowym lub wyższym w ogólnej liczbie osób kierujących gospodarstwem indywidualnym wg województw [-]
	W _{1.1.2.b} = Udział osób pracujących w rolnictwie indywidualnym z wykształceniem wyższym w ogólnej liczbie pracujących w rolnictwie indywidualnym [-]
1.1.3. Kształcenie przez całe życie umożliwiające zmianę lub doskonalenie zawodu	W _{1.1.3.a} = Udział osób w wieku 25-64 lata uczących się i dokończających się w ludności ogółem w tej samej grupie wieku wg województw [-] Uwaga: wartości dotyczą zarówno mieszkańców wsi jak i miast (łącznie)
	W _{1.1.3.b} = Udział osób w wieku 15 lat i więcej biernych zawodowo i bezrobotnych na wsi w ludności ogółem w tej samej grupie wieku na wsi wg województw [-]
	W _{1.1.3.c} = Udział ludności wiejskiej w wieku 25-64 lata uczestniczącej w kształceniu formalnym, pozaformalnym i nieformalnym wyższym i policealnym w ogólnej liczbie ludności wiejskiej w wieku 25-64 lata [-]
	W _{1.1.3.d} = Liczba ludności wiejskiej w wieku 25-64 lata uczestnicząca w kształceniu formalnym, pozaformalnym i nieformalnym wyższym i policealnym w wieku 25-64 lata/ Liczba ludności miejskiej w wieku 25-64 lata uczestnicząca w kształceniu formalnym, pozaformalnym
1.1.4. Zwiększanie umiejętności związanych z wykorzystywaniem technologii ICT i prowadzeniem działalności gospodarczej	W _{1.1.4.a} = udział ludności wiejskiej w wieku 16-74 lat regularnie (co najmniej raz w tygodniu) korzystających z Internetu w ogólnej liczbie ludności wiejskiej [-]
	W _{1.1.4.b} = liczba ludności wiejskiej w wieku 16-74 lat regularnie (co najmniej raz w tygodniu) korzystających z Internetu/ liczba ludności miejskiej w wieku 16-74 lat regularnie (co najmniej raz w tygodniu) korzystających z Internetu
Priorytet 1.2. Zwiększanie zatrudnienia mieszkańców obszarów wiejskich bez konieczności zmiany ich miejsca zamieszkania	
1.2.1. Poprawa wahadłowej mobilności przestrzennej na poziomie lokalnym i regionalnym	W _{1.2.1.a} = udział liczby pasażerów transportu samochodowego zarobkowego w liczbie pracującej ludności wiejskiej wg województw [-]
	W _{1.2.1.b} = udział długości linii komunikacyjnej autobusowej (sieci komunikacji miejskiej) na wsi w ogólnej długości linii komunikacyjnej autobusowej (sieci komunikacji miejskiej) wg województw [-] Uwaga: Uwaga: Przyjmuje się, że w przypadku obszarów wiejskich nie występują linie komunikacyjne tramwajowe

1.2.2. Rozwiązania prawne i systemowe na rynku pracy w zakresie ułatwiania i upowszechniania stosowania elastycznych form pracy	Wprowadzenie (wejście w życie) właściwych rozwiązań prawnych - wskaźnik jakościowy
1.2.3. Zwiększenie wykorzystania i promocja elastycznych form zatrudnienia przez pracodawców	W _{1.2.3.} = udział ludności w wieku 15 lat i więcej na obszarach wiejskich pracujących w niepełnym wymiarze czasu pracy w ogólnej liczbie ludności biernej zawodowo w wieku 15 lat i więcej na obszarach wiejskich wg województw [-]
1.2.4. Zwiększenie dostępu do usług opieki nad dzieckiem na obszarach wiejskich	W _{1.2.4.} = udział miejsc w przedszkolach na wsi w ogólnej liczbie dzieci w wieku 2-5 lat na wsi wg województw [-]
1.2.5. Aktywizacja lokalnych rynków pracy z uwzględnieniem małych miast i miasteczek	Opracowanie kompleksowych rozwiązań w zakresie aktywizacji lokalnych rynków pracy z uwzględnieniem małych miast i miasteczek - wskaźnik jakościowy
Priorytet 1.3. Rozwój przedsiębiorczości i pozarolniczych miejsc pracy wykorzystujących potencjał endogeniczny obszarów wiejskich	
1.3.1. Tworzenie pozarolniczych miejsc pracy na OW	W _{1.3.1.} = udział liczby pracujących w usługach rynkowych na wsi w ogólnej liczbie mieszkańców wsi wg województw [-]
1.3.2. Rozwój przedsiębiorczości na OW	W _{1.3.2a.} = udział liczby korzystających z noclegów w turystycznych obiektach zbiorowego zakwaterowania na wsi w ogólnej liczbie noclegów udzielonych turystom w turystycznych obiektach zbiorowego zakwaterowania wg województw [-]
	W _{1.3.2b.} = liczba korzystających z noclegów w turystycznych obiektach zbiorowego zakwaterowania na wsi w przeliczeniu na 100 [ha] obszarów o szczególnych walorach przyrodniczych prawnie chronionych wg województw [-]
1.3.3. Tworzenie i rozwój działalności gospodarczej towarzyszącej prowadzeniu produkcji rolnej leśnej i rybackiej	W _{1.3.3.} = udział liczby osób podlegających ubezpieczeniu społecznemu rolników, które jednocześnie prowadzą pozarolniczą działalność gospodarczą w ogólnej liczbie osób podlegających ubezpieczeniu społecznemu rolników wg województw [-]
1.3.4. Zwiększenie dostępu do kapitału zewnętrznego (np. fundusze mikro – pożyczkowe, fundusze poręczeniowo - gwarancyjne)	Wprowadzenie (wejście w życie) właściwych rozwiązań organizacyjnych, promocyjnych i prawnych - wskaźnik jakościowy
Priorytet 1.4. Zapobieganie i ograniczanie wykluczenia społecznego oraz redukcja i przeciwdziałanie ubóstwu na obszarach wiejskich	
1.4.1. Rozwój i promocja ekonomii społecznej	W _{1.4.1.} = udział pracujących osób niepełnosprawnych w wieku 16 lat i więcej na wsi w ogólnej liczbie osób niepełnosprawnych w wieku 16 lat i więcej ogółem na wsi wg województw [-]

Źródło: opracowanie MRiRW

IV. SYSTEM REALIZACJI I RAMY FINANSOWE.

4.1. Opis podmiotów publicznych i niepublicznych zaangażowanych w realizację strategii i mechanizmów koordynacji

Obecnie w trakcie projektowania.

4.2. Identyfikacja środków finansowych działań podejmowanych na rzecz rozwoju rolnictwa, obszarów wiejskich i rybactwa w latach 2004-2009

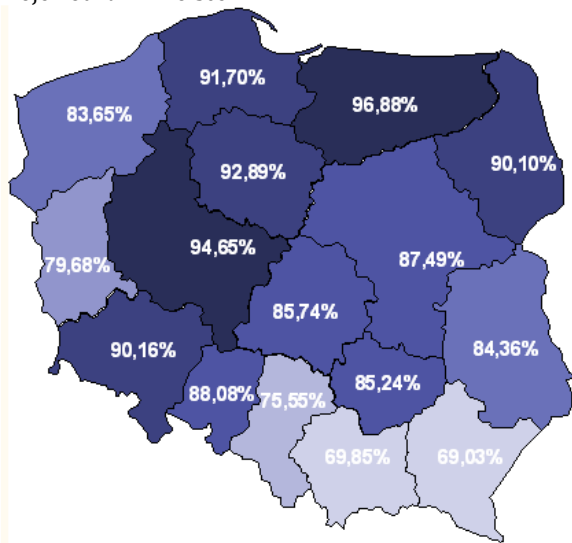
Wraz z członkostwem Polski w Unii Europejskiej (od 2004r.) zarówno rolnictwo jak i obszary wiejskie zostały objęte szeroką gamą instrumentów wsparcia udzielanego w ramach Wspólnej Polityki Rolnej, Wspólnej Polityki Rybackiej, Polityki Spójności i innych form wspierania rozwoju. Należy jednocześnie podkreślić, że były (i są) to instrumenty funkcjonujące obok działań krajowych, które odgrywają niezwykle ważną rolę w kształtowaniu jakości życia na obszarach wiejskich czy konkurencyjności sektora rolno-spożywczego.

Poza poprawą wyników w zakresie wielkości produkcji, dzięki zniesieniu barier handlowych z krajami UE polskie rolnictwo mogło wykorzystać jedną z największych przewag konkurencyjnych w stosunku do krajów zachodnich, jaką był niski koszt produkcji i atrakcyjne ceny produktów rolnych. W związku z tym, szybki rozwój wymiany handlowej produktami rolno-spożywczymi doprowadził do uzyskania przez Polskę statusu eksportera netto w tej dziedzinie już przed akcesją. Po raz pierwszy dodatnie saldo obrotów w handlu artykułami rolno-spożywczymi uzyskano w 2003 r. Od tego czasu notuje się dalsze, widoczne zwiększenie obrotów i poprawę bilansu handlowego – do 2008 r. zarówno eksport jak i import produktów rolno-spożywczych zwiększyły się niemal trzykrotnie, natomiast nadwyżka wzrosła ponad trzykrotnie. Pokazuje to, że nie absolutna wielkość wsparcia, ale wybór instrumentów polityki rolnej oraz ich trafne adresowanie przyczyniły się do uzyskania bardzo dobrych wyników sektora rolno-spożywczego. Akcesja przyspieszyła również proces modernizacji co znalazło swoje odbicie w systematycznie rosnącym dodatnim bilansie handlowym. Jednakże polski eksport artykułów rolno-spożywczych stanowi około 3% zarówno eksportu wewnątrzspółnotowego, jak i eksportu ze Wspólnoty do krajów trzecich. Import kształtuje się na podobnym poziomie niespełna 3%.

W latach 2002-2008 polski sektor rolny został wsparty łączną kwotą ponad 10 mld euro ze środków unijnych. Poza tym, szacuje się, że z tytułu realizacji PROW 2007-2013 oraz płatności bezpośrednich do końca 2013 r. poziom wsparcia unijnego wzrośnie o kolejne 25 mld euro. Dotychczasowy napływ środków unijnych wymusił poniekąd wzrost krajowych wydatków budżetowych na rolnictwo, rynki rolne i rozwój wsi, m.in. ze względu na konieczność współfinansowania niektórych programów unijnych. Wysokość krajowego wsparcia wzrosła w okresie 2003-2009 ponad 5-krotnie (z 3,1 mld zł w 2003 r. do ponad 16,8 mld zł w roku 2009).

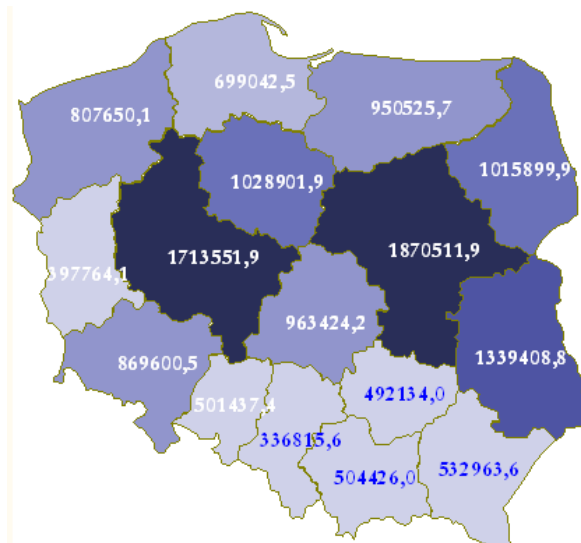
Rysunek 6. Powierzchnie objęte płatnościami bezpośrednimi w Polsce w 2008r.

a) Udział powierzchni objętych płatnościami bezpośrednimi w ogólnej liczbie pow. UR w 2008r. wg województw w Polsce

Źródło: opracowanie MRiRW

b) Powierzchnia objęta płatnościami bezpośrednimi w 2008r. wg województw w Polsce

Źródło: opracowanie MRiRW

Nie ulega wątpliwości, że największą rolę we wsparciu finansowym rolnictwa i obszarów wiejskich po akcesji odgrywają płatności bezpośrednie. Średniorocznie beneficjentami tego instrumentu jest ponad 1,4 mln rolników. Obowiązujący w Polsce uproszczony system płatności bezpośrednich (SAPS) poprzez bezpośrednie powiązanie wysokości płatności z powierzchnią gruntów gospodarstwa (utrzymywanych w dobrej kulturze rolnej) stał się z jednej strony impulsem do wzrostu wykorzystania zasobów ziemi rolniczej, a z drugiej strony przyczynił się do wzrostu jej wartości. Z kolei, powiązanie systemu płatności z wymogami cross-compliance spowodowało wzrost świadomości rolników o wpływie ich działalności na środowisko. Za główną funkcję, jaką obecnie odgrywają płatności bezpośrednie uznaje się wspieranie dochodów rolniczych. W ten sposób płatności przyczyniają się do realizacji jednego z celów WPR, który stanowi o zapewnieniu ludności rolniczej godziwych warunków życia. Napływ do rolnictwa stałego strumienia pieniężnego spowodował efekty mnożnikowe w całym sektorze agrobiznesu, m.in. ze względu na wzrost popytu konsumpcyjnego i inwestycyjnego wśród rolników.

Działania na rzecz rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich podejmowane w okresie 2004-2008³ w ramach Wspólnej Polityki Rolnej wynikały z realizacji Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004-2006 (PROW 2004-2006) współfinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej (Sekcja Gwarancji). Natomiast, w ramach polityki spójności wsparcie dla rolnictwa i obszarów wiejskich w tym okresie pochodziło z programów:

- Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich” (SPO „Restrukturyzacja...”), współfinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej (Sekcji Orientacji) oraz,
- Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego (ZPORR) współfinansowanego przez Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego i Europejski Fundusz Społeczny.

Pośród programów realizowanych z funduszy unijnych w latach 2004-2008 wspierających rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich największy budżet (13,7 mld zł) miał PROW 2004-2006. Postawiono przed nim dwa cele strategiczne: poprawę konkurencyjności gospodarki rolno-żywnościowej oraz zrównoważony rozwój obszarów wiejskich.

Tabela 5. Wykorzystanie środków z PROW 2004-2006 według priorytetów [mld zł]

Wyszczególnienie	Środki ogółem [mld zł]	Udział %
Priorytet A - Wzrost konkurencyjności gospodarki rolno-żywnościowej	3,42	24,9
Priorytet B - Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich	7,35	53,4
Pozostałe działania	2,98	21,6
Razem PROW 2004-2006	13,74	100,0

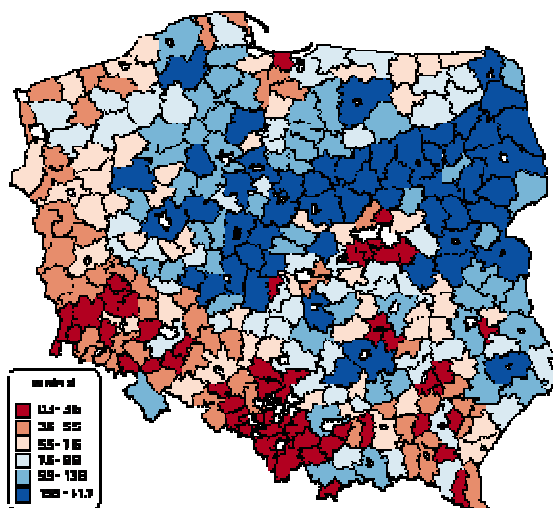
Źródło: Na podstawie danych systemu Informacji Zarządczej ARiMR, Departament Programowania i Sprawozdawczości ARiMR, dn. 23.02.2010 r.

Według ocen ekspertów, PROW 2004-2006 w znacznym stopniu osiągnął cele strategiczne przed nim postawione. Najwięcej środków z PROW 2004-2006 trafiło do stosunkowo uboższych i rolniczo-wiejskich rejonów Polski, tj. tzw. „ściany wschodniej” i północno-wschodniej części woj. mazowieckiego, oraz do części powiatów w województwach charakteryzujących się wysoką kulturą rolną, tj. w Wielkopolsce i w woj. kujawsko-pomorskim. Z oceny ex-post PROW 2004-2006 wynika, że pomimo pewnego zróżnicowania regionalnego, program ten miał pozytywny (choć niewielki) wpływ na rozwój gospodarczy kraju (1,4% wzrostu PKB), przy czym największy wpływ miały działania o charakterze inwestycyjnym (np. DSU - wzrost PKB o 0,73%, WGN - 0,43% PKB) oraz te o największej wysokości środków (ONW i RS - wzrost o 0,07% PKB)⁴. PROW 2004-2006 wpłynął również na poprawę sytuacji na rynku pracy (spadek stopy bezrobocia o 0,1%).

³ Zgodnie z zasadą n+2 - środki wydatkowane do końca 2008 r.

⁴ Źródło: Ocena ex-post PROW 2004-2006 (www.minrol.gov.pl/Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich/Komitet Monitorujący; załącznik do Uchwały nr 17).

Rysunek 7. Całkowite zestawienie wydatków na realizację Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004-2006 w podziale na biura powiatowe ARiMR (w mln zł)

Źródło: Ocena ex-post PROW 2004-2006.

Podobnie, jak w przypadku PROW 2004-2006, w Sektorowym Programie Operacyjnym „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich” wykorzystano ponad 99,9% dostępnych środków. Łącznie w programie zrealizowano ponad 50 tys. projektów inwestycyjnych – najwięcej spośród wszystkich programów objętych Narodowym Planem Rozwoju na lata 2004-2006. Głównym efektem Programu było unowocześnienie zakładów przetwórczych i wzrost ich konkurencyjności na rynku europejskim oraz poprzez wzrost nakładów inwestycyjnych w rolnictwie wzrost konkurencyjności polskich gospodarstw rolnych.

Tabela 6. Wykorzystanie środków z SPO „Restrukturyzacja...” 2004-2006 [mld zł]

Wyszczególnienie	Środki ogółem [mld zł]	Udział %
1. Wspieranie zmian i dostosowań w sektorze rolno-żywnościowym	4,83	89,4
2. Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich	0,48	8,9
3. Pomoc techniczna	0,09	1,7
Razem SPO "Restrukturyzacja..."	5,40	100,0

Źródło: System Informacji Zarządczej ARiMR, sporządzono w dn. 23.02.2010 r. w Departamencie Programowania i Sprawozdawczości ARiMR.

W okresie 2007-2013, polityka rozwoju obszarów wiejskich realizowana jest poprzez II filar Wspólnej Polityki Rolnej oraz cel horyzontalny nr 6 Narodowych Strategicznych Ram Odniesienia „Wyrównywanie szans rozwojowych i wspomaganie zmian strukturalnych na obszarach wiejskich” w ramach polityki spójności. Nowa polityka UE w zakresie rozwoju obszarów wiejskich⁵ charakteryzuje się zachowaniem ciągłości co do koncepcji programów wspierających obszary wiejskie. Realizacja PROW 2007-2013 umożliwia kontynuację procesu modernizacji oraz rozwoju polskiego sektora rolno-spożywczego oraz wsi, a część przewidzianych w Programie działań jest kontynuacją instrumentów wdrażanych w latach 2004-2006. Wdrażany Program przyspiesza modernizację gospodarstw rolnych, rozbudowę wiejskiej infrastruktury, poprawianie jakości życia na wsi, ochronę środowiska naturalnego i unowocześnianie przetwórstwa spożywczego w Polsce. Program ten stwarza szansę polskim rolnikom na skuteczniejsze konkurowanie na trudnym europejskim rynku.

⁵ Określona w rozporządzeniu Rady (WE) nr 1698/2005.

Tabela 7. Wsparcie z PROW 2007-2013 według osi priorytetowych (mld Euro).

Wyszczególnienie	EFRROW	Finansowanie z budżetu państwa	Łącznie	Udział %
Oś I – Poprawa konkurencyjności sektora rolnego i leśnego	5,4	1,8	7,2	41,9
Oś II – Poprawa środowiska naturalnego i obszarów wiejskich	4,4	1,1	5,5	32,0
Oś III – Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej	2,6	0,9	3,4	19,8
Oś IV – LEADER	0,6	0,2	0,8	4,7
Pomoc techniczna	0,2	0,1	0,3	1,7
Razem	13,2	4,0	17,2	100,0

Źródło: PROW 2007-2013.

Działania na rzecz rozwoju obszarów wiejskich leżące w zasięgu polityki spójności realizowane są poprzez programy operacyjne (16 Regionalnych Programów Operacyjnych oraz programy o zasięgu krajowym: Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko (POIS), Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka (POIG), Program Operacyjny Rozwój Polski Wschodniej (PORPW) oraz Program Operacyjny Kapitał Ludzki (POKL)), których całkowity budżet wynosi 85,6 mld euro. Główne obszary wsparcia obszarów wiejskich przez politykę spójności to:

- zapewnienie dostępu do podstawowych usług;
- poprawa dostępności do głównych sieci europejskich;
- wspieranie potencjału endogenicznego obszarów wiejskich;
- wspieranie zintegrowanego podejścia do turystyki,
- zapewnienie dostępu do infrastruktury informatycznej.

Uzupełniającą rolę w stosunku do powyższych instrumentów wsparcia rolnictwa i obszarów wiejskich pełni wsparcie udzielane w ramach pierwszego filara Wspólnej Polityki Rolnej oraz instrumenty krajowe finansowane ze środków budżetu państwa.

Jednocześnie w latach 2007-2013 realizowany jest program modernizacji i rozwoju sektora rybołówstwa w ramach Programu Operacyjnego "Zrównoważony rozwój sektora rybołówstwa i nadbrzeżnych obszarów rybackich 2007-2013", finansowanego z Europejskiego Funduszu Rybackiego. Na realizację 5 priorytetów Programu przeznaczono 978,8 mln Euro, w tym 734,1 mln Euro ze środków unijnych i 244,7 mln z budżetu krajowego. W ramach Programu wspierane są działania na rzecz uzyskania trwałej równowagi między zasobami morskimi a zdolnością połowową polskiej floty rybackiej oraz stworzenie konkurencyjnego i nowoczesnego sektora rybackiego w Polsce. Służy temu wsparcie m.in. adaptacji i modernizacji statków, hodowli i rybołówstwa śródlądowego, podniesienia standardów portów i zakładów przetwórstwa rybnego oraz aktywizacja lokalnych społeczności.

Działania na rzecz rozwoju rybactwa podejmowane w okresie 2004-2008 w ramach Wspólnej Polityki Rybackiej wynikały z Sektorowego Programu Operacyjnego „Rybołówstwo i przetwórstwo ryb 2004-2006” współfinansowanego ze środków Finansowego Instrumentu Wspierania Rybołówstwa.

Tabela 8. Wykorzystanie środków w ramach działań Sektorowego Programu Operacyjnego „Rybołówstwo i przetwórstwo ryb 2004 – 2006” [mln zł]

Wyszczególnienie	Środki ogółem [mln zł]	Udział %
1. Dostosowanie nakładu połowowego do zasobów	364,83	36,09
2. Odnowa i modernizacja floty rybackiej	5,53	0,01
3. Ochrona i rozwój zasobów wodnych, chów i hodowla ryb, rybackie urządzenia portowe, przetwórstwo i rynek rybny, rybołówstwo śródlądowe	456,37	45,15
4. Inne działania	173,34	17,15
5. Pomoc techniczna	10,78	0,01
Razem SPO "Rybołówstwo..."	1010,85	100,00

Źródło: Zestawienie wydatków poniesionych w ramach programu operacyjnego według priorytetu i działania na dzień 30/06/2009, stanowiąca załącznik do Poświadczenia i zestawienia wydatków oraz wniosku o refundację od Instytucji Zarządzającej do Instytucji Płatniczej

W ramach tego programu beneficjenci złożyli 4 924 wniosków o dofinansowanie realizacji projektu, na łączną wnioskowaną kwotę około 1 592 mln zł. Liczba podpisanych umów o dofinansowanie projektu wyniosła 4 132, na łączną kwotę dofinansowania wynoszącą około 1 040 mln zł. Poziom wydatkowania środków publicznych dla tego programu wyniósł około 93 % przewidzianej alokacji (kwota płatności na rzecz beneficjentów SPO „Rybołówstwo...” wyniosła około 1 010 mln zł). Najwięcej środków wydatkowano na działania 1.1. Złomowanie statków rybackich – prawie 345 mln zł., 3.4. Przetwórstwo i rynek rybny – ponad 234 mln zł. oraz 3.3. Rybacka infrastruktura portowa – prawie 148 mln zł. Wydatki w ramach tych trzech działań stanowiły ponad 72% wydatków w ramach całego programu.

W 2007 rozpoczęto realizację Programu Operacyjnego "Zrównoważony rozwój sektora rybołówstwa i nadbrzeżnych obszarów rybackich 2007-2013" (PO RYBY 2007-2013), współfinansowanego w 75% z Europejskiego Funduszu Rybackiego, co stanowi kwotę ponad 734 mln € oraz w 25 % z wkładu krajowego w kwocie blisko 245 mln €. Program ten nastawiony jest na osiągnięcie 4 celów strategicznych w ramach 5 osi priorytetowych, do których należy: *poprawa konkurencyjności i zrównoważenia podstawowego sektora rybackiego, poprawa i rozwój potencjału rynkowego dla produktów rybnych, propagowanie zrównoważonego rozwoju obszarów rybackich oraz poprawa jakości życia i środowiska, a także wdrożenie skutecznego systemu kontroli i zarządzania PO i ulepszenie ogólnego potencjału administracyjnego dla wdrażania WPRyb*. Przy pomocy środków finansowych w ramach wspomnianych osi priorytetowych dokonywane są działania na rzecz wsparcia restrukturyzacji polskiej floty bałtyckiej, podniesienia konkurencyjności gospodarstw chowu i hodowli w zakresie rybactwa śródlądowego, modernizacji portów rybackich oraz aktywizacji lokalnych społeczności.

Tabela 9. Wsparcie z PO RYBY 2007-2013 według osi priorytetowych (mld €).

Wyszczególnienie	Europejski Fundusz Rybacki	Wkład krajowy	Łącznie
Oś 1 – Środki na rzecz dostosowania floty rybackiej.	168 841 292,02	56 280 430,67	225 121 722,69
Oś 2 – Akwakultura, rybołówstwo śródlądowe, przetwórstwo i obrót produktami rybołówstwa i akwakultury	146 818 514,80	48 939 504,93	195 758 019,73
Oś 3 – Środki służące wspólnemu celowi.	146 818 514,80	48 939 504,93	195 758 019,73
Oś 4 – Zrównoważony rozwój obszarów zależnych głównie od rybactwa.	234 909 623,67	78 303 207,89	313 212 831,56
Oś 5 – Pomoc techniczna	36 704 628,69	12 234 876,24	48 939 504,93
Razem	734 092 573,98	244 697 524,66	978 790 098,64

Źródło: Program Operacyjny „Zrównoważony rozwój sektora rybołówstwa i nadbrzeżnych obszarów rybackich 2007-2013”.

Reasumując: główne efekty dotychczasowej realizacji programów na rzecz rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich można ująć następująco:

- przyspieszenie rozwoju gospodarczego kraju;
- rozwój przedsiębiorczości, a tym samym zwiększenie możliwości dywersyfikacji źródeł dochodów na obszarach wiejskich oraz ogólna poprawa sytuacji na rynku pracy;
- wzrost konkurencyjności polskich gospodarstw rolnych na skutek zwiększenia nakładów inwestycyjnych w rolnictwie i przyspieszenia procesu ich modernizacji;
- unowocześnienie zakładów przetwórczych i wzrost ich konkurencyjności na rynku krajowym i europejskim oraz poprawa bezpieczeństwa i jakości żywności;
- poprawa stanu infrastruktury na wsi w zakresie gospodarki wodnej i ściekowej, stanu dróg oraz gospodarki odpadami;
- zainicjowanie świadomych działań i procesów sprzyjających zachowaniu walorów przyrodniczych i krajobrazowych przestrzeni rolniczej;

- ograniczenie tendencji do wycofywania się z ekstensywnej, ważnej z punktu widzenia ochrony przyrody, produkcji rolniczej na terenach marginalnych, m.in. przez czasowe osłabienie trendów depopulacyjnych;
- przywrócenie walorów rolniczego krajobrazu części obszarów wiejskich – zmniejszenie areału odłogowanych użytków rolnych o około 780 tys. ha w skali kraju;
- ograniczenie ryzyka zanieczyszczenia wód azotem pochodzenia rolniczego – realizacja inwestycji infrastrukturalnych (DSU) w ponad 70 tys. Gospodarstw;
- wzrost liczby gospodarstw stosujących system produkcji ekologicznej z około 1,4 tys. w roku 2000 do około 15,2 tys. w roku 2008;
- zachowanie różnorodności biologicznej na obszarach o dominacji ekstensywnych (wspieranych) metod produkcji;
- wzrost udziału użytków ekologicznych w powierzchni kraju

4.3. Ramy finansowe strategii

(szacunki nakładów finansowych niezbędnych do poniesienia w celu realizacji strategii); wskazanie źródeł środków przeznaczonych na realizację strategii z wyodrębnieniem źródeł krajowych i UE; analiza identyfikacji tych środków w ramach poszczególnych źródeł wraz z analizą ryzyk związanych z wykorzystywaniem tych środków finansowych; indykatorywna tabela zobowiązań dla całego okresu realizacji strategii

Obecnie w trakcie realizacji

V. STRESZCZENIE WYNIKÓW NIEZALEŻNYCH OCEN STRATEGII

5.1. Informacja o wynikach przeprowadzonych konsultacji społecznych

Prace dotyczące wyznaczenia przyszłej wizji obszarów wiejskich oraz Rolnictwa zostały podjęte w Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi jeszcze przed powstaniem koncepcji uporządkowania strategii Rozwoju. Już w lutym 2009r. został poddany konsultacjom dokument o nazwie „Zarys kierunków rozwoju obszarów wiejskich” -przyjęty przez Kierownictwo Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi w dn. 3 lutego 2009 r. Ze względu na fakt, iż rozwój obszarów wiejskich wymaga szerokiej współpracy administracji rządowej, samorządowej i organizacji społecznych, „Zarys kierunków obszarów wiejskich” został przesłany do Ministrów, członków Rady Ministrów oraz do Marszałków Województw.

Dokumentem ten stanowił etap pośredni w przygotowaniu docelowego dokumentu „Kierunki rozwoju obszarów wiejskich”, który powstał w MRiRW jeszcze przed końcem 2009r. i był konsultowany z instytutami badawczymi: Instytutem Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, Instytutem Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk, Instytutem Melioracji Użytków Zielonych, Instytutem Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa oraz Instytutem Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania Polskiej Akademii Nauk. Warto w tym miejscu dodać, że dokument ten powstał w związku z debatą nad kształtem Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) oraz polityki spójności po roku 2013 i bazował na doświadczeniach z przygotowania i realizacji dotychczasowych programów operacyjnych i polityk dotyczących rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa, „Kierunki rozwoju obszarów wiejskich” spełniały również istotną rolę w pracach nad rządowymi dokumentami strategicznymi, w szczególności „Krajową strategią rozwoju regionalnego” (KSRR), „Długookresową strategią rozwoju kraju” oraz „Koncepcją przestrzennego zagospodarowania kraju na lata 2008-2033” (KPZK).

Dokument ten w kolejnych okresach ewaluował i pod nazwą „Kierunki rozwoju obszarów wiejskich – założenia do Strategii zrównoważonego rozwoju wsi i rolnictwa” został poddany konsultacjom społecznym w dniu 20 stycznia 2010r. co było istotnym elementem procesu przygotowania docelowej „Strategii zrównoważonego rozwoju wsi i rolnictwa”.

W ramach dalszych prac opartych już na zasadach wynikających z dokumentu *Plan uporządkowania strategii Rozwoju* (dokument ten został przyjęty przez Radę Ministrów w dn. 24 listopada 2009 r.) oraz *Wytycznych do opracowywania strategii rozwoju wskazanych w Planie uporządkowania strategii rozwoju* (dokument opracowany przez Ministerstwo Rozwoju Regionalnego) w Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi został opracowany dokument pod nazwą: „Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa – założenia”. W pierwszym etapie tworzenia dokumentu przy udziale ekspertów z niezależnych ośrodków naukowo badawczych została opracowana diagnoza dotyczące obszarów wiejskich, rolnictwa i rybactwa⁶. Następnie powstawały kolejne projekty układu celów i priorytetów strategii oraz jej powiązań z pozostałymi ośmioma strategiami rozwoju. Tak opracowany dokument był konsultowany z członkami *Komitetu Koordynacyjnego do spraw Polityki Rozwoju* oraz poszczególnymi ministerstwami (pośrednio również z GIOŚ)⁷

Kolejnym etapem tworzenia strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa była prezentacja jej założeń na posiedzeniu *Komitetu Koordynacyjnego do spraw Polityki Rozwoju* w dn. 26 sierpnia 2010r. Równoległe do ww. działań trwały prace nad wyznaczeniem celów, priorytetów i kierunków interwencji strategii, w których ponownie wzięli udział niezależni eksperci. Była to wybrana grupa ekspertów posiadająca dużą wiedzę merytoryczną i doświadczenie w tematyce rozwoju obszarów

⁶ Osoby te to: prof. Jerzy Bański, dr Wanda Chmielewska-Gill, mgr Paweł Chmieliński, dr inż. Mirosław Cieśla, prof. Marek Degórski, prof. dr. hab. inż. Wiesław Dembek, doc. dr hab. Krzysztof Domaradzki, mgr Michał Dudek, doc. Robert Eckert, prof. dr hab. Antoni Faber, dr Zbigniew Floriańczyk, doc. dr hab. Janusz Igras, prof. dr hab. Wojciech Józwiak, prof. dr hab. Edmund Kaca, dr Jerzy Kopiński, prof. dr hab. Stanisław Krasowicz., prof. dr hab. Jan Kuś, dr Mariola Kwasek, dr Andrzej Lirski, mgr Wiesław Łopaciuk, dr Marianna Pastuszek, dr Stefan Pietrzak, dr Iwona Psuty, dr Grzegorz Siebielec, doc. dr hab. Tomasz Stuczyński, dr Iwona Szczepaniak, mgr Stanisław Szostak, mgr Tadeusz Toczyński, dr hab. Konrad Turkowski, prof. dr hab. Roman Urban, doc. dr hab., Wiesław Wiśniewolski, doc. dr hab. Arkadiusz Wołos, prof. dr hab. Zdzisław Zakęś, mgr Łukasz Zwoliński

⁷ Konsultacje oraz międzyresortowe spotkanie poświęcone założeniom do strategii miały miejsce w lipcu 2010r. W spotkaniu tym brał również udział członek *Rady Działalności Pożytku Publicznego* pierwszej kadencji - Jakub Wygnański.

wiejskich, rolnictwa i rybactwa, która w ramach metody Delhi brała udział w kilkakrotnie przeprowadzanej ankiecie dotyczącej określenia celów, priorytetów i kierunków interwencji strategii.⁸ Kolejny raz eksperci wzięli udział w pracach nad strategią podczas opracowania części poświęconej „Identyfikacja środków finansowych działań podejmowanych na rzecz rozwoju rolnictwa, obszarów wiejskich i rybactwa w latach 2004-2009”⁹.

5.2. Ocena zgodności strategii z SRK

(ocena zostanie wydana przez MRR po opracowaniu pozostałych części strategii)

5.3. Strategiczna ocena oddziaływania na środowisko

(obecnie w trakcie realizacji, w tym miejscu zostanie umieszczone streszczenie oceny)

⁸ Osoby te to: prof. Jerzy Bański, dr inż. Mirosław Cieśla, prof. dr. hab. inż. Wiesław Dembek, doc. dr hab. Krzysztof Domaradzki, dr Mirosław Drygas, doc. Robert Eckert, dr Zbigniew Floriańczyk, prof. dr hab. Edmund Kaca, prof. dr hab. Stanisław Krasowicz, dr inż. Grażyna Niewęglowska, dr Stefan Pietrzak, dr Iwona Szczepaniak, mgr Tadeusz Toczyński.

⁹ Osoby te to: dr Wanda Chmielewska-Gill, prof. dr hab. Andrzej Kowalski, mgr Michał Dudek, dr inż. Zbigniew Floriańczyk, dr inż. Robert Mroczek, dr inż. Grażyna Niewęglowska, dr Iwona Szczepaniak, mgr Mirosława Tereszczuk

SPIS RYSUNKÓW

Rysunek 1. Schemat układu celów i priorytetów strategii.....	22
Rysunek 2. Powiązanie celów strategii z wytycznymi Strategii „UE 2020”	23
Rysunek 3. Rodzaje strategii rozwoju	33
Rysunek 4. Skumulowany harmonogram wdrażania kierunków interwencji strategii.....	47
Rysunek 5. Harmonogram monitorowania i ewaluacji strategii	55
Rysunek 6. Powierzchnie objęte płatnościami bezpośrednimi w Polsce w 2008r.	60
Rysunek 7. Całkowite zestawienie wydatków na realizację Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004-2006 w podziale na biura powiatowe ARiMR (w mln zł).....	62
Rysunek 9. Funkcje obszarów wiejskich.....	72
Rysunek 10. Funkcje obszarów wiejskich.....	72
Rysunek 11. Struktura wiekowa populacji na wsi i w miastach w Polsce w 2008r.....	73
Rysunek 12. Prognozowane zmiany udziału ludności wiejskiej [%] w ludności Polski ogółem według grup wiekowych.....	73
Rysunek 13. Obszary nadmiernego odpływu ludności w latach 1988-2007.....	73
Rysunek 14. Struktura wykształcenia ludności wsi i miast w Polsce w 2008r.....	74
Rysunek 15. Zróżnicowanie przestrzenne rynku pracy i dojazdów do pracy na obszarach wiejskich	75
Rysunek 16. Stopa bezrobocia na obszarach wiejskich w 2007r.....	76
Rysunek 17. Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę w gospodarstwie latach 2004-2007	77
Rysunek 18. Obszary o wysokim poziomie wyposażenia infrastrukturalnego, 2007.	80
Rysunek 19. Przestrzenne zróżnicowanie przedsiębiorczości	82
Rysunek 20. Dostępność czasowa ośrodków miejskich wg uśrednionego najkrótszego możliwego czasu dojazdu w gminach	83
Rysunek 21. Powierzchnia o szczególnych walorach przyrodniczych prawnie chroniona według województw w 2008r.....	85
Rysunek 22. Funkcje rolnictwa.....	88
Rysunek 23. Zróżnicowanie gospodarstw rolnych pod względem roli jaką pełnią w dostarczaniu/wytwarzaniu dóbr produkcyjnych i przyrodniczych	89
Rysunek 24. Procentowy udział gruntów rolnych w krajach Unii Europejskiej	89
Rysunek 25. Struktura użytków rolnych wg województw w 2008r.....	90
Rysunek 26. Struktura użytków rolnych wg klas bonitacyjnych w 2008r.....	90
Rysunek 27. Średnia pow. działek [ha] w obrębie ewidencyjnym	91
Rysunek 28. Udział gospodarstw, których pow. całkowita UR wynosi powyżej 40[ha] w ogólnej liczbie gospodarstwa w ujęciu gminnym.....	94
Rysunek 29. Przestrzenne zróżnicowanie ekspansji terenów zabudowanych.....	92
Rysunek 30. Struktura gospodarstw rolnych w Polsce wg województw w 2009r. (mln ha)	93
Rysunek 31. Liczba pracujących w rolnictwie, łowiectwie i rybołówstwie w przeliczeniu na 100 ha UR wg krajów UE w 2007r.	96
Rysunek 32. Liczba pełnozatrudnionych w rolnictwie, łowiectwie i rybołówstwie w przeliczeniu na 100 ha UR wg krajów UE w 2007r.....	97
Rysunek 33. Struktura pracujących w sektorach według województw na początku 2009r.	97
Rysunek 34. Udział pracujących w rolnictwie według grup obszarowych użytków rolnych w 2007r.....	98
Rysunek 35. Struktura ludności wiejskiej związanej z gospodarstwem rolnym wg wykształcenia w 2009r.	98
Rysunek 36. Udział dopłat bezpośrednich w dochodzie z czynników produkcji UE-27 w 2007r.	100
Rysunek 37. Relacja między wysokością nakładów kapitałowych (zużycie pośrednie i amortyzacja) a udziałem rolnictwa w PKB krajów członkowskich UE-27 w 2007r.....	101
Rysunek 38. Powierzchnia zasiewów wybranych ziemiopłodów w Polsce (mln ha)	103
Rysunek 39. Charakterystyka obsady zwierząt gospodarskich w Polsce w 2009r.....	106
Rysunek 40. Charakterystyka siedzib stada zwierząt gospodarskich w Polsce w 2009r.	107
Rysunek 41. Wartość produkcji sektora rolnego w mln zł według RER (bez dopłat bezpośrednich – ceny producenta).....	108
Rysunek 42. Struktura towarowej produkcji rolniczej w 2008r.....	108
Rysunek 43. Struktura towarowej produkcji w Polsce wg województw w2007r.....	109
Rysunek 44. Produktywność zasobów rolnictwa w krajach UE.....	110
Rysunek 45. Rozmieszczenie przestrzenne gleb użytków rolnych o określonych prognozowanych stratach (emisji) i akumulacji węgla.....	115
Rysunek 46. Wartość dodana przemysłu spożywczego (w mld zł)	118
Rysunek 47. Rozwój eksportu rolno-spożywczego (w mld euro)	118

Rysunek 48. Udział produktów rolno-spożywczych w polskim handlu zagranicznym	119
Rysunek 49. Przestrzenne zróżnicowanie potencjalnej konkurencji o zasoby wody na obszarach wiejskich w rolnictwie i rybactwie	124

SPIS TABEL

Tabela 1. Powiązania między czynnikami wyróżnionymi w analizie SWOT obszarów wiejskich.....	14
Tabela 3. Harmonogram wdrażania strategii.....	48
Tabela 4. Wskaźniki realizacji celu szczegółowego 1 <i>Wzrost jakości kapitału ludzkiego, zatrudnienia i przedsiębiorczości na obszarach wiejskich (wskaźniki mają dokładność do trzech miejsc po przecinku)</i>	57
Tabela 5. Wykorzystanie środków z PROW 2004-2006 według priorytetów [mld zł].....	61
Tabela 6. Wykorzystanie środków z SPO „Restrukturyzacja...” 2004-2006 [mld zł].....	62
Tabela 7. Wsparcie z PROW 2007-2013 według osi priorytetowych (mld Euro).....	63
Tabela 8. Wykorzystanie środków w ramach działań Sektorowego Programu Operacyjnego „Rybołówstwo i przetwórstwo ryb 2004 – 2006” [mln zł].....	63
Tabela 9. Wsparcie z PO RYBY 2007-2013 według osi priorytetowych (mld €).....	64
Tabela 8. Powierzchnia i ludność obszarów wiejskich w Polsce według wybranych kryteriów.....	71
Tabela 2. Przeciętny miesięczny dochód na 1 osobę w gospodarstwach domowych według klasy miejscowości i zamieszkania.....	77
Tabela 3. Zmiany zagrożenia ubóstwem według wybranych cech społeczno-ekonomicznych gospodarstw domowych w latach 2004-2008.....	78
Tabela 5. Powierzchnia zasiewów poszczególnych gatunków zbóż w Polsce (mln ha).....	103
Tabela 6. Pogłowie zwierząt gospodarskich w Polsce (stan średnioroczny) w 2008r. i prognoza na 2020 rok (tys. szt.).....	106
Tabela 7. Pogłowie bydła i trzody chlewnej wg grup obszarowych UR gospodarstw rolnych.....	107
Tabela 8. Emisja CO ₂ , CH ₄ i N ₂ O w Polsce w 2008 r. (Gg).....	114
Tabela 9. Zmiany poziomu emisji metanu i podtlenku azotu ze źródeł rolniczych w województwach i w Polsce w okresie 1999-2007.....	114
Tabela 10. Prognoza strat materii organicznej z powierzchni użytków rolnych w perspektywie 2020 r. wyrażona jako emisja CO ₂ (tys. t).....	115
Tabela 18. Liczba programów wieloletnich i poziom ich finansowania w latach 2003-2010 /w mln zł/. 128	128

ZAŁĄCZNIK 1. DIAGNOZA SYTUACJI Z UWZGLĘDNIENIEM STANU ŚRODOWISKA I ZRÓŻNICOWAŃ PRZESTRZENNYCH WRAZ Z PROGNOZĄ TRENDÓW ROZWOJOWYCH

Z.1.1. Diagnoza rozwoju obszarów wiejskich

Informacje ogólne

Polska jest krajem o powierzchni 312,7 tys. km² co stanowi 7,1% ogólnej powierzchni krajów UE¹⁰. Polska podzielona jest na 16 województw, 314 powiatów, 65 miast na prawach powiatów i 2.479 gmin. Jednostkami pomocniczymi w gminach są m.in. sołectwa, których jest ponad 40,3 tysiące.

Klimat w Polsce charakteryzuje się dużymi wahaniami w długości poszczególnych pór roku. W ostatnich 4 latach średnia temperatura powietrza wahała się od 8,3°C do 9,4°C, a suma opadów wynosiła od 585 mm do 609 mm. Opady atmosferyczne są głównym źródłem zasobów wodnych i charakteryzują się dużymi wahaniami w latach, miesiącach i regionach. W rezultacie występują obszary suszy i podtopienia, a nawet powodzie.

W okresie ostatnich kilku lat w wielu krajach europejskich zintensyfikowano badania nad stworzeniem definicji obszarów wiejskich. Nadal brakuje jednak propozycji, która mogłaby być powszechnie uznawana. Podejmowane liczne próby identyfikowania wsi opierają się przede wszystkim na przekonaniu, że stanowi ona przeciwieństwo miasta. Ponieważ wieś różni się od miasta dominującym typem aktywności gospodarczej, formą skupienia ludności, stylem i sposobem życia, a także charakterem związku z przyrodniczymi podstawami życia społeczno-ekonomicznego, obecnie klasyfikacje „wiejskości” i „miejskości” oddalają się od prostych typologii, opartych na gęstości zaludnienia, w stronę bardziej złożonych klasyfikacji bazujących na funkcjonalnych powiązaniach pomiędzy obszarami wiejskimi i miejskimi.

Obszary wiejskie w naszym kraju wyróżnia się na podstawie podziału terytorialnego według rejestru TERYT, w którym za obszary wiejskie uznaje się gminy wiejskie i części wiejskie gmin miejsko-wiejskich. Na potrzeby *Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013* za obszary wiejskie uznaje się obszar kraju z wyłączeniem miast liczących powyżej 5000 mieszkańców, tj. gminy wiejskie oraz gminy miejsko-wiejskie lub miejskie z wyłączeniem miast liczących powyżej 5000 mieszkańców¹¹ w ich granicach administracyjnych.

Tabela 8. Powierzchnia i ludność obszarów wiejskich w Polsce według wybranych kryteriów

rok	EUROSTAT	OECD	TERYT	EUROSTAT	OECD	TERYT
	w % ogólnej powierzchni			w % ogółu ludności		
2000	86,5	91,4	93,2	29,7	34,5	38,1
2005	85,7	91,0	93,2	29,3	34,4	38,6

Źródło: GUS

Obszary wiejskie stanowią ok. 90% całkowitej powierzchni kraju niezależnie od przyjętej definicji i mieszka na nich blisko co trzeci mieszkaniec Polski (Tabela 1.)

Funkcje obszarów wiejskich

Obszary wiejskie pełnią wiele funkcji zarówno w sferze konsumpcji jak i produkcji (rolniczej i pozarolniczej – Rysunek 2), zjawisko to określa się mianem **wielofunkcyjności obszarów wiejskich**. Wielofunkcyjność wynika zarówno z dywersyfikacji ekonomicznej wsi, a tym samym zwiększenia możliwości zatrudnienia w działalności pozarolniczej na obszarach wiejskich jak i bezpośredniego oddziaływania na większość zasobów środowiskowych kraju. Już obecnie obszary wiejskie pełnią różne funkcje, które w sposób skuteczny i efektywny przyczyniają się do zrównoważonego rozwoju kraju.

¹⁰ Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2009, GUS.

¹¹ W 2006r. liczba miast liczących powyżej 5000 mieszkańców wynosiła 301, jednocześnie ludność tych miast do 5000 mieszkańców stanowiła ok. 2,4% ogólnej liczby ludności w kraju.

Zagadnienie wielofunkcyjności obszarów wiejskich jest również przedmiotem publicznej debaty na forum unijnym, debata ta dotyczy głównie miejsca rozwoju obszarów wiejskich w strategiach rozwoju i kształtu pożądanej interwencji publicznej.

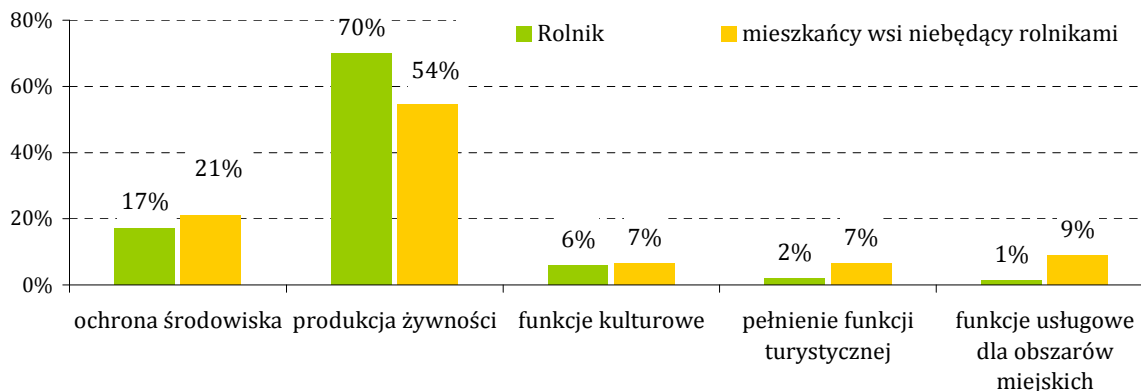
Rysunek 9. Funkcje obszarów wiejskich.

Źródło: opracowanie MRiRW

Wyniki badania sondażowego *Polska wieś i rolnictwo 2009*, przeprowadzonego na ogólnopolskiej reprezentatywnej próbie mieszkańców wsi wskazują, że najważniejszymi funkcjami obszarów wiejskich są: produkcja żywności i ochrona środowiska (Rysunek 3).

Rysunek 10. Funkcje obszarów wiejskich.

Źródło: wyniki badania *Polska wieś i rolnictwo 2009*, opracowanie MRiRW

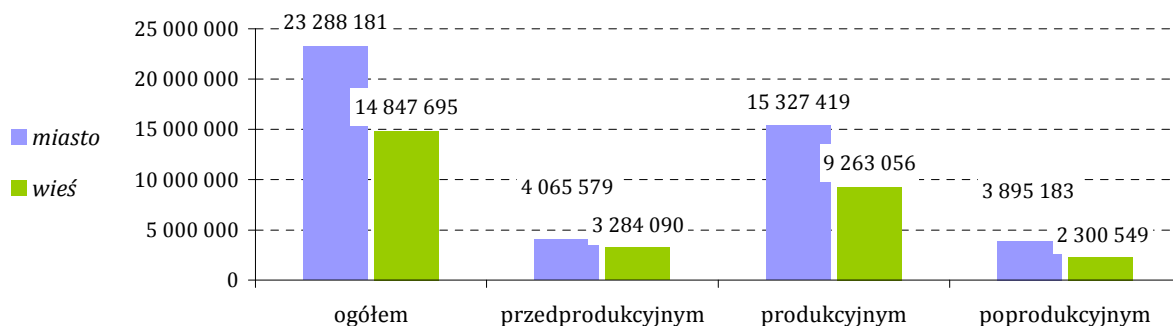
Obszary wiejskie są miejscem życia, pracy i wypoczynku znakomitej części polskiego społeczeństwa. Jednocześnie na obszarach tych prowadzone są różne rodzaje aktywności gospodarczej, z których najbardziej powszechne jest rolnictwo. Między innymi dlatego główną funkcją obszarów wiejskich w opinii ich mieszkańców są produkcja żywności i ochrona środowiska.

Kapitał ludzki

Liczba ludności na obszarach wiejskich w Polsce w 2008 r. wyniosła 14,8 mln, z czego wieku produkcyjnym - 9,3 mln osób (Rysunek 4). Struktura ludności wsi pod względem wieku jest korzystniejsza dla rynku pracy aniżeli struktura ludności w mieście. Według szacunków GUS liczba ludności na wsi do 2020r. zwiększy się o 2,6% (do poziomu 15,2 mln) przy jednoczesnym spadku liczby ludności w miastach (o 2,9%), wobec czego nastąpi powiększenie się udziału ludności wiejskiej w ludności ogółem z 38,8% do 40,1% (Rysunek 5). Ponadto do 2020 roku nastąpi zmniejszenie się dodatniego salda przepływów migracji wewnętrznych na terenach wiejskich. Obecna przewaga liczby

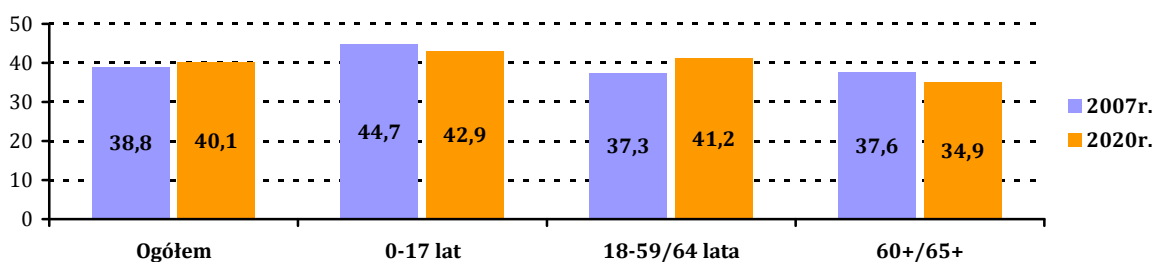
osób emigrujących nad imigrującymi będzie się zmniejszać i w 2020 roku zarówno na terenach wiejskich, jak i miejskich zanotowane zostanie dodatnie saldo migracji zagranicznych. Te pozytywne zmiany w demografii będą miały charakter przejściowy, ponieważ w kolejnych dziesięcioleciach należy spodziewać się wzrostu liczby i udziału w ogólnej liczbie ludności osób w wieku emerytalnym. Wzrost ten będzie jednak większy w miastach aniżeli na wsi.

Rysunek 11. Struktura wiekowa populacji na wsi i w miastach w Polsce w 2008r.

Źródło: opracowanie MRiRW na podstawie danych GUS

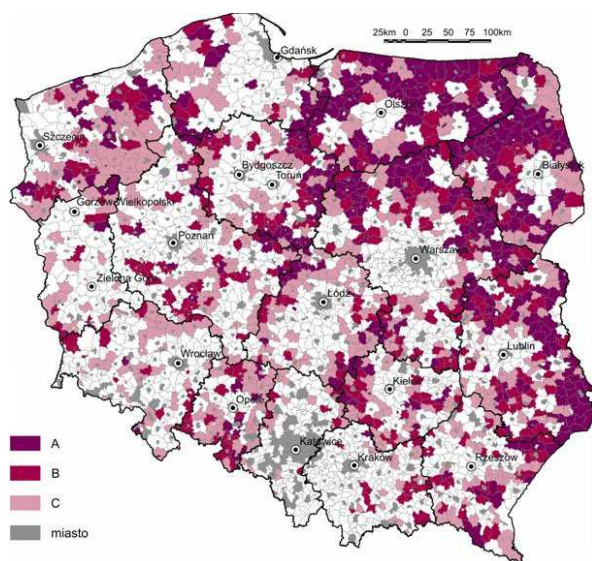
Rysunek 12. Prognozowane zmiany udziału ludności wiejskiej [%] w ludności Polski ogółem według grup wiekowych.

Źródło: Prognoza ludności na lata 2008-2035, <http://www.stat.gov.pl>.

Obserwowany obecnie miejscowy odpływ ludności z obszarów wiejskich jest natomiast cechą charakterystyczną dla obszarów położonych we wschodniej części Polski - w szczególności przy granicach międzywojewódzkich i granicy kraju (Rysunek 6).

Rysunek 13. Obszary nadmiernego odpływu ludności w latach 1988-2007.

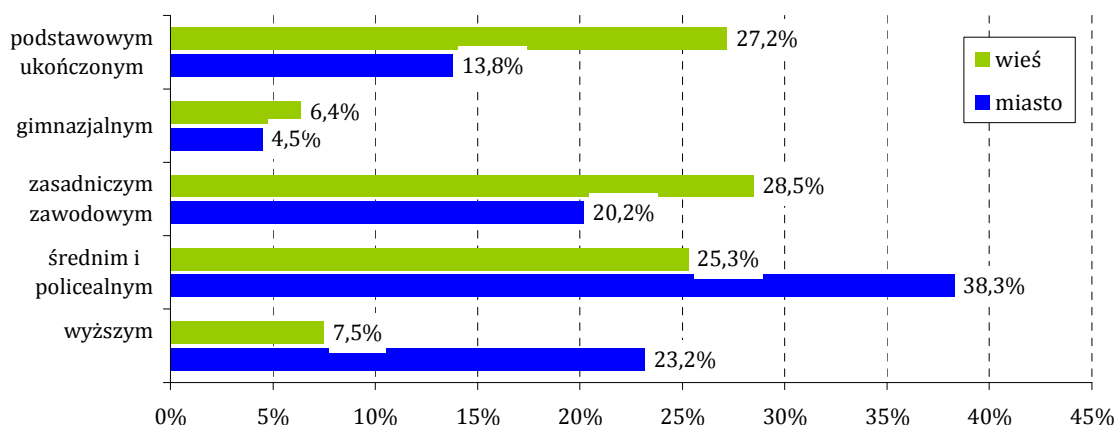
Legenda:

- A - obszary wiejskie o stałym i silnym odpływie ludności (9 lub 10 lat z ujemnym saldem migracji i odpływ ponad 5% liczby ludności w okresie 1998-2007),
- B - obszary wiejskie o stałym i umiarkowanym odpływie ludności (9 lub 10 lat z ujemnym saldem migracji i odpływ nie więcej niż 5% liczby ludności w okresie 1998-2007),
- C - obszary wiejskie o przewadze odpływu ludności (7 lub 8 lat z ujemnym saldem migracji w okresie 1998-2007)

Źródło: Analiza zróżnicowania i perspektyw rozwoju obszarów wiejskich w Polsce do 2015 roku według kryterium powiązań z największymi aglomeracjami miejskimi i miastami oraz endogenicznego potencjału, IGiPZ PAN, Warszawa 2009

Dane statystyczne ostatnich lat ukazują, że **poziom wykształcenia** mieszkańców wsi ulega nieznacznej poprawie, jednakże odsetek osób osiadających wykształcenie wyższe i średnie policealne wśród ludności wiejskiej jest blisko dwukrotnie niższy wśród ludności miejskiej (Rysunek 7). Zatem strukturę wykształcenia ludności wiejskiej należy uznać za niekorzystną i będącą jedną z przyczyn wielu negatywnych zjawisk obserwowanych na tych obszarach, ponieważ jak wskazują badania osoby z wyższym wykształceniem charakteryzują się większą mobilnością i lepszym dopasowaniem do zmian na rynku, są one w mniejszym stopniu zagrożone ubóstwem absolutnym oraz relatywnym, i mniej zagrożone bezrobociem, w tym również bezrobociem ukrytym. W ostatnich latach obserwuje się jednakże nieznaczną poprawę wykształcenia osób pracujących w rolnictwie, co w dużej mierze spowodowane jest naturalnym procesem odchodzenia najstarszych, którzy posiadali wykształcenie podstawowe lub niepełne podstawowe.

Rysunek 14. Struktura wykształcenia ludności wsi i miast w Polsce w 2008r.

Źródło: opracowanie MRiRW na podstawie danych GUS

Poziom wykształcenia jaki osiągają mieszkańcy wsi i miast w zasadniczy sposób jest uzależniony od **jakości i dostępu do usług edukacyjnych**, w tym również opieki przedszkolnej, która jest niezwykle ważnym instrumentem polityki edukacyjnej i integracyjnej oraz wyrównywania szans rozwojowych. Ogromna dysproporcja w dostępności przedszkola w miastach i na wsi, zamiast ulegać osłabieniu, w ostatnich latach wzrasta. Zaledwie co piąte wiejskie dziecko chodzi do przedszkola (w miastach – 60%). Problemy te nie dotyczą obszarów wiejskich w takim samym stopniu: „*Zróżnicowanie dostępu do opieki przedszkolnej ma wyraźny wymiar terytorialny – brak przedszkoli występuje szczególnie często na obszarach wiejskich Polski Wschodniej. Wczesna edukacja pozostaje w znacznej mierze poza polityką oświatową państwa – jej finansowanie zależy wyłącznie od możliwości i woli samorządów gminnych, a także rodziców, którzy ponoszą część kosztów w formie bezpośrednich opłat.*”¹² Ponadto negatywnie na jakość kapitału ludzkiego na wsi wpływa niedopasowanie oferty edukacyjnej do potrzeb rynku pracy, w szczególności w odniesieniu do kształcenia zawodowego i oferty szkoleniowej umożliwiającej w krótkim czasie zmianę kwalifikacji zawodowych (nabycie nowych umiejętności umożliwiających podjęcie pracy w nowym zawodzie). Zakłada się, że w najbliższym dziesięcioleciu będzie zwiększał się popyt na usługi rzemieślnicze, które są szczególnie istotnym elementem uzupełniającym przemysł, a także wpływają na przyspieszenie rozwoju gospodarczego i zmniejszenie bezrobocia na wsi, dlatego rzemiosło oraz umiejętności w zakresie prowadzenia działalności gospodarczej powinny zajmować należyte miejsce w systemie edukacji.

Na wsi do 2020r. nastąpią przejściowe pozytywne zmiany demograficzne związane ze wzrostem liczby ludności oraz dodatnim saldem migracji zagranicznych. Jednakże zmianom tym towarzyszą nieznaczne przekształcenia w strukturze wykształcenia i dostępności do wysokiej jakości usług edukacyjnych odpowiadających potrzebom rynku pracy.

¹² Polska 2030, str. 261

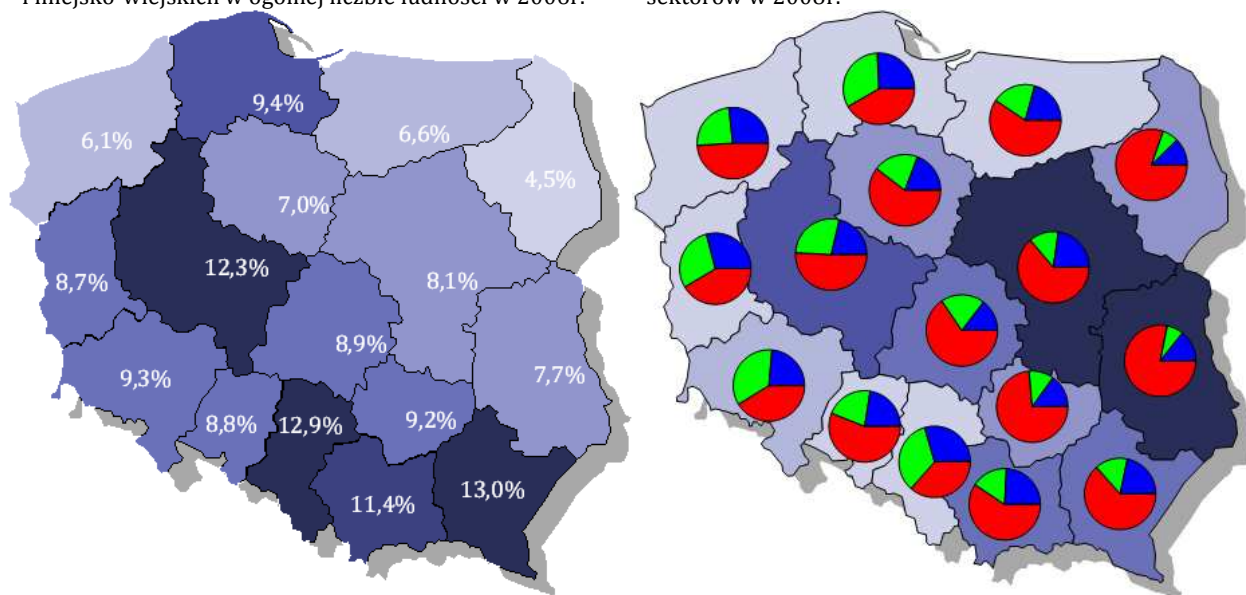
Rynek pracy i bezrobocie

W **strukturze pracujących** (według rodzajów działalności) najliczniejszą grupę w Polsce w 2008r. stanowiły osoby zatrudnione w usługach (38,03%), natomiast na obszarach wiejskich - pracujący w rolnictwie, łowiectwie, leśnictwie i rybactwie (2089,4 tys. osób, tj. 60,3% ogółu pracujących na wsi). Porównując udział pracujących w rolnictwie, łowiectwie, leśnictwie i rybactwie w ogólnej liczbie pracujących na wsi w poszczególnych województwach w 2008r. odnotowano znaczne dysproporcje, bowiem odsetek ten wahał się od 36,6% w województwie śląskim do 80,4% w województwie podlaskim (Rysunek 8). Duży udział pracujących wystąpił również w województwach lubelskim i świętokrzyskim.¹³ Prowadzenie gospodarstwa rolnego nierzadko stanowi zabezpieczenie socjalne w postaci produkcji rolnej na własne potrzeby konsumpcyjne. Zjawisko to charakteryzuje przede wszystkim małe gospodarstwa rolne. Drugą grupę na obszarach wiejskich pod względem liczebności stanowiły osoby pracujące w usługach, odpowiednio w 2003 r. - 18,8%, a w 2008 r. - 20,5%. Większość tych osób znalazło zatrudnienie w usługach nierynkowych (52,2%). Z kolei osoby pracujące w przemyśle i budownictwie stanowiły odpowiednio w 2003 r. - 16,3% a w 2008 r. - 19,2%, a ich liczba w 2008 r. w porównaniu do 2003 r. wzrosła o 27,4% (tj. o 143 tys. osób). W układzie województw w usługach najwięcej osób pracowało w województwach: śląskim (29,4% ogółu pracujących na obszarach wiejskich w województwie), lubuskim (28,9%) i zachodniopomorskim (26,7%), a najmniej w województwach: podlaskim (12,3%), lubelskim (14,2%), łódzkim (14,5%) i świętokrzyskim (14,9%). Z kolei w przemyśle i budownictwie najwięcej osób pracowało w województwach: dolnośląskim (35,2%), śląskim (34,0%) i pomorskim (32,8%), najmniej zaś w województwach podlaskim (7,3%) i lubelskim (7,5%).¹⁴

Rysunek 15. Zróżnicowanie przestrzenne rynku pracy i dojazdów do pracy na obszarach wiejskich

a) udział dojeżdżających do pracy w gminach wiejskich i miejsko-wiejskich w ogólnej liczbie ludności w 2006r.

b) Struktura zatrudnienia na obszarach wiejskich wg sektorów w 2008r.

Legenda:

- rolnictwo, łowiectwo, leśnictwo i rybactwo
- przemysł i budownictwo
- Sektor: usługi

Kolor tła prezentuje liczbę pracujących w rolnictwie, łowiectwie i rybactwie w wartościach bezwzględnych

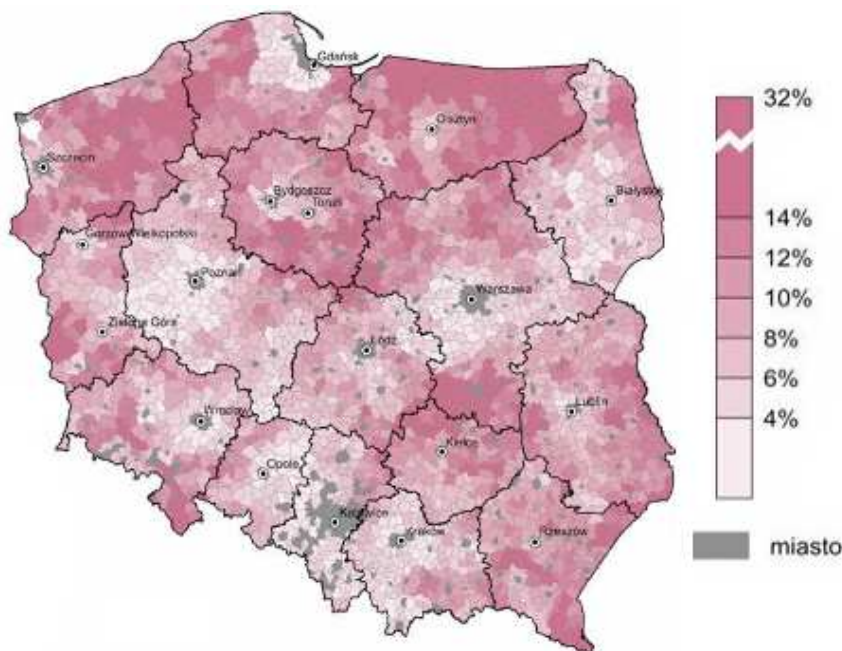
Źródło: opracowanie MRiRW na podstawie danych BDR

¹³ Charakterystyka Obszarów Wiejskich w 2008r., GUS, str. 57.

¹⁴ Tamże.

Mały udział działalności pozarolniczej w kształtowaniu struktury zatrudnienia ludności wiejskiej jest pochodną wielu czynników, z których do najważniejszych zalicza się brak pozarolniczych miejsc pracy na obszarach wiejskich, brak elastycznych form zatrudnienia pozwalających na wykonywanie pracy w domu (poza miejscem zatrudnienia), niską dostępność rynku pracy w mieście, małą dostępność transportową ośrodków miejskich i niski poziom mobilności zawodowej oraz słabą świadomość pozarolniczego potencjału środowiska naturalnego (tzw. *ecosystem services*).

Rysunek 16. Stopa bezrobocia na obszarach wiejskich w 2007r.

Źródło: Analiza zróżnicowania i perspektyw rozwoju obszarów wiejskich w Polsce do 2015...

Liczba **bezrobotnych** zarejestrowanych w urzędach na początku 2009r. wyniosła 1718,8 tys. osób (w tym 909,9 tys. kobiet), z czego 45% bezrobotnych mieszkało na wsi. Najwyższa stopa bezrobocia (14,7-18,9%) utrzymuje się, podobnie jak w poprzednich latach, w województwach: warmińsko-mazurskim, zachodniopomorskim, świętokrzyskim, kujawsko-pomorskim oraz lubuskim (Rysunek 9). Najniższą stopą bezrobocia charakteryzują się województwa: wielkopolskie, mazowieckie i śląskie oraz małopolskie (ok. 8-9%). Ponadto szacuje się, że w rolnictwie indywidualnym od 0,5 do 1,4 mln osób nie może znaleźć zatrudnienia, a około 70 proc. osób pracuje w niepełnym wymiarze czasu.

Obszary wiejskie stanowią istotne potencjalne źródło zasobów pracy dla wszystkich działów gospodarki Polski. Jednocześnie obszary te są silnie zróżnicowane terytorialnie pod względem jakości i trwałości tych zasobów, co jest zarówno wyzwaniem jak i słabą stroną obszarów wiejskich. Podobnie w strukturze zatrudnienia rolnictwo odgrywa szczególną rolę będąc zarówno podstawowym miejscem pracy (a tym samym źródłem dochodów) większości mieszkańców obszarów wiejskich i absorbentem części bezrobocia ukrytego.

Dochody mieszkańców obszarów wiejskich

Przeciętny miesięczny **dochód rozporządzalny** na 1 osobę w gospodarstwie domowym ogółem w 2008 r. wynosił 1045,52 zł, zaś na obszarach wiejskich – 835,85 zł (blisko 80% przeciętnej wartości ogółem dla całej Polski) i był o 340,26 zł niższy niż w miastach (przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę w gospodarstwie domowym w mieście stanowi blisko 113 % przeciętnej wartości ogółem dla całej Polski). Wśród tych dochodów zarówno w miastach, jak i na wsi w 2008 r. przeważały dochody z pracy najmniej, które w obu przypadkach wynosiły po 670,61 zł/osobę. Drugą pod względem wysokości grupą dochodów były dochody ze świadczeń z ubezpieczeń społecznych, które na wsi na 1 osobę w gospodarstwie domowym wynosiły 216,72 zł, a w miastach – 290,78 zł. Kolejną

kategorię dochodów stanowiły dochody z pracy na własny rachunek, które zarówno na wsi, jak i w miastach wynosiły 112,50 zł/osobę.¹⁵

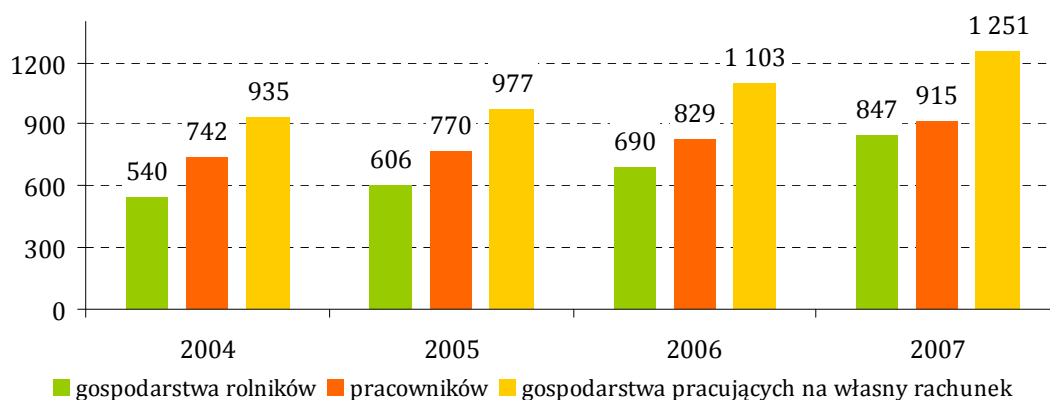
Tabela 2. Przeciętny miesięczny dochód na 1 osobę w gospodarstwach domowych według klasy miejscowości i zamieszkania

Dochód rozporządzalny	Wieś	Miasta					
		razem	o liczbie mieszkańców w tysiącach				
			20 i mniej	20-100	100-200	200-500	500 i więcej
w złotych na 1 osobę							
2004	555,70	847,58	692,72	783,61	772,95	870,88	1143,31
2007	744,44	1043,71	840,23	931,80	974,49	1124,36	1419,68
2008	835,85	1176,11	981,65	1044,18	1132,93	1218,89	1592,75
relacje wieś/miasto (%)							
2004	X	65,6	80,2	70,9	71,9	63,8	48,6
2007	X	71,3	88,6	79,9	76,4	66,2	52,4
2008	X	71,1	85,1	80,0	73,7	68,6	52,5

Źródło: Opracowano na podstawie: *Warunki życia ludności w 2004 r.*, GUS, Warszawa 2006, s. 121 oraz *Budżety gospodarstw domowych w 2007 r.*, GUS, Warszawa 2008 r., s. 71.

Znaczna liczba gospodarstw domowych na wsi utrzymuje się z rolnictwa, a w dużej mierze ze środków uzyskiwanych w ramach poszczególnych instrumentów wsparcia Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) w szczególności płatności bezpośrednich. Uwzględniając liczbę osób wchodzących w skład gospodarstwa domowego przeciętny dochód rozporządzalny na 1 osobę w gospodarstwie domowym rolników w 2007r. stanowił 92,5% przeciętnego dochodu rozporządzalnego na 1 osobę w gospodarstwie domowym pracowników, 91,2% przeciętnego dochodu rozporządzalnego na 1 osobę w gospodarstwie domowym ogółem i 67,7% przeciętnego dochodu rozporządzalnego na 1 osobę w gospodarstwie domowym pracujących na własny rachunek.

Rysunek 17. Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę w gospodarstwie latach 2004-2007

Źródło: opracowanie MRiRW na podstawie danych GUS.

Mimo wzrostu dochodów ludności wiejskiej po wejściu Polski do UE nadal utrzymuje się **znaczną różnicą dochodów między gospodarstwami domowymi na wsi i w mieście**. Jest to szczególnie widoczne przy porównaniu dochodów mieszkańców wsi i mieszkańców wielkich miast (*dochody gospodarstw domowych wiejskich to około 50% dochodów gospodarstw domowych wielkomiejskich*)¹⁶

Niższemu poziomowi dochodów ludności wiejskiej towarzyszy szerszy **zasięg ubóstwa** w porównaniu z ludnością miejską.

¹⁵ Charakterystyka Obszarów Wiejskich w 2008r., GUS, str. 59.

¹⁶ Polska 2030, str. 246

Tabela 3. Zmiany zagrożenia ubóstwem według wybranych cech społeczno-ekonomicznych gospodarstw domowych w latach 2004-2008

Wyszczególnienie	Odsetek osób w gospodarstwach domowych znajdujących się poniżej								
	relatywnej granicy ubóstwa			ustawowej granicy ubóstwa			minimum egzystencji		
	2004	2008	Zmiany w latach 2004-2008	2004	2008	Zmiany w latach 2004-2008	2004	2008	Zmiany w latach 2004-2008
	%		pkt.proc	%		pkt.proc	%		pkt.proc
Ogółem	20,3	17,6	-2,7	19,2	10,6	-8,6	11,8	5,6	-6,2
Miasto	14,0	12,3	-1,7	12,9	6,9	-6,0	7,7	3,3	-4,4
Wieś	30,4	26,1	-4,3	29,3	16,7	-12,6	18,5	9,2	-9,3
Gospodarstwa domowe									
Pracowników	18,7	17,2	-1,5	18,2	10,5	-7,7	10,2	5,2	-5,0
Rolników	31,1	26,8	-4,3	30,9	17,6	-13,3	19,0	9,4	-9,6
Pracujących na własny rachunek	13,6	8,5	-5,1	13,2	5,0	-8,2	8,9	2,0	-10,9
Emerytów	10,9	13,0	+2,1	8,9	6,2	-2,7	5,6	3,8	-1,8
Rencistów	28,5	28,7	+0,2	25,4	16,4	-9,0	16,8	9,8	-7,0

Źródło: Warunki życia ludności Polski w latach 2004-2005, GUS, Warszawa 2007, s. 73 oraz Budżety gospodarstw domowych w 2008 roku, GUS, Warszawa 2009 rok, s. 46 oraz obliczenia własne.

Niski poziom dochodów ludności wiejskiej oraz niedopasowanie rynku pracy (w tym brak elastycznych form pracy) i bariery komunikacyjne stanowią realne zagrożenie wzrostu poziomu ubóstwa i pogłębienia różnic rozwojowych wewnątrz regionalnych oraz na linii wieś/miasto. Istotny, pozytywny wkład w kształtowanie dochodów rodzin zamieszkałych na obszarach wiejskich, stanowi wsparcie uzyskiwane w ramach Wspólnej Polityki Rolnej oraz sektor usług.

Infrastruktura

Infrastruktura transportowa

Infrastruktura transportowa (jej dostępność i jakość) determinuje możliwość dojazdu do pracy poza miejscem zamieszkania, rozwój przedsiębiorczości i prowadzenie działalności gospodarczej związanej z transportem.

Możliwość dojazdu pojazdami kołowymi do wybranych ośrodków uzależniona jest przede wszystkim od ich rozmieszczenia geograficznego oraz przebiegu nowoczesnej infrastruktury drogowej (autostrady, drogi ekspresowe, ewentualnie drogi główne ruchu przyspieszonego). Szacunkowy czas dojazdu uzależniony jest również od czynników wynikających z charakterystyki danego regionu (takich jak gęstość zaludnienia i ukształtowania powierzchni), dostępności i jakości środków transportu (w tym szczególnie transportu publicznego) oraz czynników organizacji ruchu (m.in. konstrukcja rozkładów jazdy). W przypadku dostępności ośrodków w transporcie kolejowym występuje znacząco większe uzależnienie od przebiegu i stanu technicznego samej infrastruktury. Znaczna liczba gmin położona jest poza siecią kolejową lub obsługiwane jest przez szlaki o bardzo niskich parametrach technicznych.

Biorąc pod uwagę obecny **stan infrastruktury transportowej** (w tym jej rozmieszczenie i jakość) należy wyróżnić następujące czynniki, które w sposób istotny ograniczają możliwości rozwoju obszarów wiejskich: wysoco niezadowalający stan lokalnej infrastruktury transportowej wykorzystywanej głównie do dojazdów do pracy poza miejscem zamieszkania ludności wiejskiej, niski poziom rozwoju i jakości ogólnokrajowej infrastruktury transportowej wykorzystywanej w działalności gospodarczej i rozwoju handlu (w tym również handlu artykułami rolno-spożywczymi) oraz brak rozwiniętej komunikacji publicznej na obszarach wiejskich.

Stan dróg na terenach wiejskich jest wysoce niezadowolający, głównie ze względu na ich stan techniczny. Blisko 50% powierzchni dróg stanowią drogi nieutwardzone, a pozostałe wymagają modernizacji lub kapitalnych remontów.¹⁷

Bardzo niski poziom rozwoju infrastruktury transportowej na obszarach wiejskich jest poważną barierą w rozwoju przedsiębiorczości oraz mobilności pracujących (dojazdy do pracy). Dotyczy to zarówno poziomu nasycenia obszarów wiejskich infrastrukturą transportową jak również odpowiedniej jakości infrastruktury komunikacyjnej. Ponadto w zakresie dróg gminnych i powiatowych niezbędne jest tworzenie spójnej sieci dróg dobrej jakości powiązanych z siecią autostrad, dróg ekspresowych, krajowych i wojewódzkich. Jednocześnie rozwiązania w zakresie infrastruktury drogowej i komunikacyjnej powinny być rozwiązaniami systemowymi służącymi zintegrowaniu różnych środków transportu i komunikacji (pozwalającymi m.in. w sposób płynny łączyć różne środki komunikacji podczas dojazdów do i z miejsca pracy w węzłach przesiadkowych – w tym również z szybkimi połączeniami kolejowymi).

Infrastruktura energetyczna

Obecnie zaznacza się **niewydolność potencjału energetycznego i linii przesyłowych** oraz **brak dywersyfikowanych źródeł bezpieczeństwa energetycznego**. Niewydolność linii przesyłowych stanowi obecnie poważną barierę w rozwoju innowacyjnego i konkurencyjnego rolnictwa oraz przedsiębiorczości na obszarach wiejskich. Dodatkową przeszkodą w realizacji inwestycji na obszarach wiejskich jest lokalna niestabilność przesyłu energii, a tym samym brak bezpieczeństwa energetycznego. Przystarzała sieć energetyczna na terenach wiejskich nie gwarantuje stałych dostaw odbiorcom indywidualnym, a ponadto utrudnia rozwój małych elektrowni, w tym również elektrowni opartych na odnawialnych źródłach energii.¹⁸

Poprawa stanu oraz rozwój infrastruktury energetycznej na obszarach wiejskich jest istotnym elementem również ze względu na rozwój **odnawialnych źródeł energii**. W związku ze zwiększającą się świadomością społeczną dotyczącą konieczności i pozytywnym wpływem zastępowania źródeł kopalnych źródłami odnawialnymi, należy spodziewać się rosnącego zainteresowania mieszkańców obszarów wiejskich rozwiązaniami pozwalającymi na produkcję energii w sposób rozproszony z lokalnie dostępnych surowców. Rozwój tej gałęzi energetyki będzie jednocześnie wymagał zapewnienia odpowiedniej infrastruktury energetycznej umożliwiającej podłączanie nowo powstałych źródeł. Przewiduje się, że bezpieczeństwo energetyczne, w szczególności na poziomie lokalnym, może być poprawiane poprzez dywersyfikację źródeł energii następującą dzięki wykorzystaniu i upowszechnianiu rozwiązań w zakresie wytwarzania energii z surowców produkowanych lub przetwarzanych w gospodarstwach domowych czy też w obrębie lokalnych jednostek terytorialnych (np. gmin).

Można przypuszczać, że ze względu na spodziewany wzrost cen energii w następnych latach pojawi się tzw. **wykluczenie energetyczne**, czyli niemożność korzystania z energii (głównie ze względu na jej cenę) w stopniu pozwalającym w pełni wykorzystywać potencjał rozwojowy. Ponadto od kilku lat rośnie liczba odbiorców odłączonych od sieci z powodu niepłacenia rachunków.¹⁹

Zrównoważona gospodarka energetyczna jest więc jednym z głównych wyzwań stojących przed obszarami wiejskimi. Sprostanie temu wyzwaniu wymaga zarówno nakładów inwestycyjnych w kierunku rozwijania i budowy innowacyjnych rozwiązań energetycznych na wsi oraz działań służących racjonalnej gospodarce energetycznej prowadzonej przez użytkowników nośników i odbiorników energii na obszarach wiejskich.

Potencjał energetyczny i sprawność linii przesyłowych na obszarach wiejskich stanowi obecnie bardzo poważny problem, który w przyszłości będzie się pogłębiał z uwagi na wzrost zużycia dotychczas wykorzystywanych technologii i urządzeń wytwarzających i przesyłających energię elektryczną. Ponadto

¹⁷ Sytuacja ekonomiczna polskiego rolnictwa po akcesji do Unii Europejskiej (praca zespołowa pod kierunkiem Józefa Stanisława Zegara), IERiGŻ Warszawa 2009r.

¹⁸ Rozwój regionalny w Polsce. Raport 2009, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2009r., str. 129

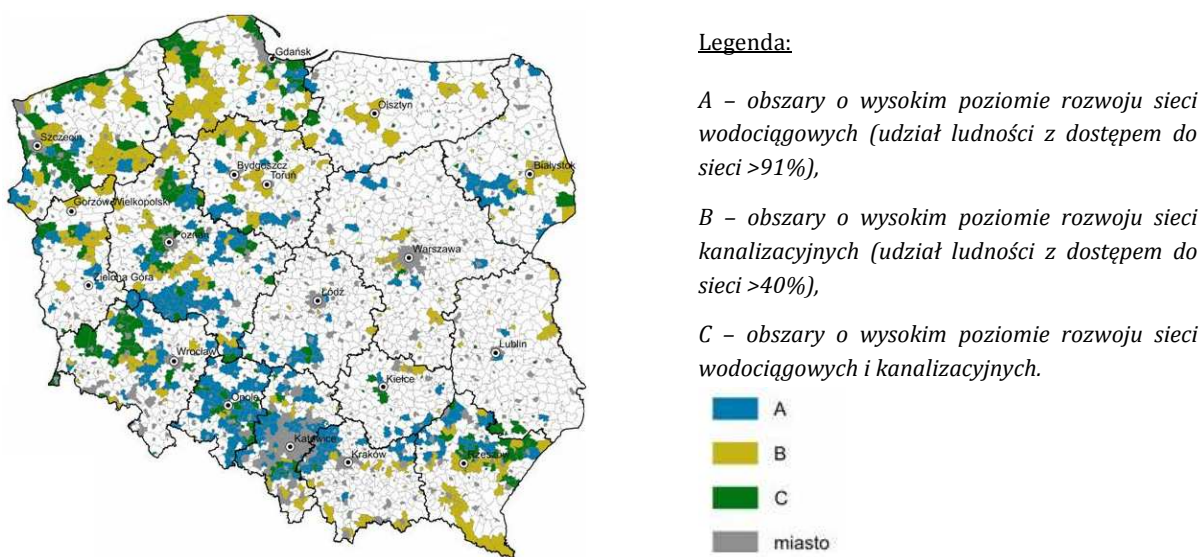
¹⁹ Polska 2030, str. 289

obszary wiejskie charakteryzują się znacznym zapóźnieniem pod względem świadomości mieszkańców w zakresie racjonalnego gospodarowania energią w gospodarstwie domowym. Nieracjonalność wynika również z mniejszych zdolności ekonomicznych ludności wiejskiej oraz niskiego poziomu upowszechnienia i dostępności cenowej innowacyjnych rozwiązań w zakresie energetyki, w tym w szczególności odnawialnych źródeł energii.

Infrastruktura sanitarna i gospodarki odpadami

Komunalna gospodarka wodno-ściekowa na obszarach wiejskich nadal nie jest zrównoważona, o czym świadczy dominacja systemów wodociągowych bez kanalizacyjnych. W skali kraju prawie 29,8 tys. wsi (72%) jest tylko zwodociągowanych i liczba ta w ostatnich latach nie zmienia się (Rysunek 11).

Rysunek 18. Obszary o wysokim poziomie wyposażenia infrastrukturalnego, 2007.

Źródło: Analiza zróżnicowania i perspektyw rozwoju obszarów wiejskich w Polsce do 2015 roku ...

Pozytywnym aspektem rozwoju obszarów wiejskich jest natomiast obserwowany wzrost liczby wsi wyposażonych w sieci wodociągowo-kanalizacyjne. Ekspertki wskazują jednak na występowanie przypadków budowy sieci i instalacji sanitarnych niedostosowanych do potrzeb danej społeczności zarówno pod względem kosztów użytkowania sieci jak i jej technicznych parametrów eksploatacyjnych. Coraz większego znaczenia nabiera również poziom innowacyjności rozwiązań wprowadzanych w obszarze sanitacji wsi, zarówno w odniesieniu do budowanych sieci jak i urządzeń instalowanych u odbiorców indywidualnych. W latach 2004-2007 liczba zbiorczych oczyszczalni ścieków na Wsi wzrosła z 2416 do 2643, tj. o 9,4%, a indywidualnych – z 28 869 do 38 915, tj. o 34,8%.²⁰

Coraz większą rolę w kontekście ochrony walorów środowiskowych odgrywa **racjonalna gospodarka odpadami komunalnymi**. W gminie gospodarka ta powinna być prowadzona w sposób umożliwiający:

- segregację i selektywną zbiórkę odpadów,
- zmniejszanie ilości odpadów, które nie nadają się do powtórnego wykorzystania,
- eliminowanie niebezpiecznych,
- gospodarcze wykorzystanie odpadów,
- recykling i odzysk energii z odpadów oraz produktów ubocznych i pozostałości z produkcji rolniczej i przemysłu rolnospożywczego,
- składowanie odpadów nie powodujących skażenia środowiska.

²⁰ Sytuacja ekonomiczna polskiego rolnictwa po akcesji do Unii Europejskiej (praca zespołowa pod kierunkiem Józefa Stanisława Zegara), IERiGŻ Warszawa 2009r.

Z dotychczasowych doświadczeń wynika, że mieszkańcy obszarów wiejskich mają niską świadomość w zakresie racjonalnej gospodarki odpadami (dzikie wysypiska śmieci – w tym wysypiska w lasach, palenie śmieci w domach, brak segregacji śmieci) oraz brak jest odpowiednich rozwiązań systemowych na poziomie gmin dotyczących selektywnej zbiórki odpadów. Należy jednocześnie przypuszczać, że w perspektywie 2020r., głównie z uwagi na wzrost zamożności społeczeństwa, będzie wrosła ilość odpadów stałych wytwarzanych przez gospodarstwa domowe.

Infrastruktury sanitarna na obszarach wiejskich mimo dotychczasowych inwestycji nie zapewnia odpowiedniej jakości życia mieszkańcom tych terenów. Szczególnej uwagi wymaga również wdrożenie rozwiązań systemowych, na poziomie gmin, dotyczących selektywnej zbiórki odpadów i wzrost świadomości osób zamieszkałych oraz przebywających na obszarach wiejskich w zakresie gospodarki odpadami.

Infrastruktura teleinformatyczna i społeczna

Technologie informacyjno-telekomunikacyjne (ICT) są podstawowym czynnikiem konkurencyjności i wzrostu współczesnej gospodarki. Około 25% wzrostu PKB w UE w 2005 r. zawdzięczano technologiom ICT (wśród nich istotną rolę odgrywa Internet szerokopasmowy). Z badań wynika, że Internet ułatwia dostęp do edukacji, poprawia warunki prowadzenia działalności gospodarczej, służy powstrzymaniu emigracji młodzieży ze wsi, poprawia jakość życia, ułatwia dostęp do baz danych, ułatwia kontakty itp.

Dostępność do Internetu na obszarach wiejskich w Polsce jest zdecydowanie mniejsza niż w miastach, mimo, że poziom korzystania do Internetu na wsi ulega systematycznej poprawie – w 2008 roku odsetek osób (w przedziale wieku 16-74), które nigdy z niego nie korzystały, wynosił 56%, a w 2005 roku aż 70%. Jednocześnie w 2008 roku tylko 36% gospodarstw domowych na wsi deklarowało, że posiada dostęp do Internetu, z czego około 2/3 wykorzystywało łącze szerokopasmowe²¹. Szczególnie duże dysproporcje między miastem i wsią dotyczą łącz szerokopasmowych. Poważną barierą dla ich rozwoju stanowi relatywnie niski stopień pokrycia stacjonarną siecią telefoniczną terenów wiejskich, które nie są atrakcyjne dla potencjalnych inwestorów w zakresie rozbudowy dostępu do sieci szerokopasmowych, ponieważ wiąże się to z poniesieniem wysokich kosztów przyłączeń rozproszonych gospodarstw²².

Najczęściej wymienianą przyczyną niewykorzystywania Internetu na wsi był brak potrzeby korzystania z niego (przyczynę taką deklarowano w ponad 40% gospodarstw domowych nie podłączonych do sieci). Dopiero na drugim miejscu znalazł się czynnik finansowy (wysokie koszty zakupu sprzętu oraz podłączenia do Internetu), natomiast, tylko co ósme gospodarstwo domowe jako przyczynę zadeklarowało brak możliwości technicznych podłączenia do sieci. Brak możliwości technicznych stanowi prawdopodobnie bardziej powszechny problem, lecz jak można przypuszczać, ci respondenci, którzy deklarowali brak potrzeby korzystania z Internetu, nie interesowali się tym zagadnieniem.

O jakości życia na obszarach wiejskich decyduje także stan i jakość **infrastruktury społecznej** na tych obszarach, która powinna zapewnić dostępność usług publicznych i niepublicznych dla ich mieszkańców, na poziomie co najmniej standardowym, w zakresie: administracji, doradztwa (w tym również doradztwa zawodowego), instrumentów rynku pracy oraz usług o charakterze szeroko pojętego zabezpieczenia społecznego (edukacja, ochrona zdrowia, usługi opiekuńcze i pomoc społeczna, opieka nad rodziną, itp.), a także kulturalnych i sportowych.²³

Nowe możliwości komunikowania się z wykorzystaniem technologii informatycznych stwarzają szansę na zmniejszenie różnic w sytuacji ekonomicznej oraz dostępie do usług publicznych pomiędzy mieszkańcami wsi i miast. Odległość pomiędzy miejscem zamieszkania na obszarach wiejskich a urzędem,

²¹ Nieco inne wartości podaje w swojej prezentacji J. Piechociński (Społeczeństwo informacyjne – wykorzystanie środków unijnych), co może wynikać z innej metodologii gromadzenia danych i opracowanych wskaźników. Wg niego tempo wzrostu wskaźnika penetracji sieci szerokopasmowych dla Polski jest bardzo wysokie; 2006 – 2,7%, 2007 – 5,2%, 2008 – 8,4%, 2009 – 13,2%. Można mieć nadzieję, że wsparcie finansowe inwestycji w tym zakresie doprowadzi w niedługim czasie do osiągnięcia wartości wskaźnika penetracji usług szerokopasmowych na poziomie średniej w UE (w styczniu 2009 r. - 23%).

²² Kandefér K., 2004, Czynniki i bariery rozwoju mediów elektronicznych na obszarach wiejskich, [w:] M. Adamowicz (red.), Wiejskie gospodarstwa domowe w obliczu problemów transformacji, integracji i globalizacji, SGGW, Warszawa.

²³ Odniesienie do infrastruktury społecznej znajduje się również w opisie wykształcenia ludności wiejskiej i rolniczej.

szkołą, placówką służby zdrowia, miejscem pracy może być mniej dotkliwa, dzięki rozpowszechnieniu wykorzystania Internetu na obszarach wiejskich jako narzędzia wykonywania pracy, załatwiania spraw urzędowych, kształcenia i doradztwa, pozyskiwania informacji, dokonywania transakcji, a w dalszej perspektywie - dostępu do dóbr kultury czy telemedycyny. Dzięki możliwości wykonywania pracy za pośrednictwem Internetu i przy zastosowaniu elastycznych form pracy mieszkańcy obszarów wiejskich w znacznie szerszym zakresie mogliby wykonywać pracę zawodową korzystając nie tylko z lokalnego rynku pracy. Nowe możliwości kształcenia z wykorzystaniem Internetu pozwalają nie tylko podnieść poziom nauczania w szkołach wiejskich, ale także stwarzają szanse na uzupełnianie wiedzy i umiejętności w procesie kształcenia przez całe życie.

Poziom wykorzystywania technologii informacyjno-telekomunikacyjnych na obszarach wiejskich jest bardzo niski, mimo dynamicznego rozwoju branży usług ICT w Polsce. Sytuacja ta nie wynika głównie z braku dostępu do sieci bądź dostępności oferty operatorów przesyłu danych ale z niskiej jakości usług tejże technologii na obszarach znacznie oddalonych od centrów aglomeracji miejskich (dostępność do Internetu szerokopasmowego i szybkość przesyłu danych). Obserwuje się ponadto brak umiejętności mieszkańców wsi w wykorzystaniu technologii ICT, co jest zjawiskiem dość powszechnym głównie na obszarach peryferyjnych oraz wśród osób gorzej wykształconych i starszych.

Infrastruktura społeczna jest ważnym czynnikiem rozwoju obszarów wiejskich, dlatego powinna być rozwijana na tych obszarach w taki sposób, by usługi publiczne i niepubliczne co najmniej odpowiadały poziomowi dostępności i standardom oferowanym mieszkańcom miast.

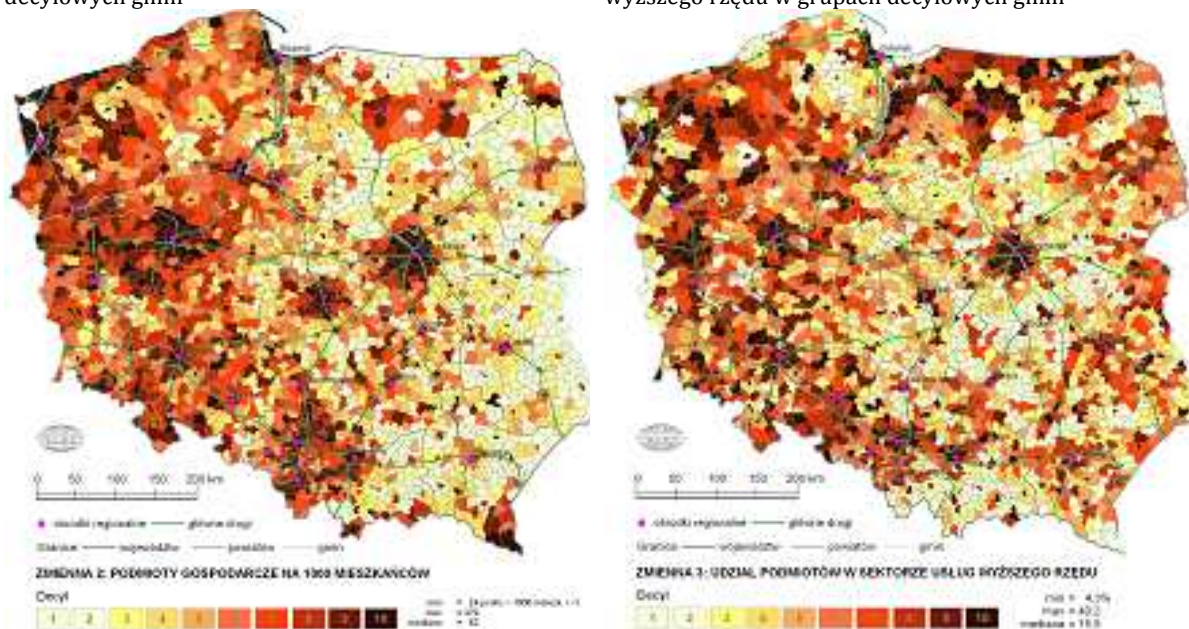
Przedsiębiorczość

W ostatnim okresie wzrosła liczba **podmiotów gospodarczych** działających na wsi, w 2008 r. odnotowano ich ponad 928 tys. co stanowi ok. ¼ ogółu podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w Polsce, w tym w sektorze prywatnym – 898 tys. jednostek.

Rysunek 19. Przestrzenne zróżnicowanie przedsiębiorczości

a) natężenia podmiotów gospodarczych w grupach decylowych gmin

b) udziału podmiotów gospodarczych w sektorze usług wyższego rzędu w grupach decylowych gmin

Źródło: Analiza zróżnicowania i perspektyw rozwoju obszarów wiejskich...

Liczba podmiotów gospodarczych na 1000 mieszkańców jest zdecydowanie wyższa w Polsce zachodniej i w otoczeniu niektórych największych ośrodków (szczególnie Warszawy, Łodzi i Poznania), na terenach o rozwiniętej funkcji turystycznej (Tatry, Mazury) i gospodarce leśnej (np. Bieszczady).

Obserwuje się również znaczną koncentrację przedsiębiorstw na terenach niektórych gmin podmiejskich, szczególnie w Polsce wschodniej, np. w rejonie Lublina, Radomia i Rzeszowa (Rysunek 12).

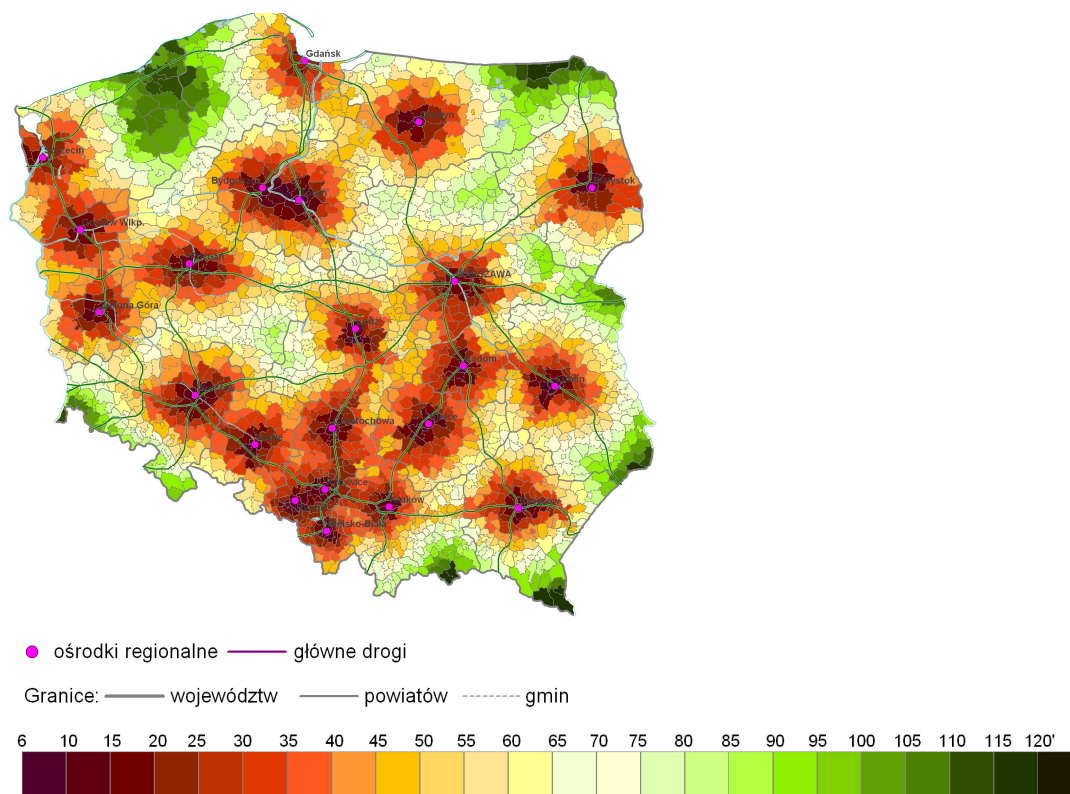
Stymulowanie przedsiębiorczości na obszarach wiejskich oraz zwiększanie atrakcyjności inwestycyjnej obszarów wiejskich jest sposobem na różnicowanie form aktywności gospodarczej na wsi oraz tworzenie dodatkowych źródeł dochodów. Przy czym największe efekty dla rozwoju gospodarczego przynosi sektor usług, który w sposób szczególny mógłby wykorzystać endogeniczny potencjał obszarów wiejskich, w tym walory ich środowiskowe i kulturowe.

Rola miast w rozwoju obszarów wiejskich (OW)

Pomiędzy obszarami wiejskimi i lokalnymi ośrodkami miejskimi istnieją silne **powiązania przestrzenne**, które w istotnym stopniu oddziałują na kierunki rozwoju lokalnego. Małe miasta oddziałują na obszary wiejskie głównie w zakresie funkcji podstawowych (funkcja lokalnego rynku pracy, funkcja administracyjna, usługowa, handlowa itp.) stanowiąc bardzo istotny element przestrzeni. Znaczna liczba małych miast posiada naturalne predyspozycje do rozwoju gospodarki jako lokalne bieguny wzrostu dla otaczających je obszarów wiejskich. Jest to związane z koncentracją w tych ośrodkach działalności usługowej i handlowej dla zaplecza wiejskiego. Biorąc pod uwagę dostępność usług publicznych dla mieszkańców obszarów wiejskich należy podkreślić rolę jaką w tym zakresie pełnią miast powiatowe i podregionalne.

Strefy silnego oddziaływania miast na tereny wiejskie dotyczą bezpośredniego sąsiedztwa aglomeracji. Strefy te zatracają charakter wiejski i pod względem krajobrazu, funkcji gospodarczych, struktury zatrudnienia i zagospodarowania gruntów przypominają w większym stopniu obszary miejskie niż wiejskie. Wśród największych miast z rozległą przestrzenią silnego oddziaływania można wymienić: miasta Górnego Śląska i Kraków (łącznie), Warszawę, Poznań, Wrocław, Łódź, Toruń z Bydgoszczą i Szczecin. Oddziaływanie dużych ośrodków miejskich jest słabe głównie w regionie Pomorza Środkowego, Suwalszczyzny, wschodnich i południowo-wschodnich fragmentów kraju.

Rysunek 20. Dostępność czasowa ośrodków miejskich wg uśrednionego najkrótszego możliwego czasu dojazdu w gminach

Źródło: Analiza zróżnicowania i perspektyw rozwoju obszarów wiejskich w Polsce do 2015 roku...

Jednym z podstawowych czynników determinujących siłę oddziaływania ośrodków miejskich jest ich **dostępność komunikacyjna**. Na ogół wokół miast tworzą się pierścienie gmin charakteryzujące się słabnącą dostępnością komunikacyjną w miarę oddalania się od ośrodka miejskiego. Kształt pierścieni modyfikowany jest przez główne ciągi komunikacyjne, wzdłuż których poprawia się dostępność ośrodka (Rysunek 13). Dostępność komunikacyjna dużych miast w Polsce jest zróżnicowana i podyktowana lokalizacją i poziomem rozwoju (uwarunkowanym również historycznie) regionalnych ośrodków miejskich.

Biorąc pod uwagę zasięg oddziaływania największych ośrodków miejskich oraz powiązań w relacji „miasto-wieś” można wyróżnić następujące trzy **kategorie obszarów wiejskich**:

- ściśle powiązane z dużym miastem¹³- obszary wiejskie położone w bezpośrednim sąsiedztwie ośrodka miejskiego i stanowiące głównie jego strefę podmiejską; obszary te charakteryzuje zróżnicowanie struktury funkcjonalnej i słabnąca różnorodność i intensywność zjawisk społeczno- gospodarczych w miarę oddalania się od granic miasta w kierunku „właściwych” obszarów wiejskich;
- w zasięgu oddziaływania dużego miasta¹⁴- obszary wiejskie położone poza strefami podmiejskimi z zadowalającą dostępnością czasową do ośrodka miejskiego; znajdują się one wprawdzie poza zasięgiem bezpośredniego oddziaływania dużego miasta, ale są dogodnie położone względem szlaków komunikacyjnych i mogą czerpać korzyści z dyfuzji procesów rozwojowych, która obok ich endogenicznego potencjału powinna przyczyniać się do ich rozwoju;
- peryferyjne- obszary wiejskie o dominującej roli funkcji powierzchniowych (rolnictwo i leśnictwo), często charakteryzujące się nagromadzeniem niekorzystnych zjawisk społeczno-gospodarczych, bez wyraźnego oddziaływania któregoś z dużych ośrodków miejskich i z ograniczoną dostępnością komunikacyjną; w wielu przypadkach są to obszary o konkurencyjnym rolnictwie lub atrakcyjne turystycznie, co może być jednym ze źródeł ich endogenicznego potencjału.

Rozwój miast i wsi nie ma tego samego charakteru i dynamiki, co wynika między innymi z funkcji pełnionych przez te obszary, a w szczególności z koncentracji funkcji niekonsumpcyjnych związanych z ochroną środowiska i dostarczaniem dóbr publicznych na obszarach wiejskich. Stąd ocena wkładu obszarów wiejskich w rozwój społeczno-gospodarczy kraju nie może opierać się wyłącznie na analizie wąsko rozumianych efektów makroekonomicznych jak ma to miejsce w odniesieniu do miast. Jednocześnie obecne wzajemne powiązania funkcyjne (oddziaływanie i dostępność) dużych ośrodków miejskich i wsi są obecnie w małym stopniu dostosowane do dyfuzji efektów rozwoju miast na obszary wiejskie.

Małe miasta w coraz większym stopniu powinny stawać się „lokalnymi biegunami wzrostu”, ponadto większą uwagę należy zwrócić na spójny rozwój grup miejscowości wiejskich oraz małych miasteczek posiadających wspólne problemy rozwojowe na obszarach wiejskich.

Aspekt środowiskowy rozwoju obszarów wiejskich

Położenie Polski na styku klimatów oceanicznego i kontynentalnego jest jednym z czynników wpływających na wysoką, w porównaniu z innymi krajami europejskimi, różnorodność biologiczną, a zarazem występowanie wielu gatunków na granicy zasięgu. Zróżnicowana rzeźba terenu, różnorodność warunków glebowych i klimatycznych sprawia, że w Polsce występuje duże zróżnicowanie siedlisk i naturalnego krajobrazu.

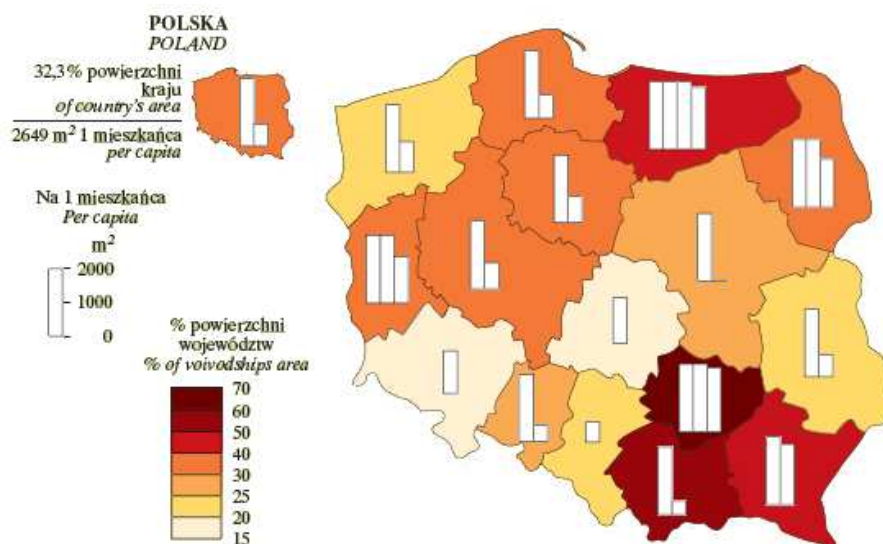
Ogólna powierzchnia Polski pokryta jest lasami w 29%, natomiast 62% całkowitej powierzchni gleb w kraju jest użytkowana rolniczo, zaledwie 5% stanowią natomiast gleby znajdujące się na obszarach zurbanizowanych i przemysłowych.²⁴

²⁴ Polska przestrzeń. Raport o stanie zagospodarowania przestrzeni kraju, Warszawa 2007r.

Grunty leśne, zadrzewione i zakrzewione stanowią drugą pod względem wielkości powierzchnię w strukturze gruntów obszarów wiejskich, a ich udział w powierzchni poszczególnych województw w 2008 r. wahał się od 22% w województwie łódzkim do 51% w województwie lubuskim. Największa powierzchnia lasów występuje w województwie zachodniopomorskim (825,2 tys. ha w 2008r.), co stanowi 9% całkowitej powierzchni lasów w kraju. Z kolei największe obszary zadrzewione i zakrzewione występują w województwie podkarpackim (33,3 tys. ha, tj. 14% ogółu tych gruntów w kraju w 2008r.).

W całkowitej powierzchni **obszarów o szczególnych walorach przyrodniczych**, które niemal w całości zlokalizowane są na obszarach wiejskich, dominujący udział (obok lasów, zadrzewień i zakrzewień) stanowią grunty użytkowane rolniczo (Rysunek 14). W szczególności główną ostoją różnorodności biologicznej na obszarach wiejskich są ekstensywne łąki i pastwiska, na których występuje 135 zespołów roślinnych, sklasyfikowanych w 31 związkach²⁵. W ramach sieci Natura 2000 obszary obejmują 6 567 908 [ha] lądowej powierzchni kraju, co stanowi 21% powierzchni administracyjnej obszaru Polski. Z czego lasy stanowią 55% całkowitej powierzchni obszarów Natura 2000 w Polsce. Znaczący udział w zwiększaniu walorów krajobrazowych (mozaikowatości) obszarów wiejskich mają rozdrobnione lasy prywatne. W Polsce jest ponad 1,5 mln ha lasów należących do osób fizycznych, stanowiąc ponad 5% powierzchni kraju.

Rysunek 21. Powierzchnia o szczególnych walorach przyrodniczych prawnie chroniona według województw w 2008r.

Źródło: Ochrona środowiska 2009, GUS.

Prawie cały obszar Polski leży w obrębie **zlewni Bałtyku** i jest odwadniany dwoma krajowymi - Wisłą i Odra i 10 regionalnymi rzekami uchodzącymi do tego morza. Pierwotne źródła emisji azotanów można podzielić na naturalne i antropogeniczne. Za naturalne uznaje się obszary nie poddane presji działania człowieka, a więc część lasów i obszary naturalnej sukcesji roślinnej (odłogi trawiaste i krzaczaste) zaliczane do obszarów wiejskich. Dopływ azotanów z tych źródeł do Bałtyku szacowany jest obecnie na ok. 29 tys. ton N rocznie co odpowiada ok. 20% ogólnej ich ilości rejestrowanej jako odpływ z całego obszaru Polski. W perspektywie 2020 r. ilość ta będzie się zwiększać w proporcji do powiększania powierzchni obszarów „naturalnych”. Źródła antropogeniczne można z kolei podzielić na obszarowe i punktowe. Do źródeł obszarowych, w kontekście obszarów wiejskich należą użytki rolne²⁶ oraz gospodarstwa wiejskie i osadnicze położone na terenach nie podłączonych do kolektorów ściekowych. Dopływ azotanów do Bałtyku ze źródeł obszarowych szacowany jest na ok. 94 tys. ton N co odpowiada niemal 65% odpływu ogólnego. Ostatnią pozycję w rachunku dopływu azotanów stanowią

²⁵ Kwestie dotyczące bioróżnorodności zostały szerzej opisane w dalszej części diagnozy

²⁶ Środowiskowy wymiar produkcji rolnej został omówiony w części poświęconej rolnictwu; gdzie zostały między innymi omówione trendy poziomu nawożenia wpływającego na wielkość dopływu azotanów pochodzenia rolniczego do Morza Bałtyckiego.

antropogeniczne źródła punktowe to znaczący w praktyce odpływy z oczyszczalni ścieków. Dopływ azotanów do Bałtyku z tego źródła szacowany jest obecnie na ok. 22 tys. ton N co stanowi ok. 15% odpływu ogólnego. Największą pozycję w odpływie azotanów do Bałtyku stanowi zatem ok. 80 tys. ton N (94 – 14 tys. ton N) pochodzącego bezpośrednio z obszarów wiejskich. Te typowo obszarowe (powierzchniowe) straty przyczyniają się w największym stopniu (ok. 55%) do zanieczyszczenia Bałtyku azotanami z terenu naszego kraju.

Utrzymanie cennych zasobów środowiskowych na obszarach wiejskich wiąże się z zachowaniem istniejących form ochrony przyrody, rozwojem zrównoważonego rolnictwa rybactwa i leśnictwa, zachowaniem mozaikowości terenów wiejskich chroniących i wzmacniających różnorodność biologiczną oraz działaniami na rzecz zmniejszenia zanieczyszczenia wód w Polsce i zrównoważoną gospodarką wodną. Niemniej ważnym dla zachowania zasobów środowiskowych na wsi jest również ochrona gleb i powierzchni ziemi, ochrona powietrza oraz zachowanie powiązań funkcjonalno-strukturalnych w krajobrazie wiejskim.

Zasoby kulturowe

Na przestrzeni wieków Polska była obszarem ścierania się wpływów różnych kultur. Jest to związane z położeniem na pograniczu Europy Wschodniej i Zachodniej (kultury łaćńskiej i bizantyjskiej, katolicyzmu i prawosławia) oraz zawiłej historii, w tym wielu zmian granic, przemian gospodarczych, politycznych i wędrówek ludów.

Zasoby kulturowe polskiej wsi, zarówno materialne, jak i niematerialne, są bogate i zróżnicowane. Wśród nich na szczególną uwagę zasługują najcenniejsze zabytki kultury materialnej uznane w Polsce za Pomniki Historii, w tym m. in.: rezerwat archeologiczny w Biskupinie (kujawsko-pomorskie), zespół opactwa benedyktynów w Lubiniu (wielkopolskie), komponowany krajobraz kulturowo-przyrodniczy na Górze Świętej Anny (dolnośląskie), kopalnia krzemienia Krzemionki Opatowskie (świętokrzyskie), Kanał Augustowski (podlaskie) czy zespół parkowo-pałacowy w Kozłowie (lubelskie). W kilku wsiach południowej Małopolski znajdują się drewniane kościoły wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO. Przestrzeń wiejska Polski obfituje ponadto w różne inne obiekty zabytkowe, zarówno świeckie (pałace, dwory, młyny, spichlerze, parki dworskie, ogrody), jak i sakralne. Obok najbardziej powszechnych zabytków religii katolickiej (kościołów, kaplic, krzyży), występują też prawosławne i grekokatolickie cerkwie (zwłaszcza we wschodniej Polsce), synagogi, a nawet meczety związane z dziedzictwem tatarskim (podlaskie).

W różnych regionach kraju zachowały się charakterystyczne wiejskie układy osadnicze, m. in.: ulicówki, owalnice, łańcuchówki, okolnice oraz układy pól (lub ich relikty): łańcowy, niwowy itd. Ważnym elementem dziedzictwa kulturowego jest również tradycyjne wiejskie budownictwo o cechach regionalnych. Charakterystyczne formy architektoniczne zachowały się m. in. w niektórych wsiach na Pomorzu (budownictwo szachulcowe), Podlasiu czy Kurpiach (drewniane budownictwo ze zdobionymi okiennicami). Współcześnie tradycje ludowego budownictwa kultywowane są powszechnie na Podhalu (styl zakopiański). Wiejska zabudowa i tradycyjne formy użytkowania ziemi tworzą swoisty krajobraz kulturowy, który coraz częściej ulega degradacji. Wynika to między innymi z niedostatku skutecznych mechanizmów prawnych pozwalających na ich ochronę i kształtowanie. W efekcie następuje narastanie nieładu przestrzennego i chaosu architektonicznego.

Ważne ośrodki kulturalne na obszarach wiejskich stanowią domy kultury oraz biblioteki. Jednak blisko 60% gmin, w których mieszka mniej niż 20 tysięcy osób, nie ma domu kultury lub ośrodka kultury. W całym kraju funkcjonuje (dane na koniec 2008 roku) 8420 bibliotek publicznych. Należy przy tym zaznaczyć, że 2/3 ogółu bibliotek publicznych w Polsce to biblioteki wiejskie. Problem stanowi niedostosowanie liczby instytucji na danym terenie do ilości potencjalnych klientów, niedostatki w sprzęcie komputerowym i wyposażeniu sal oraz brak przystosowania większości budynków dla osób niepełnosprawnych. Poprawa dostępu do kultury i zwiększenie uczestnictwa w kulturze w społecznościach wiejskich – w tym wzmocnienie potencjału i roli gminnych bibliotek publicznych i gminnych domów kultury oraz poszerzenie i ułatwienie dostępu do cyfrowych zasobów polskiego

dziedzictwa kulturowego za pośrednictwem Internetu – stanowi niezbędny warunek rozwoju obszarów wiejskich.

Na dziedzictwo kulturowe polskiej wsi składają się również zasoby niematerialne, w szczególności ludowy folklor. Kurpie, Kaszuby, Kujawy, Ziemia Łowicka, Podhale to przykłady krain, gdzie wciąż kultywuje się regionalne zwyczaje i obrzędy, uprawia się ludową sztukę i rzemiosło. Żywe wiejskie tradycje stanowią bezcenny kapitał kulturowy, dlatego też wymagają szerokiej promocji i wsparcia, aby zapobiec ich bezpowrotnej utracie. Wieś jest też ostoją zanikających stopniowo ludowych dialektów: małopolskiego, śląskiego, wielkopolskiego, mazowieckiego i kaszubskiego, który uznaje się za wręcz odrębny język.

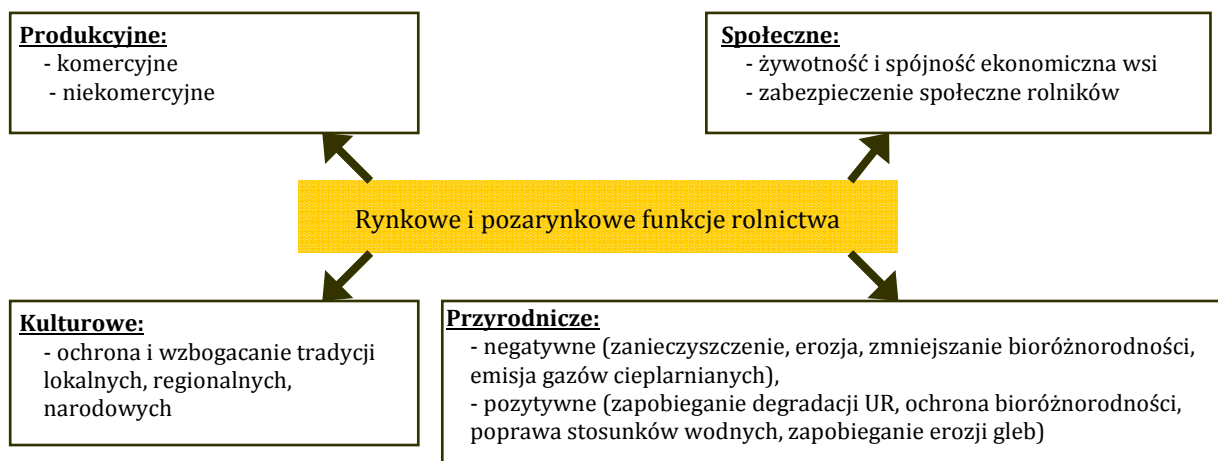
Niezwykle istotne pozostaje twórcze wykorzystanie bogactwa zasobów kulturowych i ich odpowiednie udostępnianie oraz umacnianie w społeczności lokalnej świadomości ich wieloaspektowej wartości dla rozwoju danego obszaru. Zasoby stają się wówczas aktywnym potencjałem kulturowym wpływającym na kształtowanie się różnorodnych czynników życia społecznego.

Zasoby kulturowe polskiej wsi mają unikalny charakter i stanowią dobra publiczne, które w dużej mierze zachowały się w sposób naturalnych dzięki rolnictwu. Tradycyjne formy produkcji rolnej przyczyniły się do wypracowania „kultu ziemi i przyrody”, co stało się motywem przewodnim w sztuce ludowej. Wieś jest obecnie kustoszem polskiej kultury ludowej i tradycji.

Z.1.2. diagnoza sytuacji w rolnictwie

Podstawową funkcją rolnictwa jest produkcja artykułów rolnych. Zgodnie z koncepcją europejskiego modelu rolnictwa, wyznaczonego w Agendzie 2000, rolnictwo może ponadto pełnić ważne role w zakresie ochrony środowiska i krajobrazu, zachowania żyzności gleb oraz bogactwa siedlisk i bioróżnorodności, a także tradycji i dziedzictwa kulturowego. Koncepcja **rolnictwa wielofunkcyjnego** wskazuje na możliwość godzenia tych funkcji poprzez kształtowanie produkcji rolnej w zgodzie z wymogami środowiska i zachowania krajobrazu oraz podejmowanie przez gospodarstwa dodatkowych działań nakierowanych na dywersyfikację (Rysunek 15).

Rysunek 22. Funkcje rolnictwa

Źródło: opracowanie MRiRW

Zrównoważona produkcja rolna odbywa się w dwóch płaszczyznach: lokalnej – w każdym z gospodarstw rolnych prowadzących zrównoważoną produkcję rolną oraz globalnej – gdzie zrównoważenie następuje dzięki skoordynowanym działaniom wielu gospodarstw prowadzących zrównoważoną produkcję rolną na tym samym obszarze (np. w skali jednostek administracyjnych czy krain geograficznych). Takie podejście do zrównoważonej produkcji pozwala w najpełniejszy sposób wykorzystać potencjał produkcyjny konkurencyjnych gospodarstw spełniających wymogi środowiskowe stawiane produkcji rolnej oraz zagospodarować potencjał małych i średnich gospodarstw produkujących głównie na potrzeby własne oraz częściowo na rynek, pełniących umiarkowane i silne funkcje środowiskowe.

Dlatego niezwykle ważne jest określenie modelu rolnictwa, który będzie gwarantował zarówno bezpieczeństwo żywnościowe jak również będzie służył zrównoważonemu rozwojowi kraju. Wydaje się, że w polskich warunkach najlepszym będzie model **rolnictwa wielofunkcyjnego i zrównoważonego**, który wymaga ze względów bezpieczeństwa żywnościowego utrzymania gospodarstw zdolnych do odtwarzania potencjału produkcyjnego oraz utrzymania gospodarstw pełniących istotne znaczenie dla środowiska naturalnego (pola podświetlone kolorem zielonym na rysunku 20).

Realizacja nakreślonego modelu rolnictwa w Polsce wymaga wielu przekształceń, których przyczyny zostały opisane w dalszej części diagnozy. Jednakże należy mieć świadomość, że nie wszystkie zmiany mogą zostać wymuszone poprzez działania polityki krajowej (jak np. kompleksowe zmiany w strukturze własności ziemi, o których mowa szerzej w dalszej części diagnozy) oraz, że część zmian strukturalnych jest procesem długotrwałym i silnie uwarunkowanym środowiskowo i społecznie. W sposób szczególny uwidacznia się tym samym potrzeba wprowadzania rozwiązań prawnych regulujących stosunki własnościowe, handlowe czy też produkcyjne w sektorze rolno-spożywczym oraz uproszczeń w stosowaniu i egzekwowaniu prawa. Jednocześnie należy stworzyć alternatywę dla tych gospodarstw i ich użytkowników, którzy nie wpisują się w model rolnictwa zrównoważonego i wielofunkcyjnego, pamiętając, że stanowią oni bardzo liczną grupę (pola oznaczone kolorem żółtym na rysunku 20).

Rysunek 23. Zróżnicowanie gospodarstw rolnych pod względem roli jaką pełnią w dostarczaniu/wytwarzaniu dóbr produkcyjnych i przyrodniczych

Funkcje produkcyjne	Silne	Gospodarstwa o dużej wielkości produkcji przeznaczonej głównie na rynek, niedostosowane do wymagań środowiskowych	Gospodarstwa o dużej wielkości produkcji przeznaczonej głównie na rynek, prowadzące zrównoważoną produkcję rolną lub będące w fazie dostosowania do wymagań środowiskowych	Gospodarstwa o dużej wielkości produkcji przeznaczonej głównie na rynek, prowadzące zrównoważoną produkcję rolną, która nastawiona jest na ochronę środowiska w większym stopniu niż wymagają tego normy środowiskowe
	umiarkowane	Gospodarstwa średnie i małe produkujące głównie na potrzeby własne i częściowo na rynek niedostosowane do wymagań środowiskowych	Gospodarstwa średnie i małe produkujące głównie na potrzeby własne i częściowo na rynek prowadzące zrównoważoną produkcję rolną lub będące w fazie dostosowania do wymagań środowiskowych	Gospodarstwa średnie i małe produkujące głównie na potrzeby własne i częściowo na rynek prowadzące zrównoważoną produkcję rolną, która nastawiona jest na ochronę środowiska w większym stopniu niż wymagają tego normy środowiskowe
	Brak	Małe gospodarstwa produkujące głównie na potrzeby własne niedostosowane do wymagań środowiskowych	Małe gospodarstwa produkujące głównie na potrzeby własne prowadzące zrównoważoną produkcję rolną lub będące w fazie dostosowania do wymagań środowiskowych	Małe gospodarstwa produkujące głównie na potrzeby własne prowadzące zrównoważoną produkcję rolną, która nastawiona jest na ochronę środowiska w większym stopniu niż wymagają tego normy środowiskowe
		Brak	umiarkowane	Silne
Funkcje przyrodnicze				

Źródło: opracowanie MRiRW

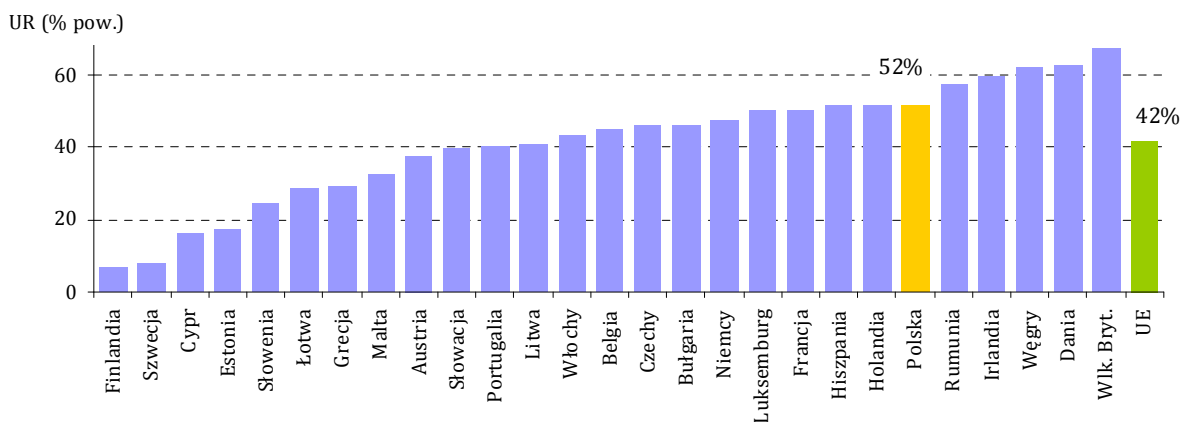
Czynniki produkcji rolnej

Zasoby gruntów rolnych i struktura ich użytkowania

Całkowita **powierzchnia użytków rolnych** w Polsce wynosi 16120 tys. ha, zajmują tym samym 52% całkowitej powierzchni kraju²⁷, co plasuje Polskę na 6 miejscu w UE, za Wielką Brytanią, Danią, Węgrami, Irlandią i Rumunią (Rysunek 16).

Udział użytków rolnych w poszczególnych województwach jest zróżnicowany (Rysunek 17). Do województw o typowo rolniczym charakterze (o udziale UR wynoszącym ponad 55% całkowitej powierzchni całkowitej województwa) należą: podlaskie, mazowieckie, lubelskie, łódzkie, kujawsko-pomorskie, wielkopolskie i opolskie. Najmniejszy odsetek UR występuje w województwie lubuskim i śląskim (odpowiednio: 36,1% i 36,6% całkowitej powierzchni). Powierzchniowo natomiast najwięcej UR znajduje się w województwie mazowieckim (2190 tys. ha) i wielkopolskim (1807 tys. ha).

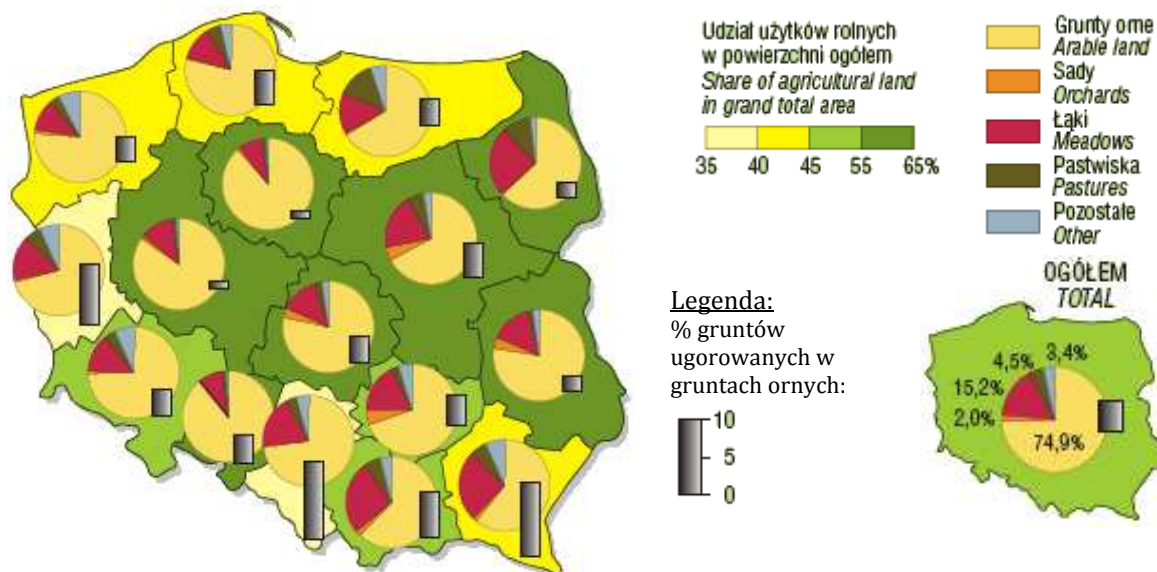
Rysunek 24. Procentowy udział gruntów rolnych w krajach Unii Europejskiej

Źródło: Eurostat

²⁷ Na podstawie danych GUS za 2009r.

Rysunek 25. Struktura użytków rolnych wg województw w 2008r.

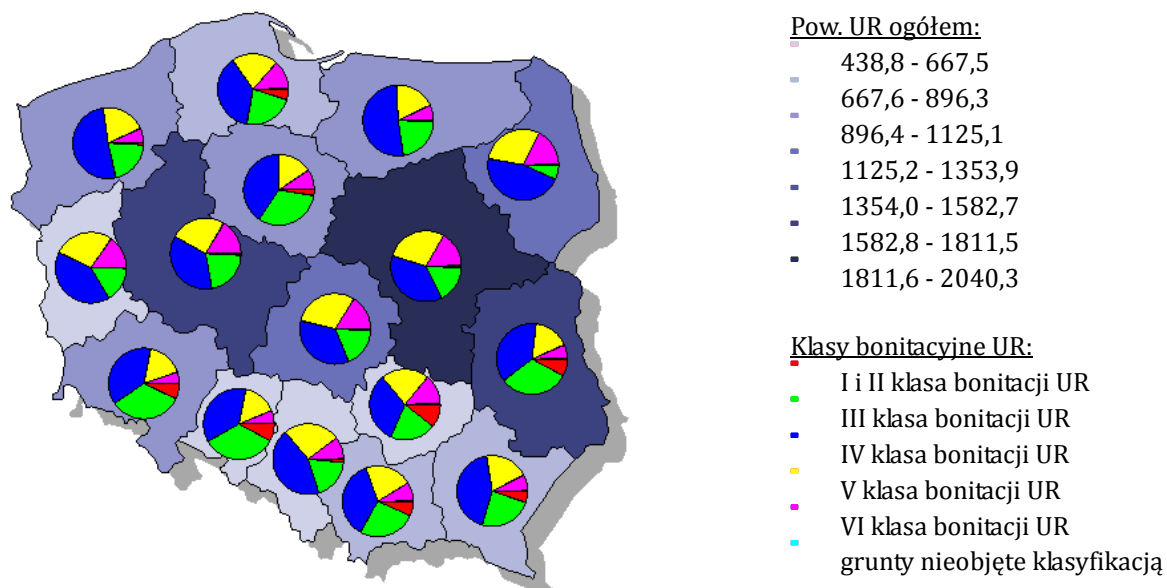

Źródło: Rocznik statystyczny rolnictwa 2009, GUS 2009

Grunty orne stanowią 38,74% całkowitej powierzchni kraju i zajmują 12114 tys. ha. Większy udział gruntów ornym posiadają tylko Dania i Węgry. Użytki zielone zajmują natomiast 10,17% powierzchni naszego kraju – udział ten jest zbliżony do średniej wartości dla wszystkich krajów UE (13,48%). Uprawy wieloletnie zajmują 1,20% powierzchni kraju, natomiast odłogi i ugory 1,41%, czyli 441 tys. ha. Aktualna powierzchnia nieużytków w Polsce wynosi 498,4 tys. ha i od roku 2003 utrzymuje się na dość stałym poziomie.

Struktura UR wg klas bonitacyjnych jest bardzo zróżnicowana regionalnie, nie stanowi jednakże znaczącej bariery w rozwoju rolnictwa w Polsce, ponieważ producenci w znacznym stopniu dostosowali profil produkcyjny gospodarstw do potencjału produkcyjnego zasobów ziemi (Rysunek 18). Biorąc pod uwagę zmiany zachodzące w popycie na artykuły rolnospożywcze oraz zmiany meteorologiczne coraz większego znaczenia nabiera innowacyjność i badania w zakresie odmian roślin uprawnych, które w optymalny sposób będą wykorzystywały warunki agrometeorologiczne w Polsce zapewniając jednocześnie wysoka opłacalność produkcji rolnej. Trudnością w tym procesie jest zbalansowanie tejsze produkcji z celami ochrony środowiska.

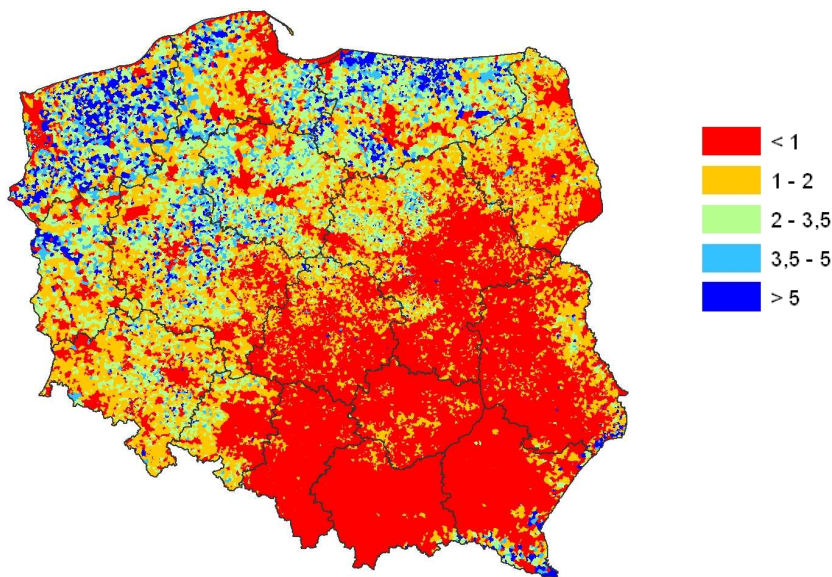
Rysunek 26. Struktura użytków rolnych wg klas bonitacyjnych w 2008r.

Źródło: opracowanie MRiRW

Ponadto czynnikiem ograniczającym wykorzystanie użytków rolnych jest duże **rozdrobienie i rozproszenie działek** wchodzących w skład gospodarstw rolnych (Rysunek 19). Średnia liczba działek wchodzących w skład gospodarstwa rolnego wynosi 11, a 40% z nich położona jest w znacznej odległości od siedliska (przekraczającej 10 km).

Rysunek 27. Średnia pow. działek [ha] w obrębie ewidencyjnym

Źródło: IUNG-PIB

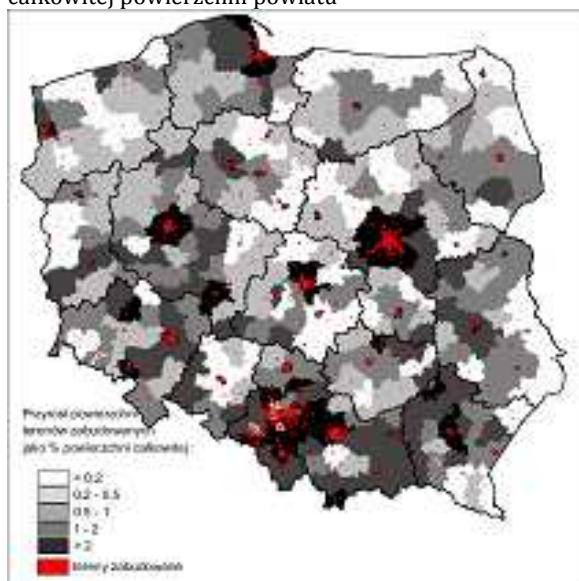
Silna strona zasobów polskiego rolnictwa jakim jest całkowita powierzchnia UR jest osłabiana przez rozdrobienie działek oraz rozdrobienie struktury użytkowania (średnia wartość UR przypadających na 1 gospodarstwo rolne wg ich zdolności odtwarzania potencjału produkcyjnego) i wartość UR pod względem efektywności procesu produkcji roślinnej – wartość wyrażoną w strukturze UR wg klas bonitacyjnych. Jednocześnie charakterystyki te wykazują bardzo duże zróżnicowanie przestrzenne.

Dodatkowym czynnikiem wpływającym na powierzchnię UR jest proces **ekspansji terenów zabudowanych**. W okresie od 2000r. do 2008r. wyłączono z produkcji rolniczej na cele budownictwa mieszkaniowego nieco ponad 11 000 ha użytków rolnych. Biorąc pod uwagę fakt, że z roku na rok odnotowywany jest wzrost powierzchni gruntów rolnych wyłączanych z produkcji rolniczej, należy mieć na uwadze, że brak koordynacji tego zjawiska może być niebezpieczne dla przyrody, ponieważ rozproszona zabudowa mieszkaniowa często zajmuje siedliska cenne przyrodniczo, niszcząc piękno krajobrazu i jego ład przestrzenny oraz przerywając sieć powiązań ekologicznych. W skali całego kraju spodziewany do 2030 r. przyrost powierzchni terenów zabudowanych kosztem rolnictwa wyniesie 259 tys. ha.

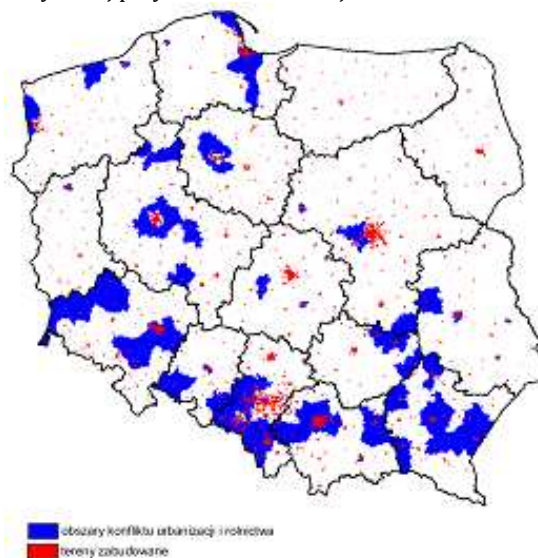
Do grupy województw o największym względnym przyroście obszarów zasklepionych, w porównaniu do ich powierzchni w 2008 r., zalicza się: pomorskie (39%), małopolskie (34%), wielkopolskie (30%) i dolnośląskie (28%). Przyrost powierzchni obszarów zabudowanych w stosunku do całkowitej powierzchni poszczególnych powiatów ma nieco inny rozkład od porównań względnych i w bardziej adekwatny sposób odzwierciedla wielkość strat użytków rolnych z rolnictwa. Tym bardziej rezygnacja z ochrony gleb najlepszych w granicach administracyjnych miast zajmujących ok. 700 tys. ha nie ma racjonalnego uzasadnienia. Prawdopodobny scenariusz zmian powierzchni terenów zabudowanych do 2030r. w odniesieniu do całkowitej powierzchni powiatu został przedstawiony na rysunku 20 a).

Rysunek 28. Przestrzenne zróżnicowanie ekspansji terenów zabudowanych

a) Procentowe zmiany powierzchni terenów zabudowanych w latach 2008-2030 w stosunku do całkowitej powierzchni powiatu

b) Obszary potencjalnego konfliktu²⁸ (kolor niebieski) pomiędzy rozwojem przestrzennym a ochroną gleb o wysokiej przydatności rolniczej

Źródło: Stuczyński i Łopatka, 2009

W perspektywie dwóch kolejnych dekad należy się liczyć z transformacją około 526 tys. ha użytków rolnych na tereny zurbanizowane oraz nieznacznymi zmianami zachodzącymi w strukturze rolniczego wykorzystania UR. Zmiany te mogą negatywnie wpływać na stan środowiska naturalnego. Dlatego należy zwrócić szczególną uwagę na ochronę gleb o wysokiej przydatności rolniczej i konieczność zachowania i ochrony korytarzy ekologicznych. Mimo tych zróżnicowanych uwarunkowań struktury użytkowana UR w Polsce dysponuje znacznymi zasobami podstawowego czynnika produkcji jakim jest ziemia.

Struktura gospodarstw rolnych

Zgodnie z art. 23. Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej podstawą ustroju rolnego państwa są **gospodarstwa rodzinne**, za które (w myśl art. 5. Ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego z dnia 11 kwietnia 2003 r.; Dz.U. Nr 64, poz. 592) uważa się gospodarstwa rolne prowadzone przez rolnika indywidualnego o łącznej powierzchni użytków rolnych nie większej niż 300 ha. W Polsce w 2008 roku liczba gospodarstw rolnych ogółem wynosiła 2,566 mln co stanowiło blisko 17% ogółu gospodarstw rolnych w UE (większa liczba gospodarstw rolnych występuje tylko w rolnictwie rumuńskim).

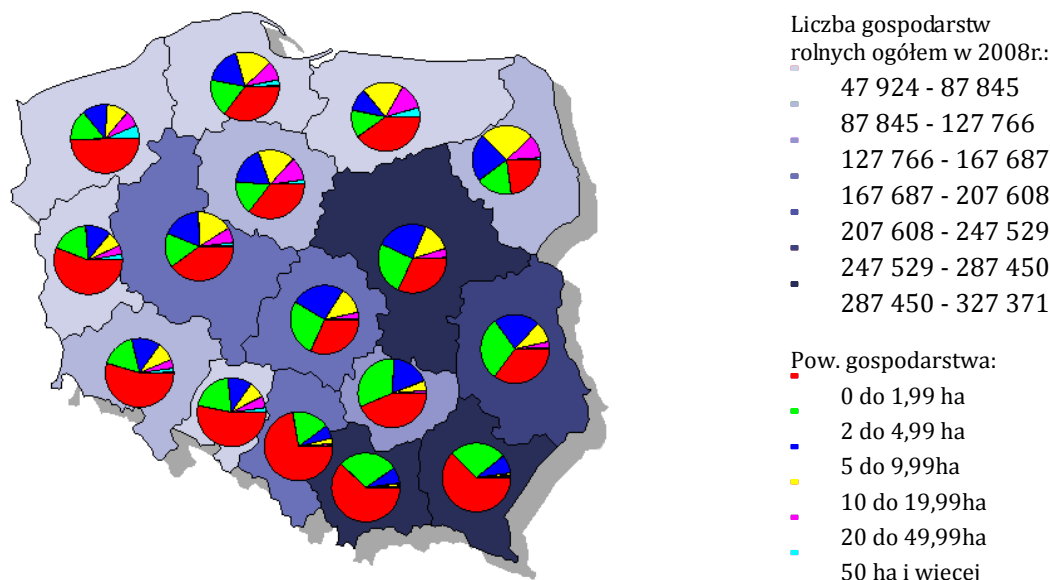
Mając na uwadze strukturę agrarną polskiego rolnictwa należy podkreślić, że potencjał ziemi jakim dysponują gospodarstwa w sposób zasadniczy kształtuje ich funkcje produkcyjne ale również przyrodnicze. **Gospodarstwa o małej powierzchni** UR odgrywają relatywnie małą rolę w sensie produkcyjnym jednakże pełnią bardzo dużą rolę w pełnieniu funkcji środowiskowych i społecznych. Gospodarstwa małoobszarowe choć mają małą zdolność produkcji towarowej, to posiadają duży potencjał produkcji tradycyjnej żywności lokalnej lub produktów niszowych. Jednocześnie struktura działek rolnych będących w posiadaniu gospodarstw małoobszarowych (działki o małej powierzchni) wnosi szczególną wartość w zachowaniu walorów krajobrazowych i środowiskowych (np. mozaikowość i zmienność rodzaju użytkowania UR). Jednocześnie dużą słabością gospodarstw o małym areale UR w Polsce jest ich stopień rozwoju gospodarczego, ponieważ gospodarstwa te prowadzi najczęściej

²⁸ Do obszarów potencjalnego konfliktu pomiędzy rozwojem przestrzennym a ochroną gleb o wysokiej przydatności rolniczej zaliczono powiaty, w których przewidywany na 2030 r. wzrost terenów zabudowanych, w stosunku do stanu z 2008 r., jest większy niż 25%, a jakość przestrzeni rolniczej mierzona wskaźnikiem waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej WWRPP jest większa od średniej krajowej (66,6 pkt).

produkcję o charakterystyce zbliżonej do gospodarstw wielkoobszarowych, przy czym z uwagi na ich ograniczone możliwości inwestycyjne opłacalność ich produkcji jest bardzo mała. Można zatem uznać, że wyzwaniem stojącym przed tymi gospodarstwami jest dostosowanie ich profilu działalności produkcyjnej do potencjału produkcyjnego i środowiskowego tych gospodarstw.

Należy jednocześnie wskazać, że część gospodarstw małoobszarowych produkuje wyłącznie na własne potrzeby, nie oznacza to jednakże, że jest to grupa jednorodna, ponieważ gospodarstwa te mogą pełnić wyłącznie rolę zabezpieczenia socjalnego ale również mogą być działalnością hobbystyczną lub wynikać z naturalnych zmian w strukturze władania ziemią (np. spadki, darowizny).

Rysunek 29. Struktura gospodarstw rolnych w Polsce wg województw w 2009r. (mln ha)

Źródło: opracowanie MRiRW na podstawie danych GUS

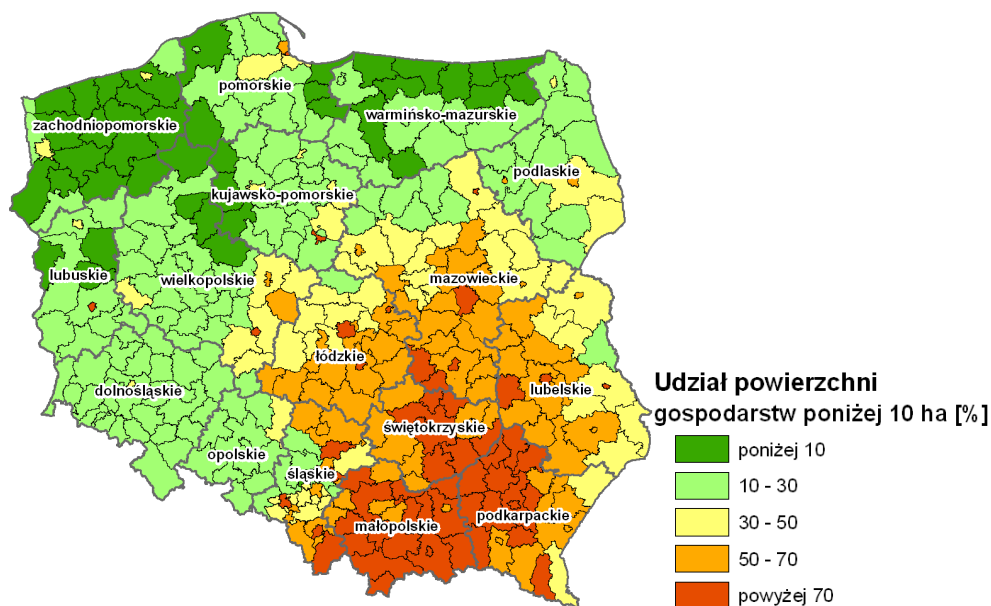
Z analizy **dynamiki struktury gospodarstw rolnych** w Polsce wynika, że w latach 2002-2007 wzrosła liczba gospodarstw powyżej 20 ha, zwłaszcza o obszarze 30-100 ha. Zwiększył się również obszar UR we władaniu gospodarstw powyżej 20 ha, przy czym najbardziej widoczne było to w grupie gospodarstw o wielkości 30-100 ha, natomiast spadek powierzchni gruntów zaobserwowano w grupie obszarowej powyżej 100 ha, co wiąże się z zachodzącymi wciąż przemianami strukturalnymi w dawnym sektorze państwowym. Jeżeli utrzyma się również dotychczasowa tendencja w narastaniu liczby jednostek o obszarze 1-2 ha, to ich zbiorowość w 2020 roku będzie stanowić około 40% ogółu gospodarstw rolnych. Ten czynnik spowoduje, że średni obszar użytków rolnych w rolnictwie indywidualnym utrzyma się na stosunkowo stabilnym poziomie i będzie wynosił około 9 ha UR (obecnie 8,3 ha).

Gospodarstwa o znacznej wielkości ekonomicznej - pomiędzy 4 a 16 ESU stanowią grupę liczącą w 2007 roku 367,9 tysięcy (15,4% wszystkich gospodarstw rolnych prowadzących działalność). W okresie poakcesyjnym liczba gospodarstw średnio dużych (16-40 ESU), dużych (40-100 ESU) i bardzo dużych (powyżej 100 ESU) znacząco wzrosła. Jednak w wymiarze bezwzględny w 2007 roku liczyły one niecałe 100 tysięcy i stanowiły zaledwie nieco ponad 4% wszystkich gospodarstw rolnych w kraju. Gospodarstwa te pełnią przede wszystkim funkcje produkcyjne, dlatego wyzwaniem jakie stoi przed nimi w najbliższych latach jest wzrost ich innowacyjności, konkurencyjności oraz dostosowanie produkcji do wymogów środowiskowych.²⁹ Przyjmując, że granicę wyznaczającą siłę ekonomiczną gospodarstwa, powyżej której rolnik jest w stanie zapewnić swojej rodzinie godziwy poziom życia oraz reprodukcję majątku produkcyjnego stanowi 8 ESU, kryterium tego w 2007r. nie spełniało 90% indywidualnych gospodarstw rolnych. Liczba gospodarstw, które można określić jako trwałe ekonomicznie wynosiła nieco ponad 240 tys., z czego niespełna 97 tys. gospodarstw o wielkości ekonomicznej ponad 16 ESU można

²⁹ Konkurencyjności poświęcono odrębną część strategii

uznać za w pełni rozwojowe. Oznacza to, że gospodarstwa rolne charakteryzujące się zdolnością do odtwarzania potencjału produkcyjnego, posiadają tylko 42% ogólnych zasobów użytków rolnych w Polsce, pozostałe użytki rolne rozproszone są wśród małych gospodarstw rolnych.³⁰

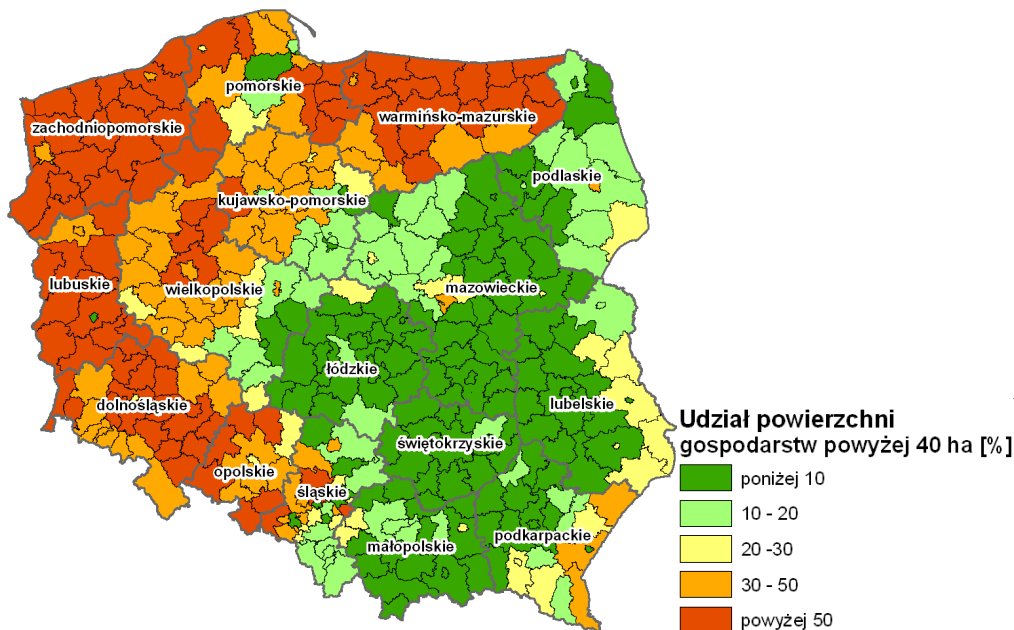
Rysunek 30. Udział gospodarstw, których pow. całkowita UR wynosi poniżej 10[ha] w ogólnej liczbie gospodarstwa w ujęciu powiatowym

Źródło: IUNG-PIB na podstawie danych ARiMR

Z analizy przestrzennej struktury gospodarstw rolnych w Polsce wynika, że największy udział bardzo małych gospodarstw rolnych (do 2 ha) występuje w województwie małopolskim, podkarpackim, świętokrzyskim i wschodniej części – województwa śląskiego.

Rysunek 31. Udział gospodarstw, których pow. całkowita UR wynosi powyżej 40[ha] w ogólnej liczbie gospodarstwa w ujęciu powiatowym

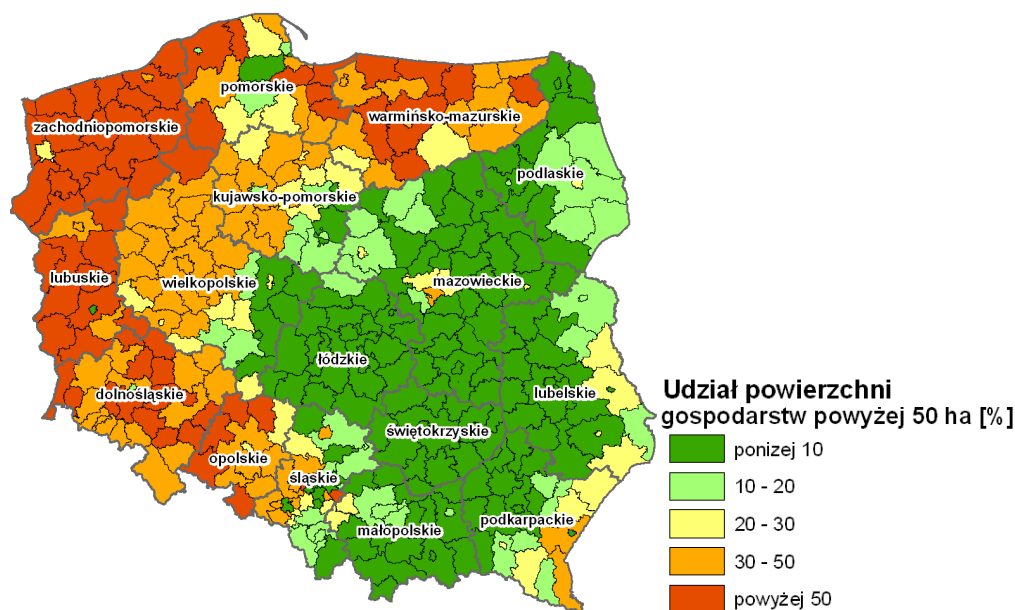
Źródło: IUNG-PIB na podstawie danych ARiMR

³⁰ Michna W., Mierosławska A: „Strategia rozwoju gospodarstw rolnych i wsi w długiej perspektywie oraz w ujęciu przestrzennym, s.20-23.

Gospodarstwa o pow. 2-10 [ha] stanowią blisko połowę wszystkich gospodarstw w województwach: lubelskim, mazowieckim i łódzkim i są one położone głównie na terenach istotnie wyniesionych ponad poziom morza (np. Wyżyna kielecko-sandomierska) lub w bezpośrednim sąsiedztwie ośrodków miejskich. W województwach tych gospodarstwa o powierzchni 10 – 30 [ha] położone są głównie na obszarach oddalonych od ośrodków miejskich lub na obszarach gdzie występują korzystne warunki agrotechniczne (Kotlina warszawska, Polesie lubelskie) lub istnieje rozbudowany łańcuch produkcji i dostępu do wielkomiejskich rynków zbytu (Warszawa).

Gospodarstwa największe tj. o powierzchni powyżej 100 [ha] występują w największym zakresie na terenach województwa warmińsko-mazurskiego, zachodniopomorskiego i pomorskiego. Gospodarstwa o znaczącym potencjale UR występują ponadto w województwach: lubuskim, dolnośląski, opolskim, wielkopolskim i kujawsko-pomorskim.

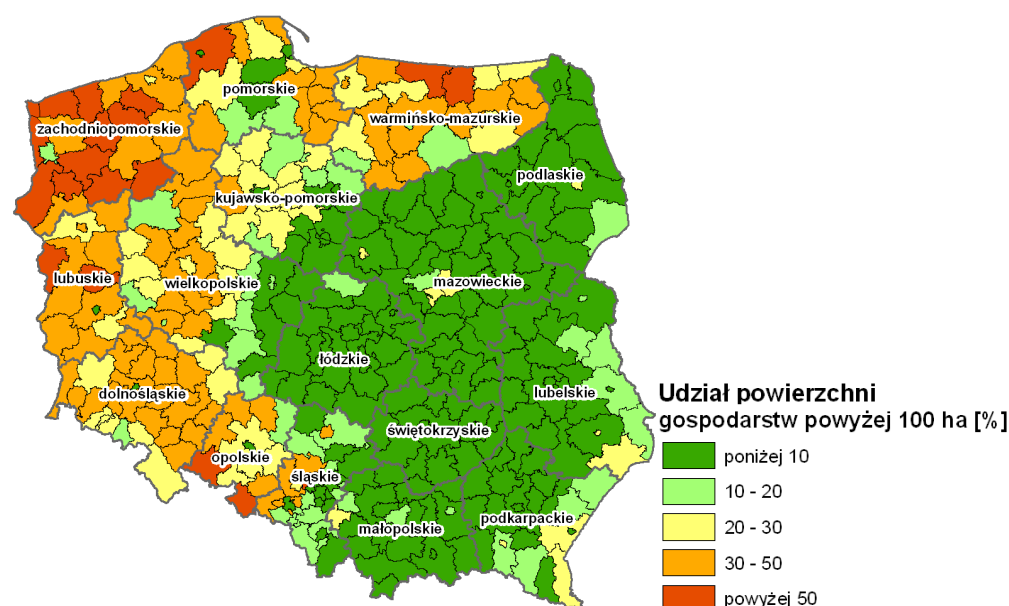
Rysunek 32. Udział gospodarstw, których pow. całkowita UR wynosi powyżej 50 [ha] w ogólnej liczbie gospodarstwa w ujęciu powiatowym

Źródło: IUNG-PIB na podstawie danych ARiMR

Źródło: IUNG-PIB na podstawie danych ARiMR

Rysunek 33. Udział gospodarstw, których pow. całkowita UR wynosi powyżej 100 [ha] w ogólnej liczbie gospodarstwa w ujęciu powiatowym

Radykalne rozwiązania w zakresie **zmiany zasad kształtowania ustroju rolnego** w Polsce obarczone są bardzo dużym ryzykiem ekonomicznym, środowiskowym i społecznym, ponieważ gdyby np. gospodarstwa o małej zdolności ekonomicznej (np. do 2 ESU – głównie małoobszarowe gospodarstwa rolne) zostały wyłączone z definicji gospodarstw rodzinnych mogłoby dojść do realizacji następujących scenariuszy: areał UR gospodarstw o niskiej wielkości ekonomicznej mógłby zostać...

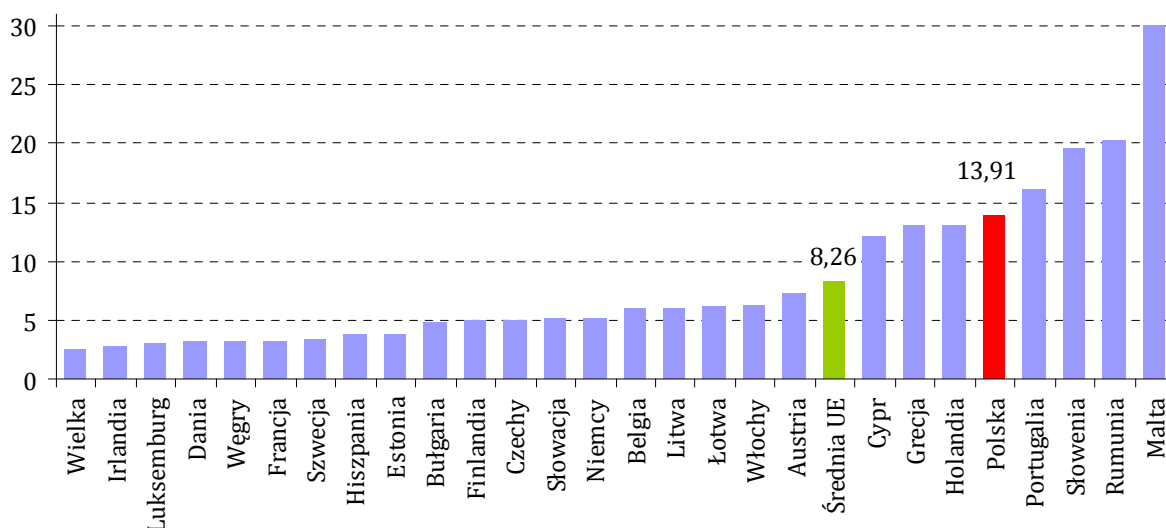
- wykorzystany do powiększenia gospodarstw bardziej efektywnych (wzrost produkcji i konkurencyjności lub tworzenie monokultur) lub
- wyłączony z produkcji rolnej (nieużytki), co spowoduje negatywny wpływ na środowisko i walory kulturowe obszarów wiejskich lub
- przeznaczony na cele pozarolnicze ze stratą dla środowiska i zagrożeniem dla bezpieczeństwa żywnościowego.

Polskie rolnictwo oparte jest na modelu wielofunkcyjnym, który łączy bezpieczeństwo żywnościowe, ekologiczne (zmiany klimatu, zasoby wody, bioróżnorodność itp.) i energetyczne. W przyszłości powinien być kontynuowany model rolnictwa oparty na gospodarstwach rodzinnych. Dlatego głównym wyzwaniem stojącym przed gospodarstwami rolnymi jest dostosowanie ich profilu działalności produkcyjnej do potencjału produkcyjnego i środowiskowego tych gospodarstw oraz wzrost ich innowacyjności zarówno na poziomie produkcji jak i produktów.

Zasoby pracy w rolnictwie

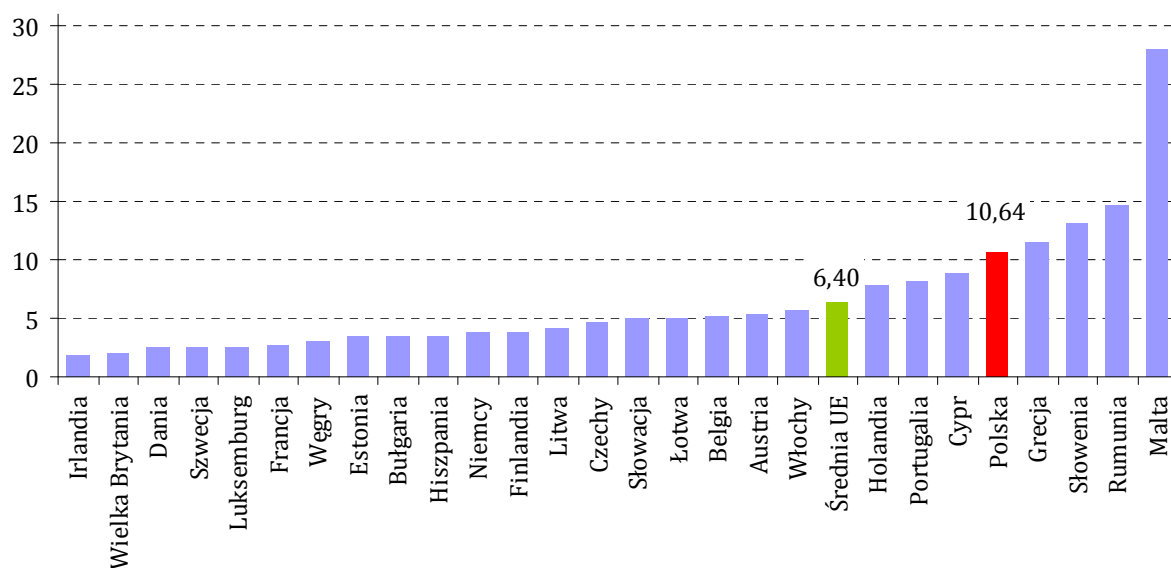
Brak jest jednoznacznej odpowiedzi na pytanie ile osób w Polsce faktycznie pracuje w rolnictwie. Z punktu widzenia charakterystyki społecznych aspektów rozwoju zrównoważonego równie ważne, a nawet bardziej istotne jest określenie **populacji osób związanych z gospodarstwami rolnymi**. Ostatnie dane statystyczne w tej materii pochodzą z Powszechnego Spisu Rolnego 2002 r. Zgodnie z wynikami ww. spisu w gospodarstwach domowych z użytkownikiem gospodarstwa rolnego zamieszkiwało 10 474,5 tys. osób, co stanowiło 27,4% mieszkańców Polski. Wśród nich ponad 80%, tj. 8504,9 tys. osób to mieszkańcy wsi, którzy stanowili 58,2% ludności wiejskiej.

Rysunek 34. Liczba pracujących w rolnictwie, łowiectwie i rybołówstwie w przeliczeniu na 100 ha UR wg krajów UE w 2007r.

Źródło: opracowanie MRiRW na podstawie danych Eurostat

Rysunek 35. Liczba pełnozatrudnionych w rolnictwie, łowiectwie i rybołówstwie w przeliczeniu na 100 ha UR wg krajów UE w 2007r.

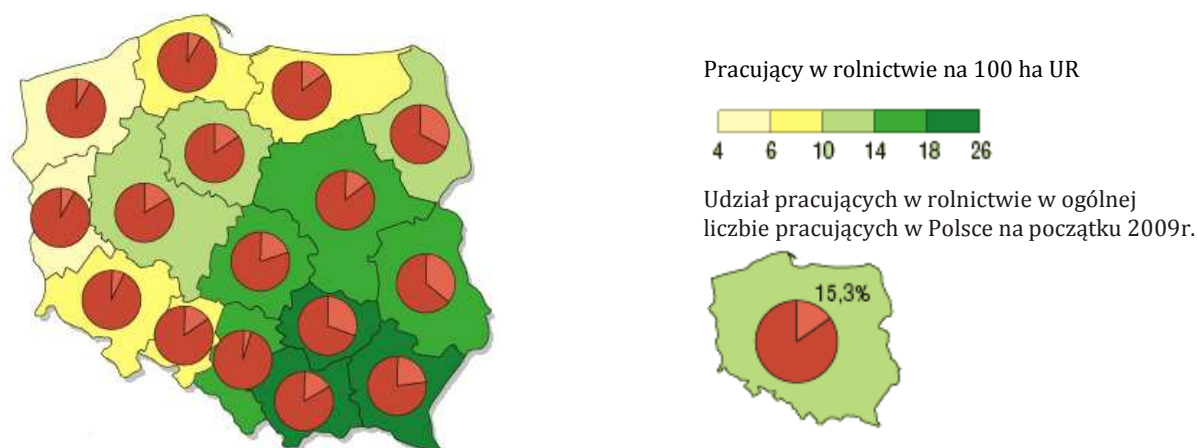

Źródło: opracowanie MRiRW na podstawie danych Eurostat

W 2005 r. pracę w gospodarstwach rolnych (wg metodologii badania nawet w minimalnym wymiarze) deklarowało 5 111,5 tys. osób i niewiele mniej – 5026,8 tys. osób w 2007 r. Doliczając dzieci i młodzież w wieku do 15 lat oraz osoby najstarsze, nie wykonujące prac fizycznych, można oceniać, że populacja osób faktycznie związanych z indywidualnymi gospodarstwami rolnymi wynosi obecnie 6,5 – 6,9 mln osób. Biorąc pod uwagę natomiast liczbę pracujących w rolnictwie, łowiectwie i rybołówstwie w przeliczeniu na 100 [ha] użytków rolnych Polska jest krajem, w którym wartość ta jest większa aniżeli średnia UE-27, a mniejsza od wartości wskaźnika obliczonego dla takich krajów jak: Malta, Rumunia, Słowenia i Portugalia (Rysunek 23). Jednocześnie już w 2007r. liczba pełnozatrudnionych w rolnictwie, łowiectwie i rybołówstwie w przeliczeniu na 100 [ha] użytków rolnych w Polsce wynosiła 10,64 (Rysunek 24), co stanowi blisko równowartość wskaźnika realizacji priorytetu piątego Strategii Rozwoju Kraju 2007-2015 „Rozwój obszarów wiejskich” określonego dla 2015r. na poziomie „10” (dla 2010r. zakładana wartość wskaźnika to „12”).

Należy jednakże podkreślić, że liczba pracujących w rolnictwie w przeliczeniu na 100 [ha] UR oraz udział pracujących w rolnictwie w ogólnej licznie pracujących na początku 2009r. są silnie zróżnicowane regionalnie (Rysunek 25).

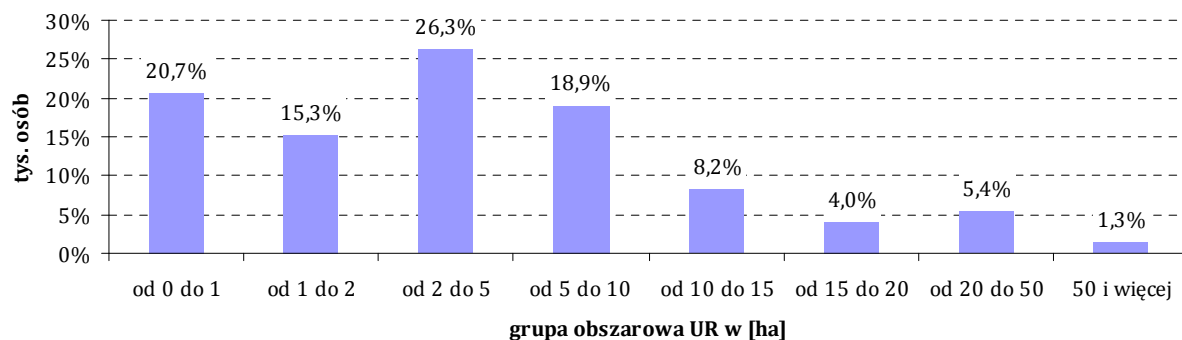
Rysunek 36. Struktura pracujących w sektorach według województw na początku 2009r.

Źródło: Rocznik statystyczny rolnictwa 2009, GUS Warszawa 2009r.

Największy odsetek pracujących w rolnictwie w odniesieniu do całkowitej liczby pracujących obserwuje się w województwach: lubelskim i podlaskim i świętokrzyskim, natomiast w regionie północno-wschodniej Polski liczba pracujących w rolnictwie w przeliczeniu na 100 [ha] UR jest największa (sięga nawet 26 osób/100 [ha] UR), najniższa natomiast w woj. zachodniopomorskim, lubuskim, dolnośląskim, opolskim, pomorskim i warmińsko-mazurskim – czyli w regionach gdzie występuje najmniejsza liczba gospodarstw rolnych.

Rysunek 37. Udział pracujących w rolnictwie według grup obszarowych użytków rolnych w 2007r.

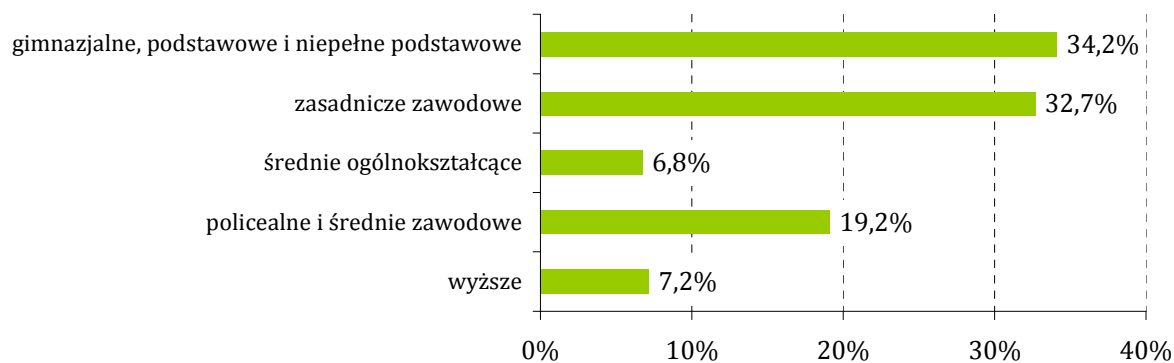

Źródło: opracowanie MRiRW na podstawie danych GUS

Należy w tym miejscu podkreślić, że blisko 36% pracujących w polskim rolnictwie to osoby, które użytkują powierzchnię nie większą niż 2 ha UR, a co piąta osoba „w ujęciu statystyki publicznej - pracująca w rolnictwie” użytkuje gospodarstwo rolne o powierzchni UR mniejszej aniżeli 1 [ha], a więc o powierzchni mniejszej aniżeli wymagana do objęcia danej osoby „z mocy ustawy” ubezpieczeniem społecznym rolników w pełnym zakresie³¹ (Rysunek 26).

Stąd gdyby uznać, że użytkowanie 2 ha i mniej UR (z wyłączeniem działów specjalnych produkcji rolniczej) nie jest prowadzeniem gospodarstwa rolnego, a tym samym działalność ta nie jest pracą w rolnictwie wówczas statystyki dotyczące struktury zatrudnienia uległyby znacznej poprawie. Zmiana ta nie wpłynie jednak w sposób bezpośredni na zmianę aktywności zawodowej i odejście ww. osób od działalności rolniczej do innych działów gospodarki. Oznacza to, że zmiany w wielkości pracujących w rolnictwie zależą głównie od możliwości podjęcia pracy w pozarolniczych działach gospodarki (w tym rozpoczęcia własnej działalności gospodarczej) oraz zmian demograficznych. Jednakże działania stymulujące rozwój zasobów ludzkich nie mogą powodować sytuacji, by pracujący w rolnictwie byli osobami, które nie mogły znaleźć pracy w innych zawodach. Właściwa konstrukcja ww. działań to taka, w której podnoszenie jakości zasobów pracy w rolnictwie jest odrębnym celem/priorytetem ogólnokrajowej koncepcji podnoszenia jakości kadr.

Rysunek 38. Struktura ludności wiejskiej związanej z gospodarstwem rolnym wg wykształcenia w 2009r.

³¹ Nie uwzględniając kryteriów stawianych pracownikom działów specjalnych w rolnictwie.

Wyszkolenie ludności wiejskiej związanej z rolnictwem ma bardzo niekorzystną strukturę, która rzutuje również na ich ograniczone możliwości znalezienia pracy poza rolnictwem (Rysunek 27). To niekorzystne zjawisko dotyczy w niemal takim samym stopniu ludności zamieszkałej na wsi, która nie utrzymuje się lub nie prowadzi działalności rolniczej. Problem ten nabiera coraz większego znaczenia, gdyż kapitał ludzki uznaje się obecnie za jeden z najważniejszych czynników rozwoju gospodarczego. Zasób wiedzy, inteligencji i umiejętności ludności rolniczej w coraz większym stopniu decyduje o konkurencyjności rolnictwa i rozwoju regionów związanych z rolnictwem.

Można z dużym prawdopodobieństwem założyć, że populacja ludności związanej z rolnictwem będzie stopniowo ulegać zmniejszeniu. W 2007 r. spośród pracujących członków gospodarstw domowych w rolnictwie 42% stanowiły osoby w wieku 45-64 lat, a nieco ponad 14% osoby w wieku 65 lat i więcej. Systematycznie zmniejsza się również udział osób młodych decydujących się na pracę w rolnictwie. Zmiany demograficzne w obrębie struktur rodzin rolniczych wiązać się będą więc również z postępującą dezaktywizacją w gospodarstwach rolnych ludności w wieku nieprodukcyjnym i w starszym wieku produkcyjnym (55 lat i więcej) oraz ograniczeniem angażowania się kobiet do zajęć przy produkcji rolniczej.

Wyzwaniem stojącym w najbliższych latach przed rozwojem zasobów pracy w rolnictwie są przede wszystkim struktura pracujących w rolnictwie według grup obszarowych UR, niskie kwalifikacje zawodowe pracujących w tym sektorze, brak zainteresowania pracą na roli osób młodych i postępujący proces starzenia się tej populacji. Problemy te są zróżnicowane regionalnie i dotyczą w sposób szczególny użytkowników małych i średnich gospodarstw rolnych.

Zasoby kapitału w rolnictwie

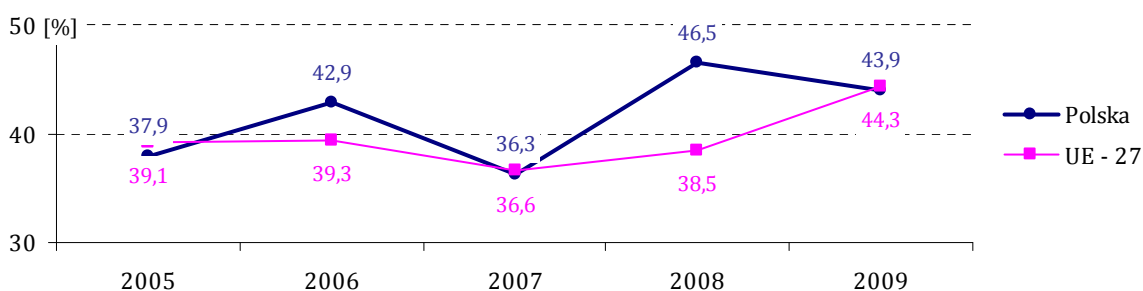
Wartość brutto **środków trwałych** w rolnictwie i łowiectwie wyrażona w cenach ewidencyjnych na początku 2009r. wynosiła 119686,8, mln zł z czego blisko 60% tej wartości stanowiły budynki i budowle, 15% maszyny, urządzenia i narzędzia techniczne, a 12% środki transportu. O niskiej wartości środków trwałych w polskim rolnictwie i łowiectwie może świadczyć fakt, że stopień ich zużycia wynosi blisko 75%. Ponadto wg stanu na koniec czerwca 2009 r. w gospodarstwach rolnych znajdowało się łącznie 1577,3 tys. sztuk ciągników (w tym w gospodarstwach indywidualnych 1556,1 tys. sztuk), co w porównaniu do roku ubiegłego oznacza wzrost zaledwie o 0,7%. Średnia powierzchnia UR w gospodarstwach rolnych przypadająca na 1 ciągnik wynosi 10,2 ha (w tym w gospodarstwach indywidualnych – 9,9 ha). Struktura ciągników według mocy silnika od kilku lat ulega nieznacznym zmianom, przez co nadal zdecydowana większość użytkowanych ciągników posiada małą moc (do 25 KW – 29,0% ogółu ciągników, 25 – 40 KW – 31,3%, 40 – 60 KW – 28,6%, powyżej 100 KW – 2,5%). Taki stan rzeczy powoduje, że polskie gospodarstwa rolne wykorzystują w swojej działalności w zdecydowanej większości technologie nieinnowacyjne, a nawet wręcz przestarzałe, co z kolei wpływa na wzrost kosztów eksploatacji tych środków trwałych, a tym samym obniża opłacalność produkcji rolnej.

W odniesieniu do środków obrotowych w polskim rolnictwie należy wskazać, że **zużycie nawozów mineralnych** (NPK) w roku gospodarczym 2008/09 wyniosło 1899,4 tys. ton i w stosunku do roku poprzedniego było niższe o 242,6 tys. ton, tj. o 11,3%. Spadek zużycia zanotowano we wszystkich grupach nawozów: azotowych (N) o 4,1%, fosforowych (P2O5) o 18,8% i potasowych (K2O) o 20,2%. W przeliczeniu na 1 ha UR pod zbiory 2009 r. zużyto w całym rolnictwie 117,9 kg NPK, w tym na użytki rolne w dobrej kulturze – 121,5 kg, a w gospodarstwach indywidualnych odpowiednio 114,0 kg i 116,1 kg NPK. Obecnie obserwuje się również spadek sprzedaży pasz przemysłowych stosowanych w żywieniu zwierząt gospodarskich, która w 2008 roku wyniosła ogółem 6694,8 tys. ton i była niższa niż przed rokiem o 88,6 tys. ton (tj. o 1,3%). W porównaniu z rokiem 2007 wzrosła sprzedaż pasz dla bydła – o 8,8% i drobiu – o 1,3%, a zmniejszyła się sprzedaż pasz dla trzody chlewnej o 9,9%.

W 2008 r. sprzedaż **środków ochrony roślin** wyniosła w Polsce 53 346,7 ton, z czego największy udział stanowiła sprzedaż preparatów chwastobójczych – 59,5% oraz grzybobójczych – 24,8%. W porównaniu z rokiem poprzednim sprzedaż środków ochrony roślin była większa o 10,1 %.

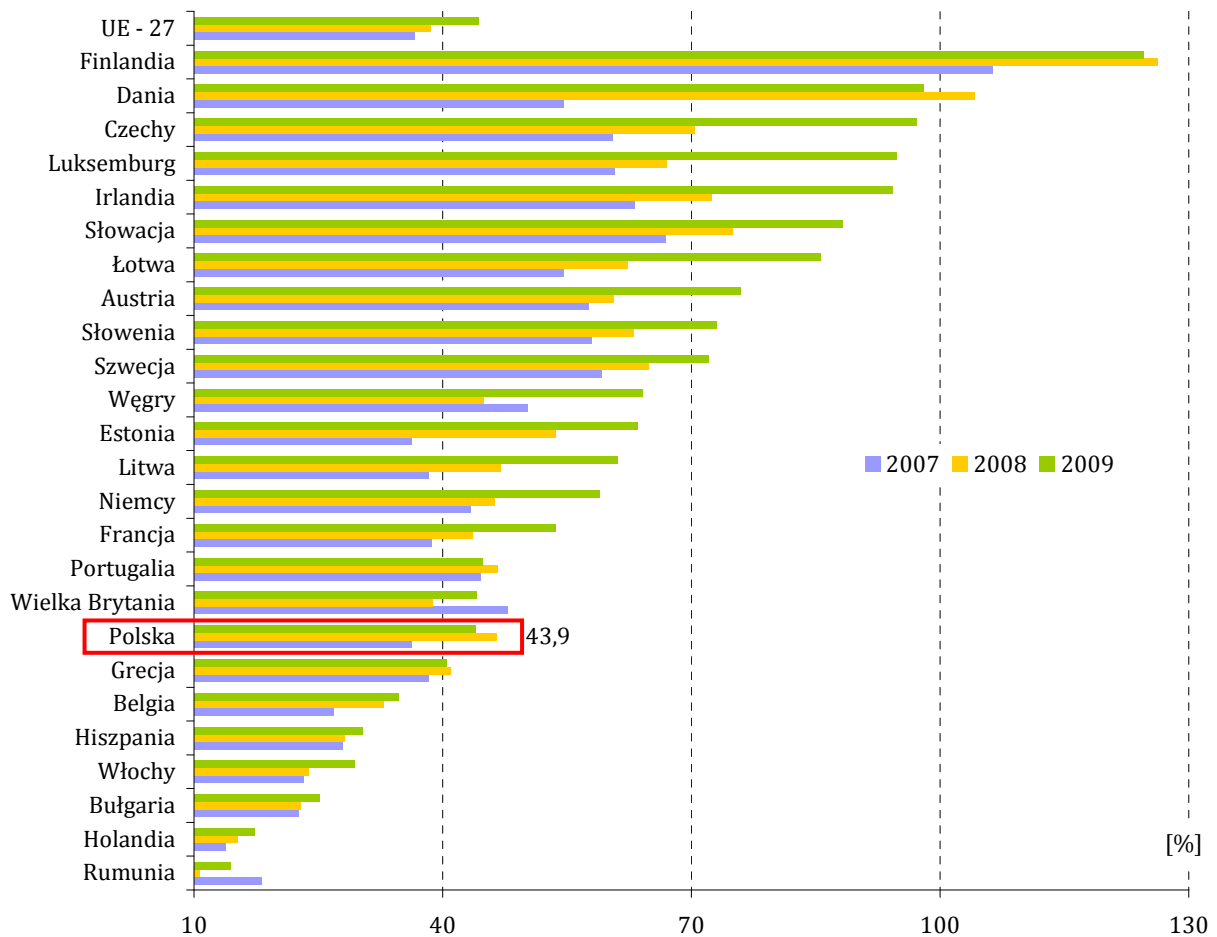
Wysokość nakładów kapitałowych ponoszonych przez rolników zależy jest między innymi od **wysokości wsparcia finansowego ze środków publicznych** (krajowego jak i wspólnotowego) oraz sytuacji rynkowej wpływającej na dochody i zdolność finansową gospodarstw rolnych. W tym miejscu warto podkreślić, że w 2008r. nastąpiło znaczne pogorszenie sytuacji dochodowej rolników, a spowodowane ono było głównie wzrostem kosztów produkcji oraz znacznym obniżeniem wartości produkcji roślinnej. W 2008r. najbardziej pogorszyła się sytuacja dochodowa gospodarstw nastawionych na uprawy polowe oraz gospodarstw wielostronnych.³² Ponadto odnotowany w tym okresie przyrost dopłat bezpośrednich nie był w stanie zrekomensować strat związanych z sytuacją rynkową (udział dopłat bezpośrednich w dochodzie z czynników produkcji w okresie 2005 – 2009r. w Polsce wynosił odpowiednio w kolejnych latach: 37,9%, 42,9%, 36,3%, 46,5%, 43,9% - Rysunek 28))³³

Rysunek 39. Udział dopłat bezpośrednich w dochodzie z czynników produkcji UE-27 w 2007r.

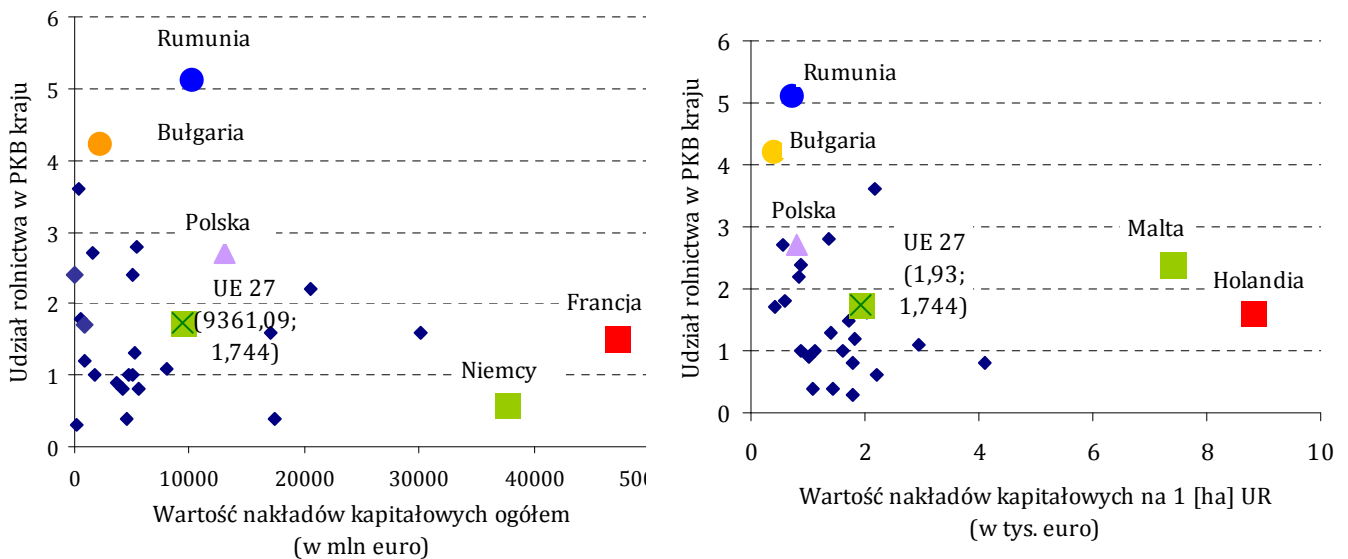
³² Tamże.

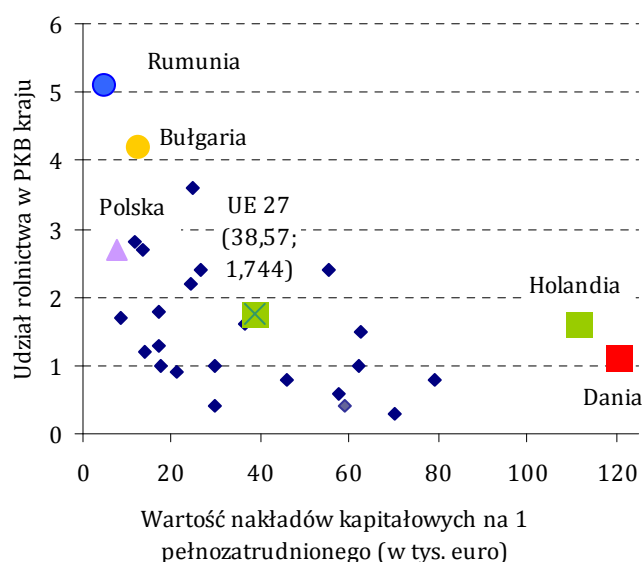
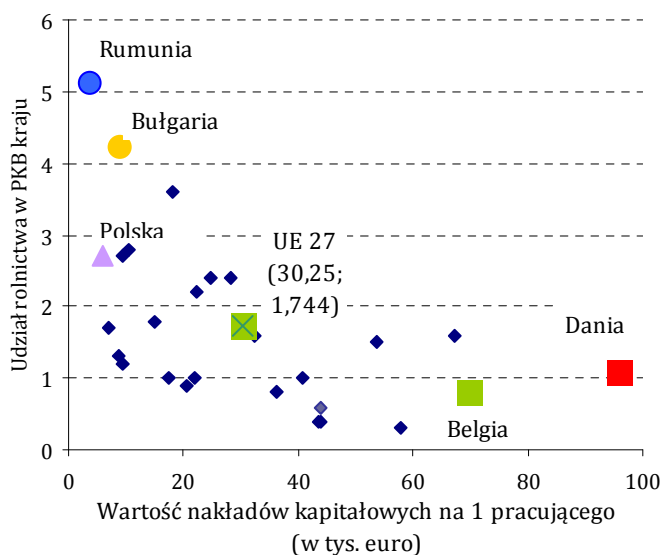
³³ Sytuacja ekonomiczna polskiego Rolnictwa po akcesji do Unii Europejskiej, IERiGŻ Warszawa 2009r. (praca zespołowa pod kierunkiem Józefa Stanisława Zegara)

Źródło: opracowanie MRiRW na podstawie danych IERiGŻ

Rysunek 40. Relacja między wysokością nakładów kapitałowych (zużycie pośrednie i amortyzacja) a udziałem rolnictwa w PKB krajów członkowskich UE-27 w 2007r.

Źródło: opracowanie MRiRW

Z porównania **nakładów kapitałowych** ogółem w krajach UE -27 wynika, że największe nakłady (z tego tytułu) ogółem ponosi Francja i Niemcy, Polska należy natomiast do grona państw, w których wartość ta jest zbliżona do średniej UE -27, jednakże wartość nakładów kapitałowych w przeliczeniu na 1 [ha] UR w Polsce plasuje nasz kraj wśród państw o najniższej wartości tego wskaźnika (największe wartości nakładów w przeliczeniu na 1 [ha] UR występują w Holandii i Malcie – Rysunek 29). Równocześnie Polska należy do krajów, w których mimo niskiej wartości nakładów kapitałowych (w przeliczeniu na 1 [ha] UR, jednego pracującego oraz jednego pełnozatrudnionego) udział rolnictwa w PKB kraju jest znacznie wyższy niż średnio w UE 27.

Potencjał produkcyjny rolnictwa w Polsce

Produkcja roślinna

Zróźnicowanie naturalnego potencjału produkcyjnego w skali kraju jest duże i wynika z przestrzennej zmienności ukształtowania terenu, pokrywy glebowej oraz opadów i temperatury. Największe ograniczenia w rozwoju produkcji roślinnej występują na obszarach typowo górskich, w obrębie których ograniczenia wynikają głównie z ukształtowania rzeźby terenu i klimatu oraz terenach nizinnych, gdzie podstawowe ograniczenia wiążą się z małą pojemnością wodną oraz ograniczoną naturalną zasobnością gleb w składniki pokarmowe. Niska jakość przestrzeni produkcyjnej w wielu regionach kraju nie tylko ogranicza dobór i plony roślin uprawnych, ale ma szereg niekorzystnych następstw w wymiarze gospodarczym i środowiskowym, prowadzi bowiem potencjalnie do odłogowania gruntów i degradacji krajobrazu.

Całkowita powierzchnia gruntów ornych **pod zasiewami** zmniejszyła się w Polsce od 2000r. o około 4 mln ha, czyli o ponad 25%. Spadek ten był szczególnie drastyczny po 1990 r., kiedy to czynniki ekonomiczne spowodowały odłogowanie dużego areału gruntów ornych. Dodatkowo wiele gospodarstw zrezygnowało z produkcji roślinnej. Wprowadzenie dopłat bezpośrednich po akcesji Polski do UE spowodowało zwiększenie powierzchni zasiewów o około 0,4–0,5 mln ha i ograniczenie powierzchni odłogów. W prognozie do roku 2020 zakłada się powolny spadek powierzchni zasiewów w sumie o około 300 tys. ha, który będzie spowodowany przekazywaniem gruntów na cele nierolnicze oraz wyłączeniem z użytkowania rolniczego z przyczyn ekonomicznych gruntów najsłabszych³⁴. W okresie ostatnich 30-35 lat całkowita powierzchnia uprawy zbóż utrzymuje się na względnie stałym poziomie. Jednak w następstwie znacznych wahań plonów zbiory ziarna charakteryzują się dużą zmiennością.

³⁴ Stuczyński T., Łopatka A.: Prognoza przekształceń gruntów rolnych na cele związane z urbanizacją w perspektywie roku 2030. Studia i Raporty IUNG-PIB, Puławy, 2009.

W prognozach na 2020³⁵ zakłada się, że powierzchnia uprawy zbóż może oscylować w granicach 10 mln ha. Jednocześnie w kraju zużywa się rocznie około 26-27 mln ton ziarna i przewiduje się niskie tempo wzrostu zużycia zbóż na konsumpcję i paszę oraz znaczny wzrost zapotrzebowania na produkcję zbóż na cele energetyczne, w tym w szczególności na produkcję biopaliw.³⁶

Tabela 5. Powierzchnia zasiewów poszczególnych gatunków zbóż w Polsce (mln ha)

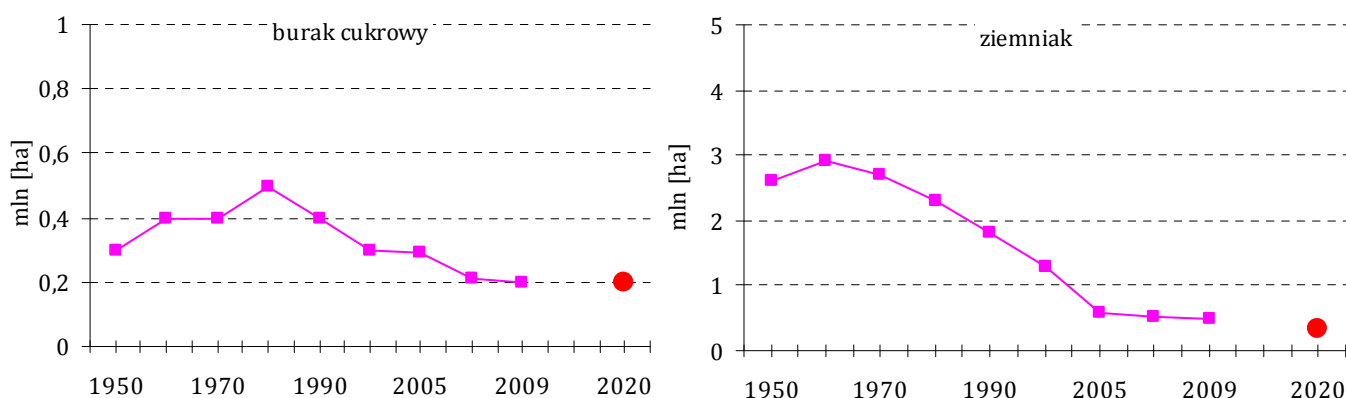
Wyszczególnienie	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2008	2009	2020
Zboża ogółem	9,54	9,21	8,34	7,83	8,47	8,66	8,60	8,58	7,90
Pszenica	1,48	1,37	1,98	1,61	2,28	2,64	2,28	2,35	2,10
Żyto	5,08	5,12	3,41	3,04	2,31	2,13	1,40	1,40	1,10
Jęczmień	0,84	0,72	0,92	1,32	1,17	1,10	1,21	1,16	1,45
Owies	1,70	1,64	1,53	1,00	0,75	0,57	0,55	0,53	0,40
Pszenżyto	-	-	-	-	0,75	0,70	1,33	1,46	1,60
Mieszanki zbożowe	0,26	0,26	0,40	0,74	1,17	1,48	1,44	1,34	0,75
Kukurydza na ziarno	0,10	0,02	0,01	0,02	0,06	0,15	0,32	0,27	0,50

Źródło: dane GUS i obliczenia własne³⁷.

W perspektywie roku 2020 należy oczekiwać wyraźnego wzrostu arealu uprawy kukurydzy, która będzie także podstawowym surowcem do produkcji etanolu. Powinien również wzrastać areal uprawy jęczmienia i pszenżyta, czyli zbóż u dużej przydatności paszowej a zarazem posiadających mniejsze wymagania płodozmianowe niż pszenica. Zmniejszy się natomiast areal uprawy mieszanek zbożowych, z uwagi na ograniczenie produkcji zwierzęcej w tradycyjnych ekstensywnych, drobnych gospodarstwach.

W sposób znaczący zmieniała się w ostatnich latach powierzchnia uprawy ziemniaka, buraka cukrowego oraz rzepaku i rzepiku (Rysunek 30). Zróżnicowanie plonów w ostatnich latach jest niewątpliwie pochodną zmienności warunków klimatycznych, ale kształtuje się także pod wpływem intensywności gospodarowania (warunków ekonomiczno – organizacyjnych). Prawie 40% całego arealu uprawy ziemniaka znajduje się w gospodarstwach małoobszarowych, które uzyskują niskie plony. W prognozie należy zakładać, że ta grupa gospodarstw będzie rezygnować z uprawy ziemniaka, co ograniczy areal jego uprawy do około 350 tys. ha oraz na skutek wzrostu koncentracji i specjalizacji spowoduje znaczny wzrost plonów. Należy zakładać, że do roku 2020 areal uprawy buraka nie ulegnie większym zmianom. Na podkreślenie zasługuje natomiast fakt, że nowe rozwiązania w technologii produkcji buraka bardzo ograniczyły pracochłonność i w ostatnich latach około 60% buraka uprawia się w gospodarstwach większych (powyżej 30 ha).

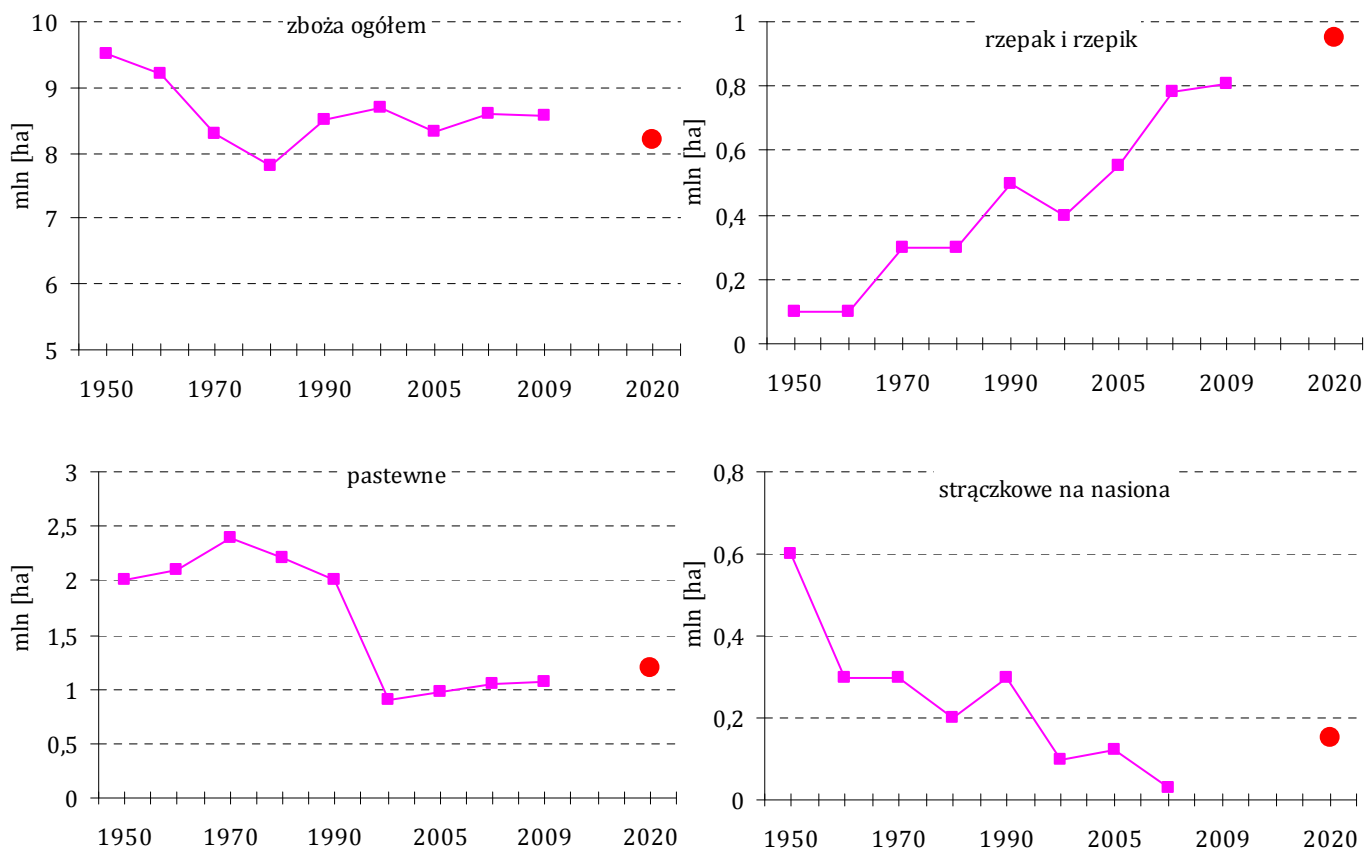
Rysunek 41. Powierzchnia zasiewów wybranych ziemioplodów w Polsce (mln ha)

³⁵ Grabiński J., Podolska G.: Stan aktualny i perspektywy zmian w produkcji zbóż w Polsce. Studia i Raporty IUNG-PIB, Puławy, 2009, nr 14.

³⁶ Stańko S.: Podaż i popyt w Europie a perspektywy produkcji rolniczej w Polsce. (W:) Biuletyn Inf. ARR, 2009.

³⁷ Kuś J., Krasowicz S., Igras J.: Perspektywiczne kierunki zmian produkcji rolniczej w Polsce. Studia i Raporty IUNG-PIB, 2009.

Źródło: dane GUS i obliczenia własne³⁸.

W ostatnich latach po wprowadzeniu **biopaliw** wyraźnie wzrosło zapotrzebowanie na rzepak i areal jego uprawy zwiększył się do około 810 tys. [ha] (w 2010r.). Uwzględniając zapotrzebowanie na biodiesel oraz dodatkowe potrzeby konsumpcyjne szacuje się, że krajowa produkcja rzepaku powinna wynosić w 2020 r. około 3,6 mln ton. Wraz z rozwojem produkcji rzepaku zakłada się dalszy wzrost średniego plonu rzepaku w Polsce do poziomu co najmniej 3,2 t/ha. Oznacza to, że do pokrycia całkowitego zapotrzebowania na rzepak, konieczne będzie zwiększenie areалу uprawy rzepaku do około 1,2 mln ha

Zapotrzebowanie na pasze objętościowe natomiast nadal będzie wyznaczane wielkością pogłównia oraz postępowaniem w technologii i systemach żywienia zwierząt. Uwzględniając słabe wykorzystanie potencjału produkcyjnego trwałych użytków zielonych (TUZ) oraz brak przesłanek do wzrostu pogłównia zwierząt, można by zakładać pewne ograniczenie areálu gruntów ornych obsiewanych roślinami pastewnymi. Jednak w przyszłości duże ilości kiszzonek mogą być zużywane do produkcji biogazu³⁹. Na ten cel można zagospodarować zielonkę z trwałych użytków zielonych niewykorzystywaną na paszę oraz kiszonki z kukurydzy i zbóż. Dlatego zakłada się nieznaczny spadek powierzchni TUZ oraz wzrost powierzchni uprawy roślin pastewnych na gruntach ornych. W związku z tym powierzchnia uprawy roślin motylkowatych drobnonasiennych i ich mieszanek z trawami, pomimo wysokiej wartości paszowej, nie będzie wzrastać⁴⁰. Ponadto wskazuje się na drastyczny spadek areálu uprawy roślin strączkowych. Czynnikiem ograniczającym zainteresowanie rolników tą grupą roślin są relatywnie niskie ceny nasion z uwagi na dużą podaż poekstrakcyjnej śrutki sojowej na rynku światowym oraz stosunkowo małe i zmienne w latach plony, co czyni ich produkcję nieopłacalną dla rolnika. Obecnie pewne nadzieje na rozszerzenie areálu uprawy roślin strączkowych stwarza perspektywa zakazu stosowania pasz z roślin

³⁸ Kuś J., Krasowicz S., Igras J.: Perspektywiczne kierunki zmian produkcji rolniczej w Polsce. Studia i Raporty IUNG-PIB, 2009.

³⁹ Kuś J., Faber A.: Produkcja roślinna na cele energetyczne a racjonalne wykorzystanie rolniczej przestrzeni produkcyjnej Polski. Mat. I Kongresu Nauk Rolniczych Nauka – Praktyce, Wyd. IUNG, Puławy 2009: 63-77.

⁴⁰ Księżak J., Staniak M.: Stan aktualny i perspektywy zmian produkcji roślin pastewnych w Polsce do roku 2020. Studia i Raporty IUNG-PIB, Puławy, 2009, nr 14: 95-109.

modyfikowanych genetycznie oraz wprowadzenie dotacji do uprawy tych roślin, co mogłoby spowodować wzrost powierzchni ich uprawy do 2020r. do 150-200 tys. ha.

Średnie plony zbóż w Polsce na tle krajów UE są niskie, co jest uwarunkowane czynnikami siedliskowymi (gorsze gleby, mniejsza ilość opadów, większa zmienność warunków pogodowych), organizacyjnymi i ekonomicznymi (struktura obszarowa gospodarstw i intensywność produkcji). W celu zapewnienia produkcji ziarna na poziomie około 30 mln ton koniecznym byłby wzrost plonów zbóż do 3,6-3,7 t/ha, co wydaje się realne jedynie pod warunkiem poprawy agrotechniki i pewnej umiarkowanej, uzasadnionej ekonomicznie intensyfikacji produkcji⁴¹.

Warzywa i owoce są uprawiane na powierzchni około 3,4% powierzchni zasiewów, a ich udział w towarowej produkcji rolniczej w 2006 r. wynosił 13,4%⁴². Wartość produkcji ogrodniczej, łącznie z grzybami i ich przetworami oraz roślinami ozdobnymi stanowiła 19,7% ogólnej wartości eksportu produktów rolno-spożywczych. Dodatkowo ogrodnictwo, w porównaniu do innych gałęzi produkcji rolniczej, najszybciej upowszechnia postęp biologiczny i nowe technologie produkcji.

Polska postrzegana jest w UE jako kraj o dużych możliwościach produkcji **biomasy na cele energetyczne**. W Polsce pod produkcję na cele energetyczne można przeznaczyć od 1,0 do 2 mln ha UR⁴³. Realizacja przez Polskę regulacji prawnych UE oraz krajowych wymagałaby przeznaczenia w perspektywie roku 2020 w sumie 1,6-2,0 mln ha gruntów pod produkcję ziemiopłodów na cele substytucji paliwowej. Z tego 500 tys. ha gleb dobrych pod produkcję rzepaku przetwarzanego na estry, około 600 tys. ha gruntów ornych pod ziemiopłody przetwarzane na bioetanol oraz około 500 tys. ha pod trwałe plantacje roślin wieloletnich zbieranych na biopaliwa stałe. Dodatkowo około 300-400 tys. ha należałoby przeznaczyć pod produkcję kiszzonek dla biogazowni, a część tego zapotrzebowania można pokryć trawami z trwałych użytkach zielonych.

Produkcja zwierzęca

W okresie 12 lat nieznacznie zmniejszyło się pogłowie krów, zaś liczba gospodarstw utrzymujących krowy spadła prawie o 50%. Szczególnie drastycznie zmniejszyła się liczba gospodarstw utrzymujących poniżej 10 krów, a wyraźnie wrosła liczba gospodarstw utrzymujących większe produkcyjne stada (20-50 szt.). Podobne procesy koncentracji i polaryzacji produkcji występują również w produkcji trzody chlewnej. W ciągu ostatnich 5 lat nastąpił znaczący wzrost pogłowia trzody chlewnej w grupach obszarowych gospodarstw rolnych powyżej 50 ha UR.

⁴¹ Matyka M.: Główne kierunki zmian w produkcji roślinnej w Polsce w latach 2000-2007. Wieś Jutra, 2009.

⁴² Matyka M.: Stan produkcji ogrodniczej w Polsce. Studia i Raporty IUNG-PIB, Puławy, 2009, nr 14: 161-166.

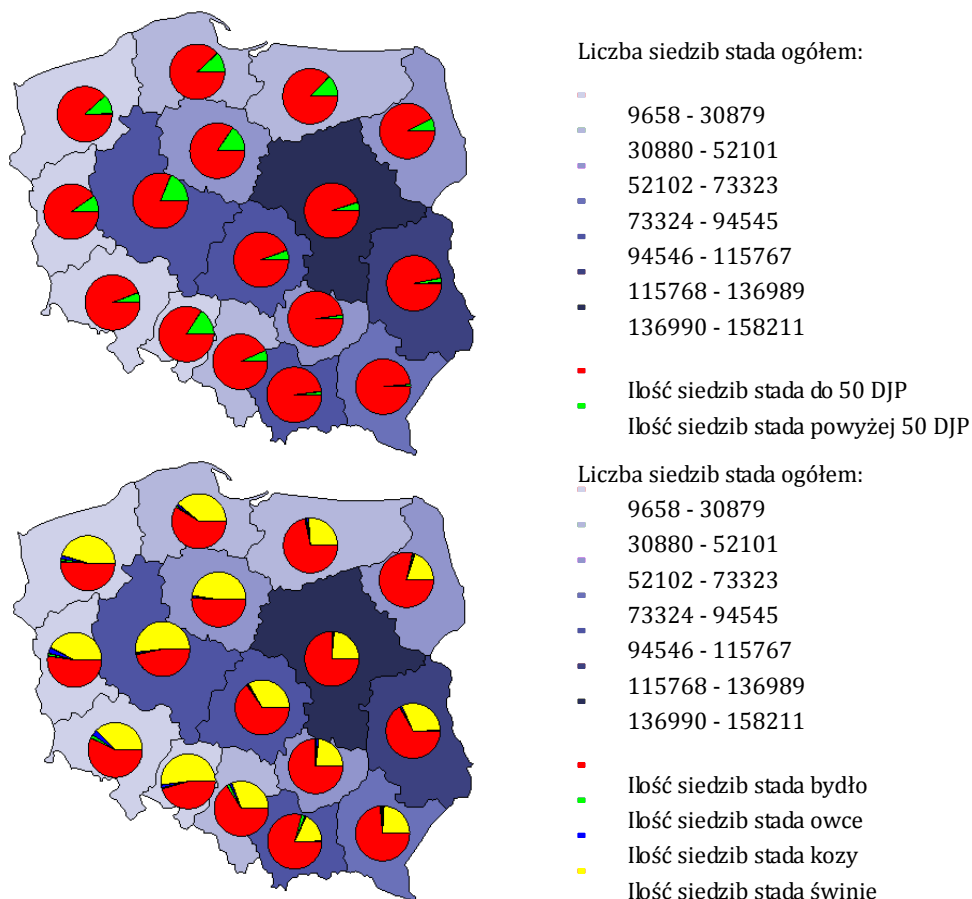
⁴³ Kuś J., Faber A.: Produkcja roślinna na cele energetyczne a racjonalne wykorzystanie rolniczej przestrzeni produkcyjnej Polski. Mat. I Kongresu Nauk Rolniczych Nauka – Praktyce, Wyd. IUNG, Puławy 2009: 63-77.

Tabela 6. Pogłowie zwierząt gospodarskich w Polsce (stan średnioroczny) w 2008r. i prognoza na 2020 rok (tys. szt.)

Wyszczególnienie	2008	2020
Bydło	5757	5750
Trzoda chlewna	15425	17610
Owce, kozy	460	460
Drób	98110	99805
Konie	325	345
Obsada DJP/100 ha UR*	45,3	47,1

Źródło: obliczenia własne według danych GUS

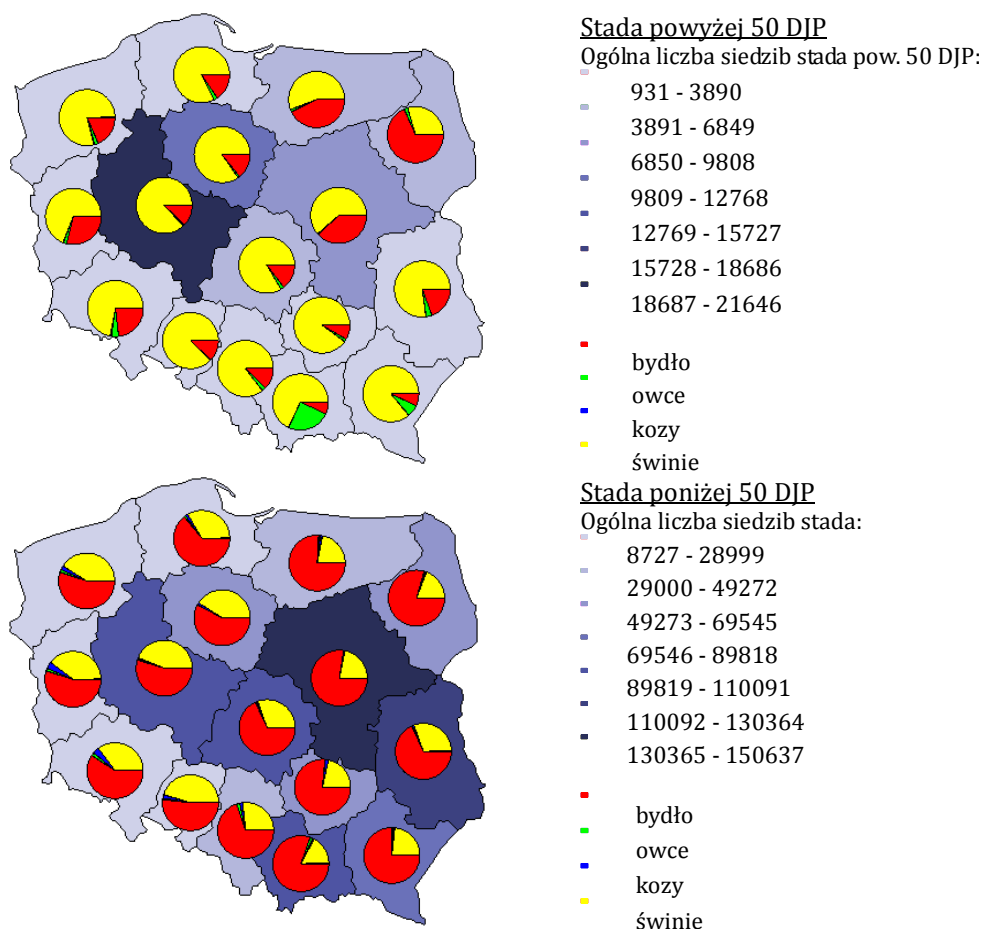
Rysunek 42. Charakterystyka obsady zwierząt gospodarskich w Polsce w 2009r.

Źródło: Opracowanie własne

Niezależnie od tendencji przywołanych powyżej pozostaje niemal niezmiennie regionalnie zróżnicowanie województw pod względem liczby siedzib stada ogółem (najwięcej siedzib stad zarejestrowanych jest w województwie mazowieckim, lubelskim, wielkopolskim i łódzkim, a najmniej w województwach, gdzie obserwuje się najmniejszą liczbę gospodarstw rolnych), natomiast obserwuje się zasadnicze zmiany w charakterystyce tychże stad (Rysunek 31).

Rysunek 43. Charakterystyka siedzib stada zwierząt gospodarskich w Polsce w 2009r.

Źródło: Opracowanie własne

Ogólnie ujmując można stwierdzić, że w województwach wschodniej Polski w ogólnej liczbie siedzib stad przeważają stada bydła (w granicach 75% ogólnej liczby siedzib stad), natomiast w zachodnich województwach Polski udział ten jest bliski wartości 50% , a niemal równoważną - co do wartości udziału - występuje w tych regionach liczba siedzib stad świń (Rysunek 32).

Tabela 7. Pogłowie bydła i trzody chlewnej wg grup obszarowych UR gospodarstw rolnych

Powierzchnia UR (ha)	Bydło				Trzoda chlewna			
	2002		2007		2002		2007	
	tys. szt.	%	tys. szt.	%	tys. szt.	%	tys. szt.	%
1 - 2	120,6	2,2	79,9	1,4	255,1	1,4	213,2	1,2
2 - 5	520,8	9,4	421,0	7,2	1135,7	6,1	1169,1	6,3
5 - 10	1079,5	19,5	919,8	15,7	3254,7	17,5	3101,5	16,8
10 - 15	1034,5	18,7	973,5	16,6	3396,1	18,2	2998,9	16,2
15 - 20	752,0	13,6	799,0	13,6	2368,8	12,7	2164,7	11,7
20 - 50	1293,9	23,4	1735,3	29,6	4469,7	24,0	4485,8	24,2
50 - 100	194,4	3,5	361,8	6,2	1060,4	5,7	1279,6	6,9
Ponad 100	476,6	8,6	532,1	9,1	2505,6	13,5	2975,6	16,1
Razem	5532,7	100	5855,4	100	18628,9	100	18512,3	100

Źródło: dane GUS oraz na podstawie⁴⁴

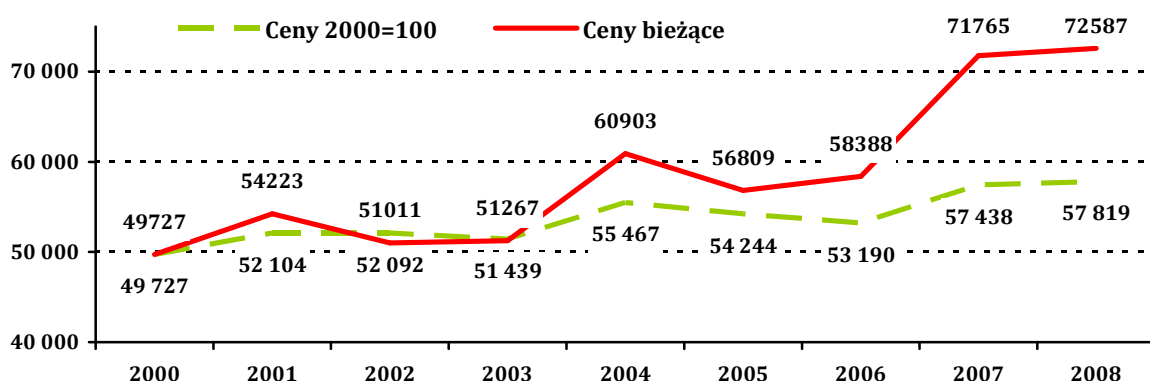
⁴⁴ Kopiński J.: Stan i prognozowane kierunki zmian pogłowia zwierząt gospodarskich w Polsce do roku 2020. Studia i Raporty IUNG-PIB Puławy, 2009, nr 17: 149-159

Odtwarzanie stanu pogłowia zwierząt gospodarskich jest procesem trudnym i długim, a być może w obecnych realiach dużej konkurencji wręcz niemożliwym do wykonania. O skali problemu świadczyć może wartość rocznej produkcji towarowej zwierząt w Polsce, która według GUS w 2008r. szacowana była na 29,7 mld zł (produkcja mleka 10,0 mld zł, żywca wieprzowego 8,3 mld zł, drobiu 6,0 mld zł, żywca wołowego 2,6 mld zł).

Globalna produkcja rolna

Według Rachunków Ekonomicznych dla Rolnictwa wartość produkcji polskiego rolnictwa, w cenach roku 2000 i bez uwzględnienia dopłat bezpośrednich, kształtowała się na poziomie 57,8 mld zł w roku 2008 w porównaniu z 49,7 mld zł w roku 2000 (Rysunek 33).⁴⁵

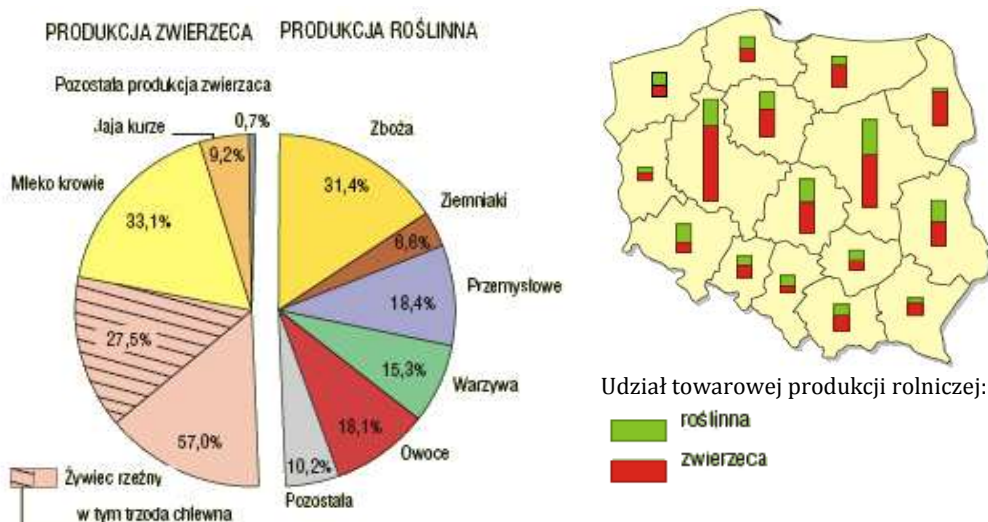
Rysunek 44. Wartość produkcji sektora rolnego w mln zł według RER (bez dopłat bezpośrednich - ceny producenta)

Źródło: Raport PIB nr 144

Równocześnie wartość produkcji rolnictwa w cenach bieżących, w wyniku wzrostu cen produkcji roślinnej o ponad 35% i zwierzęcej o 20%, osiągnęła poziom 72,5 mld zł. W strukturze towarowej produkcji rolniczej w 2008r. największy udział miała produkcja żywca rzeźnego (31,3%), mleka krowiego (18,2%) i zbóż (14,1%). Tendencji wzrostowej wartości produkcji rolnictwa towarzyszyły silne wahania zarówno poziomu cen jak też wolumenu, szczególnie produkcji roślinnej.

Rysunek 45. Struktura towarowej produkcji rolniczej w 2008r.

Źródło: Rocznik statystyczny rolnictwa 2009, GUS Warszawa 2009r.

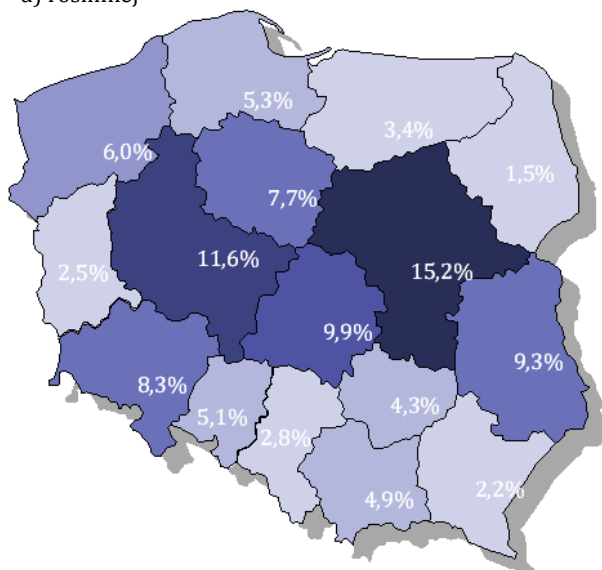
Ponad połowa towarowej produkcji roślinnej Polski generowana jest przez cztery województw: mazowieckie, wielkopolskie, łódzkie, lubelskie (odpowiednio: 15,2%, 11,6%, 9,9%, 9,3%, towarowej

⁴⁵ Opracowano na podstawie „Rolnictwo polskie w pierwszych latach akcesji do UE w świetle Rachunków Ekonomicznych dla Rolnictwa”, redakcja Zbigniew Floriańczyk, IERiGŻ-PIB, Raport PIB nr 144, 2009

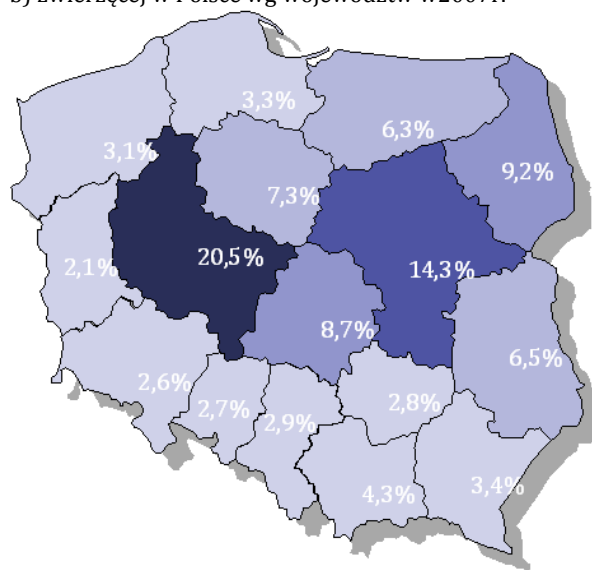
roślinnej produkcji rolniczej w Polsce, co stanowi łącznie 46%) i cztery województwa w przypadku produkcji zwierzęcej: wielkopolskie, mazowieckie, podlaskie i łódzkie (odpowiednio: 20,5%, 14,3%, 9,2%, 8,7% towarowej produkcji rolniczej w Polsce, co stanowi łącznie 52,7%; Rysunek 34, 35).

Rysunek 46. Struktura towarowej produkcji w Polsce wg województw w2007r.

a) roślinnej

b) zwierzęcej w Polsce wg województw w2007r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Rocznika statystycznego rolnictwa 2009, GUS Warszawa 2009r.

Utrzymanie dotychczasowej dynamiki średniorocznego wzrostu wartości produkcji roślinnej i zwierzęcej w perspektywie najbliższego dziesięciolecia jest mało prawdopodobne. Wynika to z ograniczonych możliwości przekształceń strukturalnych polskiego rolnictwa prowadzących do wzrostu produktywności w krótkim okresie czasu.

W ostatnim 20-leciu w Polsce nastąpiły ogromne zmiany w produkcji zwierzęcej, czego przejawem jest spadek pogłowia bydła i owiec oraz wzrost produkcji drobiu, co wynika częściowo ze wzrostu koncentracji produkcji. Coraz silniej widoczne są również procesy polaryzacji produkcji zwierzęcej w regionach.

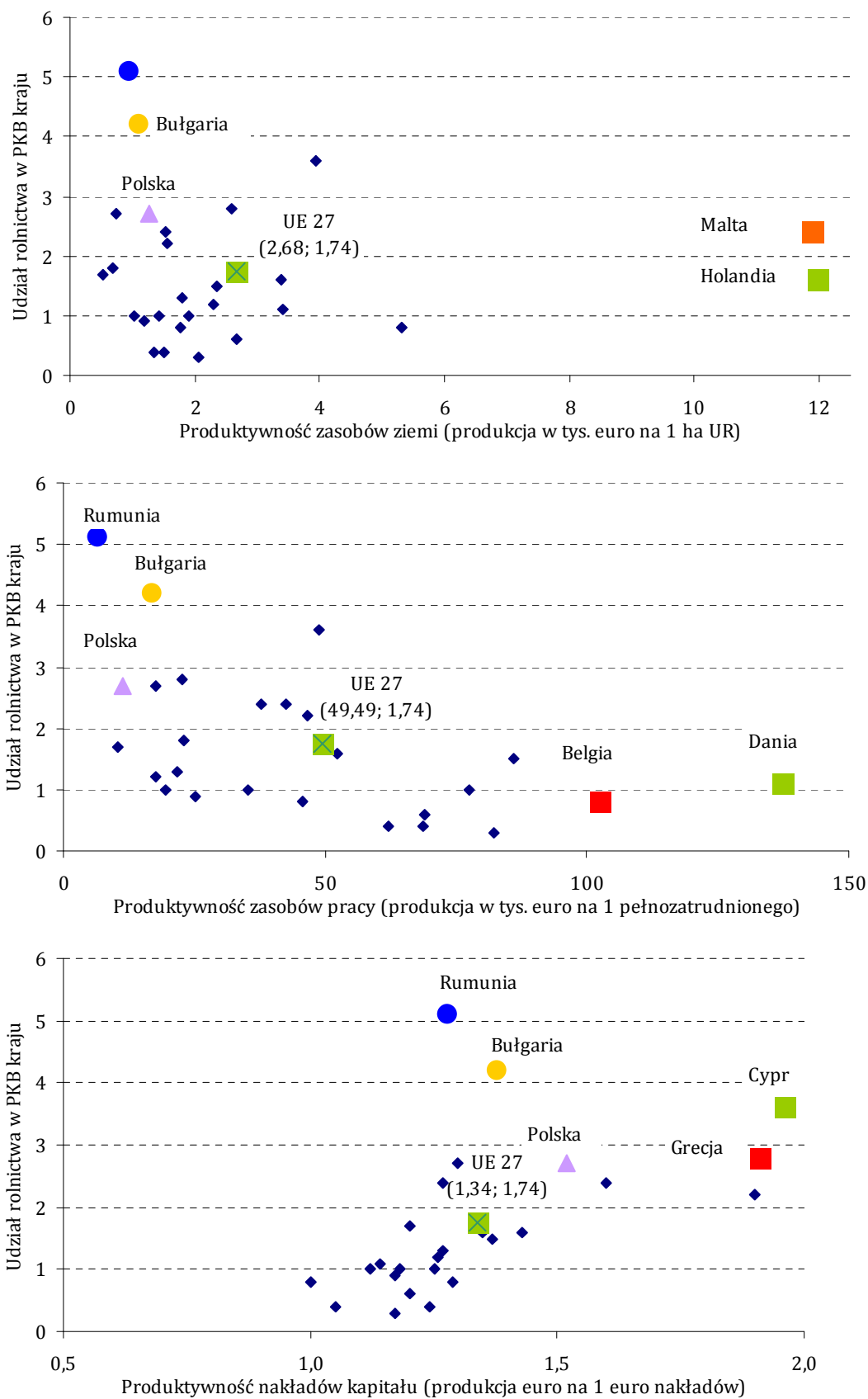
W najbliższych latach nie należy oczekiwać wzrostu pogłowia zwierząt, będzie natomiast postępować dalsza koncentracja produkcji i wielkość stad zwierząt utrzymywanych w poszczególnych gospodarstwach. Wzrosną także wymagania odnośnie zapewnienia dobrostanu zwierząt i konieczności realizacji zasad zrównoważonego rozwoju, a szczególnie ograniczenia emisji gazów cieplarnianych z produkcji zwierzęcej i nawozów naturalnych co wpłynie na strukturę i wielkość obsady zwierząt gospodarskich. W szczególności należy spodziewać się kontynuacji wzrostu znaczenia produkcji drobiu i roślin przemysłowych, kosztem produkcji trzody i ziemniaków w strukturze wartości produkcji rolnictwa polskiego. Istotne znaczenie dla kierunków zmian produkcji rolnej będą miały postanowienia w zakresie przyszłego kształtu Wspólnej Polityki Rolnej po 2013r., tendencje na światowym rynku żywnościowym oraz ustalenia międzynarodowe, w szczególności na forum Światowej Organizacji Handlu (WTO).

Konkurencyjność rolnictwa

Produktywność ziemi, pracy i kapitału

Konkurencyjność rolnictwa mierzona **produktywnością ziemi, pracy i kapitału** wskazuje, że polskie rolnictwo mimo niskiej wartości produktywności zasobów ziemi i pracy, przy znacznej produktywności kapitału generuje jeden z największych udziałów w PKB poszczególnych krajów UE.

Rysunek 47. Produktywność zasobów rolnictwa w krajach UE

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych EUROSTAT

Efektem pozytywnych przemian sektora rolno-żywnościowego w pierwszych latach akcesji było między innymi zdecydowane **podwyższenie jakości produktów i wzmocnienie zdolności konkurencyjnej polskiego eksportu towarów rolno-spożywczych**. W konsekwencji wzrósł popyt na polskie produkty pochodzenia rolniczego, zarówno surowce jak też produkty przetworzone na rynku unijnym i światowym. Wartość eksportu towarów rolno-spożywczych w 2008 r. wyniosła 11,4 mld EUR, co stanowiło 10% łącznego eksportu kraju. Z roku na rok odnotowywano także wzrost dodatniego salda obrotów. W 2008 r. wynosiło ono 1,3 mld EUR, w latach 2006-2007 oscylowało w granicach 2 mld EUR. co miało istotny wpływ na poprawę ogólnego salda handlu zagranicznego. Udział eksportu w produkcji sprzedanej przemysłu spożywczego wynosił w 2008 r. 22,6% a w łącznym eksporcie towarów rolno-spożywczych UE-27 3,4%.

Zmiany cen na rynku krajowym są w dużym stopniu analogiczne do zmian zachodzących w innych państwach członkowskich. W pierwszym roku po akcesji do UE ceny podstawowych produktów rolnych w UE wzrosły o 5%, przy czym dynamika ich wzrostu była dwukrotnie wyższa w UE-10 niż UE-15. Wśród krajów głównych producentów rolnych ceny obniżyły się średnio o ok. 1,8%, a jedynie w Wielkiej Brytanii i Polsce wzrosły odpowiednio o 3 i 9%. W latach 2004-2008 następował powolny proces konwergencji cen podstawowych produktów rolnictwa między Polską a UE. Pomimo to, polscy producenci podstawowych produktów rolnictwa osiągnęli wyższe przewagi cenowe w stosunku do producentów z krajów UE-15, niższe zaś względem producentów z nowych krajów członkowskich. W latach 2006-2008 doszło do gwałtownego przyspieszenia wzrostu cen podstawowych produktów rolnych. W nowych państwach członkowskich wzrosły one średnio o 23% (w Polsce o 20%), podczas gdy w UE-15 o 20%. Najwyższy ponad 40% wzrost cen odnotowano w Rumunii, na Litwie i Wielkiej Brytanii.

Dochodowość produkcji roślinnej jest coraz silniej uzależniona od **transferów bezpośrednich**. We WPR nie ma lepszego i skuteczniejszego narzędzia stabilizacji dochodów niż płatności bezpośrednie, bo to one w 60% tworzą dochody rolników w UE (w Polsce w około 54%, ale ze względu na *phasing-in* poziom ten wzrasta). Udział łącznej kwoty dopłat bezpośrednich obejmujących transfery unijne i krajowe w rolnictwie polskim w latach 2005-2009 kształtował się na poziomie 36-47% dochodu z czynników produkcji, był więc zbliżony do przeciętnego poziomu UE-27. W grupie krajów najwyższym poziomie wsparcia znalazła się Finlandia w której łączna kwota dopłat jest wyższa od dochodu z czynników produkcji. Istotne jest jednak to, że w chwili obecnej nie ma w UE kraju, w którym udział płatności bezpośrednich nie byłby rozstrzygający dla wolumenu uzyskiwanego dochodu. Według wyników FADN. w 2009r. nastąpiło realne zmniejszenie wartości dodanej i dochodu rolniczego w porównaniu do roku 2008. Spadek dochodów rolniczych w 2009 roku odnotowano w większości krajów członkowskich UE, największe spadki dochodów miały miejsce na Węgrzech, we Włoszech, w Czechach, Irlandii i Niemczech. Podstawową przyczyną tego spadku – podobnie jak w Polsce – był wzrost kosztów i pozostałych elementów wartości zużycia pośredniego.

Rolnictwo polskie jest znaczącym komponentem ogólnego potencjału gospodarczego kraju. Wywiera decydujący wpływ na sytuację społeczno- ekonomiczną mieszkańców obszarów wiejskich. W wielu regionach kraju rolnictwo jest gałęzią gospodarki, będącą głównym źródłem utrzymania dużej grupy gospodarstw domowych i decydującą o poziomie ich rozwoju i standardzie życia. W rezultacie, bez zapewnienia zrównoważonego rozwoju rolnictwa nie jest możliwe uzyskanie postępów w dziedzinie zrównoważonego rozwoju kraju.

Polska ma warunki do produkcji wysokiej jakości (bezpiecznej) żywności, jednakże główną determinantą rozwoju produkcji żywności w Polsce jest wartość wsparcia skierowanego na poprawę opłacalności produkcji oraz konkurencyjność w układzie producenci rolni – przemysł spożywczy i producenci rolni – bezpośredni odbiorca (konsument).

Środowiskowy wymiar produkcji rolnej

Walory środowiskowe terenów użytkowanych rolniczo

Na obszarze Polski występuje około 365 typów zespołów roślinnych, przy czym połowa z nich występuje na obszarach rolniczych. W mozaice gruntów ornym i trwałych użytków zielonych, 32,3% całkowitej powierzchni kraju zajmują obszary o szczególnych walorach przyrodniczych, które są prawnie chronione.

Główną ostoją **różnorodności biologicznej** na obszarach wiejskich są ekstensywne łąki i pastwiska. Łąki trwałe zajmują w Polsce 2302422 ha, a pastwiska trwałe 1645483 ha, co łącznie stanowi 12,6% powierzchni kraju. Naturalnym siedliskiem unikatowych zasobów genowych na obszarach wiejskich są: naturalne zbiorniki wodne, śródpolne i śródleśne oczka wodne, kępy drzew i krzewów, bagna, torfowiska, wydmy, miedze, trwałe zadarnienia, żywopłoty, skarpy itp. Wg Krajowej Strategii Ochrony Bioróżnorodności występuje 45 typów zbiorowisk roślinnych użytkowanych jako łąki i pastwiska. Charakter półnaturalny zachowało 48,4% łąk, charakter naturalny i półnaturalny zachowały siedliska błotne i torfowiskowe, ekstensywne łąki i pastwiska zlokalizowane w dolinach rzecznych, zakrzewienia śródpolne, murawy górskie i kserotermiczne z wieloma gatunkami endemicznymi. Zachowanie tych cennych zbiorowisk roślinnych możliwe jest też dzięki zwierzętom licznie wypasanim na łąkach i pastwiskach. Poza bogactwem flory, na obszarach rolniczych występują około 702 gatunków kręgowców, w tym 100 gatunków ptaków. Na 76 siedlisk przyrodniczych z listy Dyrektywy Siedliskowej, występujących na terenie Polski, 15 jest ściśle związanych z terenami rolniczymi, a stan dalszych 13 zależy od sposobu gospodarowania rolniczego w ich otoczeniu (np. jeziora lobeliowe lub śródłąkowe enklawy lasów łęgowych). Wśród 44 gatunków roślin występujących na terenie Polski, które znalazły się na liście Dyrektywy Siedliskowej, aż 25 gatunków związanych jest z terenami rolniczymi. Wśród 123 gatunków ptaków znajdujących się na liście Dyrektywy Ptasiej i występujących w Polsce, 34 można uznać za związane ściśle z terenami użytkowymi rolniczo⁴⁶. O wartościach przyrodniczych polskiego krajobrazu rolniczego świadczy również fakt, że na terenie naszego kraju, zajmującego 8% powierzchni Europy, żyje m.in.: 41% europejskiej populacji bociana białego, 39% ortolana, 39% kuropatwy, 34% pliszki żółtej, 29% derkacza, 23% populacji skowronka. Ponadto w skład zasobów genetycznych zwierząt wchodzi 87 ras, odmian i linii zwierząt gospodarskich objętych programami ochrony zasobów genetycznych, utrzymywanych w ekstensywnych gospodarstwach, które zapewniają optymalne warunki środowiskowe dla tych ras (wolny wybieg, naturalne pasze, wypas). Na skutek zachowania w Polsce rolnictwa ekstensywnego przetrwało wiele miejscowych odmian roślin uprawnych oraz lokalne rasy zwierząt gospodarskich. Regiony występowania starych odmian znajdują się głównie w południowej części kraju i w regionie górskim.

Zarówno daleko posunięta intensyfikacja, jak i marginalizacja/ekstensyfikacja produkcji roślinnej negatywnie wpływają na biologiczną różnorodność obszarów. Spadek populacji ptaków jest w pewnym stopniu związany z wycinaniem zadrzewień i żywopłotów, jednak większe znaczenie ma poziom agrotechniki roślin uprawnych, szczególnie negatywnie oddziałują zwiększone dawki nawozów mineralnych, zmniejszenie zużycia nawozów naturalnych i organicznych, uproszczenie płodozmianów oraz wzrost zużycia środków ochrony roślin. Wysokie dawki nawozów azotowych powodują zubożenie różnorodności gatunkowej w kierunku gatunków dominujących na stanowiskach zasobnych. Intensywne stosowanie herbicydów, poprzez likwidację chwastów, zmniejsza pośrednio liczebność związanych z nimi owadów i ptaków. Szczególnie niebezpieczna jest eliminacja owadów zapylających, mających znaczenie nie tylko dla bioróżnorodności, ale także dla upraw rolniczych. Wiele grup owadów oraz ptaków krajobrazu rolniczego jest bezpośrednio lub pośrednio uzależniona od obecności chwastów w łanach roślin uprawnych. Niektóre gatunki chwastów są niezbędne owadom do zamknięcia cyklu życiowego, nasiona chwastów mają duże znaczenie dla ptaków ziarnojadów, szczególnie w okresie zimowym. Negatywny wpływ nadmiernej ekstensyfikacji na różnorodność biologiczną dotyczy głównie zbiorowisk

⁴⁶ Dembek W., Dobrzyńska N., Liro A., 2004. Problemy zachowania różnorodności biologicznej na obszarach wiejskich w kontekście zmian wspólnej polityki rolnej. Woda-Środowisko-Obszary Wiejskie, Rozprawy naukowe i monografie nr 11, Falenty.

łąkowych i murawowych, gdzie zaprzestanie koszenia lub wypasu powoduje zmiany gatunkowe runi oraz utratę obszarów lęgowych ptaków. Bioróżnorodność jest również ograniczana przez melioracje odwadniające, które powodują zmiany stosunków wodnych w glebach a następnie w sukcesji roślin i warunkach siedliskowych fauny. Infrastrukturyzacja wsi, przy braku ochrony właściwej struktury ekologicznej obszaru, dodatkowo ogranicza różnorodność biologiczną.

Drugim niezwykle istotnym czynnikiem bioróżnorodności jest bardzo duża **mozaikowość siedlisk** i związana z tym liczba ekotonów, stwarzająca dogodne warunki dla bytowania wielu gatunków, których nisze ekologiczne obejmują zróżnicowane środowiska. Ponadto Polska posiada znaczące zasoby rodzimych populacji zwierząt gospodarskich, z których wiele objętych jest programami ochrony. Rasy rodzime są szczególnie przydatne do utrzymywania w ekstensywnym systemie produkcji w warunkach ekologicznych oraz często wykorzystywane są jako element ochrony krajobrazu. Pozwala to na efektywne zagospodarowanie terenów półnaturalnych, o ubogich zasobach paszowych, kontrolę wegetacji i pielęgnację krajobrazu.

Znaczenie obszarów użytkowanych rolniczo dla przyrody polega również na zapewnianiu **korytarzy ekologicznych** – lądowych i wodnych, a także na dostarczeniu żerowisk gatunkom rozradzających się w innych ekosystemach. Bardzo ważnym czynnikiem przeżycia wielu gatunków jest zimowa baza żerowa istniejąca na terenach rolniczych (wiejskie obejścia, miedze, przydroża, nieusunięte chwasty oraz resztki uprawianych roślin). Istotną rolę w tworzeniu i odtwarzaniu korytarzy ekologicznych odgrywa zalesianie gruntów rolnych służące zmniejszeniu fragmentacji kompleksów leśnych

Inną kwestią, istotną z przyrodniczego punktu widzenia, jest zaorywanie użytków zielonych. Pomiędzy rokiem 2000 i 2007 powierzchnia użytków zielonych w Polsce zmniejszyła się o 601000 ha, co stanowi spadek o 15,5% w stosunku do roku 2000. Eliminacji uległy niekiedy bardzo cenne siedliska przyrodnicze, jak np. łąki trzęślicowe. Przyczyną jest rosnący udział pasz treściwych (głównie kukurydzy) w żywieniu bydła, a po części brak wiedzy u rolników o możliwości uzyskania dotacji z tytułu programów rolnośrodowiskowych. Tendencja do wycofywania się rolnictwa z użytków zielonych, a w szczególności z pastwisk, może się nasilać w miarę intensyfikacji chowu bydła, jak również w wyniku wypadania z rynku mlecznego małych gospodarstw nienadążających za konkurencją. Powiększanie się powierzchni gospodarstw jest zjawiskiem niebezpiecznym dla bioróżnorodności. Uproszczenie krajobrazu wiąże się z wprowadzaniem monokultur, likwidacją mozaiki upraw, miedz i zakrzaczeń, likwidacją powierzchni nieprodukcyjnych na obszarach wiejskich. Do takiej sytuacji przyczynia się rynek, promujący określone uprawy, jak również systemy pomocowe skierowane tylko do pewnego rodzaju upraw⁴⁷.

Różnorodność gatunków fauny i flory występujących na obszarze Polski jest bardzo bogata, ale również zróżnicowana regionalnie, co wynika z lokalnych warunków środowiskowych i stopnia intensyfikacji rolnictwa. Rolnictwo pełni bardzo dużą rolę w ochronie walorów środowiskowych obszarów wiejskich. Korzystnie na poziom bioróżnorodności może oddziaływać znaczne zwiększenie ilości gospodarstw prowadzących zrównoważoną produkcję rolną oraz gospodarstw pełniących funkcje środowiskowe wykraczające poza zakres wymagań stawianych produkcji rolnej w zwykłej dobrej praktyce rolniczej. Powstawaniu takich gospodarstw może sprzyjać duży udział gospodarstw mało-powierzchniowych o dość ekstensywnym sposobie gospodarowania.

Potencjał adaptacyjny i mitygacyjny rolnictwa w kontekście zmian klimatu

Rolnictwo jest najbardziej, spośród wszystkich dziedzin gospodarki, uzależnione od przebiegu pogody. Rozwój rolnictwa jest z tego względu w dużym stopniu uzależniony od możliwości dostosowania produkcji do nowych warunków klimatycznych. Zmiany zasobów cieplnych oraz większa zmienność warunków meteorologicznych spowoduje potrzebę wprowadzenia do produkcji nowych upraw lub zwiększenie areału obecnie już uprawianych. Przykładem upraw, które w wyniku wzrostu temperatury będą miały korzystniejsze niż dotychczas warunki klimatyczne w Polsce jest kukurydza produkowana na

⁴⁷ Dembek W., Dobrzyńska N., 2009. Przyroda polska a Wspólna Polityka Rolna – wybrane problemy. Studia i raporty IUNG-PIB, z. 15.

ziarno, sorgo, słonecznik i winorośl. Są też uprawy, dla których warunki klimatyczne znacznie się pogorszą np. ziemniak czy cała grupa zbóż jarych. Na strukturę upraw niewątpliwie wpłynie wprowadzenie do uprawy roślin produkowanych na cele energetyczne. Zgodnie z Decyzją Parlamentu Europejskiego i Rady nr 2009/406/WE z dnia 23 kwietnia 2009r. w sprawie wysiłków podjętych przez państwa członkowskie, zmierzające do zmniejszenia emisji gazów cieplarnianych w EU realizacji do roku 2020 zobowiązań Wspólnoty dotyczących redukcji emisji gazów cieplarnianych rolnictwo jest jednym z sektorów non-ETS, dla których unijny cel redukcji został określony na poziomie 10% dla roku bazowego 2005. Ponieważ dla każdego z krajów członkowskich wyliczony został indywidualny cel, Polska ma możliwość zwiększenia wielkości emisji w sektorach non-ETS – w tym w rolnictwie – do 14%. Cel ten ma być osiągnięty między innymi poprzez ograniczenie zużycia energii w rolnictwie, racjonalne zużycie nawozów mineralnych i innych środków produkcji. Rolnictwo ma również wesprzeć działania w zakresie zwiększenia produkcji energii ze źródeł odnawialnych, między innymi poprzez produkcję biomasy wykorzystywanej na cele energetyczne. W okresie od 1990 do 2007r. ogólna emisja GHG w krajach UE zmniejszyła się o 9,3%, a w Polsce o 13,1%. W tym samym okresie wielkość emisji GHG w sektorze rolnym zmniejszyła się o 20,2% w krajach UE i o 29,9% w Polsce. W skali globalnej emisje gazów cieplarnianych z rolnictwa stanowią 13,5%, w Europie 9,2%, a w Polsce 9%. Znaczne emisje są udziałem rolnictwa intensywnego i pochodzą głównie z nawożenia, uprawy gleby oraz intensywnej produkcji zwierzęcej. Rolnictwo emituje głównie podtlenek azotu (N₂O) oraz metan (NH₄).

Tabela 8. Emisja CO₂, CH₄ i N₂O w Polsce w 2008 r. (Gg)

Kategoria	CH ₄	N ₂ O	Emisja (Gg) (ekw. CO ₂)	Udział w całkowitej emisji z rolnictwa (%)
4. Rolnictwo	602,29	71,47	34804,74	100,0
A. Fermentacja jelitowa	444,65	bd.	9337,71	26,8
B. Odchody zwierzęce	156,29	18,36	8975,19	25,8
D. Gleby rolne	bd.	53,05	16446,86	47,3
F. Spalanie odpadów roślinnych	1,35	0,05	44,99	0,1

Użytkowanie gruntów, zmiany użytkowania gruntów i leśnictwo w 2008 r. [KASHUE-KOBiZE. 2010]

W okresie 1999-2007 całkowita emisja metanu⁴⁸ ze źródeł rolniczych w Polsce zmniejszyła się o 10%, natomiast emisja podtlenku azotu wzrosła o 5%. Zmniejszenie emisji metanu, które wystąpiło w analizowanych latach wynika ze zmniejszenia się pogłowia bydła w Polsce. Natomiast wzrost emisji podtlenku azotu jest wynikiem nieznacznie większego zużycia nawozów azotowych.

Tabela 9. Zmiany poziomu emisji metanu i podtlenku azotu ze źródeł rolniczych w województwach i w Polsce w okresie 1999-2007.

Województwo	Metan (%)	Podtlenek azotu (%)	Województwo	Metan (%)	Podtlenek azotu (%)
dolnośląskie	-33	14	podkarpackie	-51	-19
kujawsko-pomorskie	-3	6	podlaskie	20	6
lubelskie	-28	-3	pomorskie	-12	-3
lubuskie	-13	2	śląskie	-29	-5
łódzkie	-5	16	świętokrzyskie	-36	-11
małopolskie	-32	-19	warmińsko-mazurskie	10	23
mazowieckie	-0,3	13	wielkopolskie	3	16
opolskie	-16	-0,1	zachodniopomorskie	-29	-9

Źródło: Zaliwski 2010

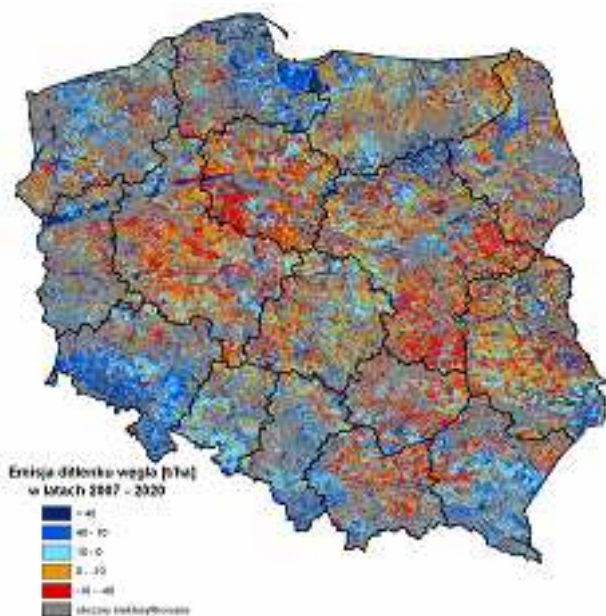
Rolnictwo, poprzez wpływ na **zawartość węgla w glebie**, oddziałuje na zjawiska emisji CO₂ do atmosfery i unieruchamia atmosferyczny CO₂ poprzez proces tzw. sekwestracji. Proces sekwestracji węgla

⁴⁸ Szacunki poziomu emisji metanu (CH₄) i podtlenku azotu (N₂O) wykonano w arkuszu kalkulacyjnym „Greenhouse Gas Inventory Workbook” (Greenhouse Gas Inventory 1996), opracowany w MS Excel wg obowiązującej metodyki IPCC. Danymi wejściowymi do modelu opisującymi produkcję roślinną są zbiory podstawowych roślin uprawnych (ziemniaka, buraka cukrowego, zboża ogółem, strączkowych, kukurydzy na zielonkę) na podstawie których obliczana jest pozyskiwana biomasa oraz dane o poziomie nawożenia azotowego. Do opisu produkcji zwierzęcej w modelu wykorzystywane są informacje o pogłowiu bydła, trzody chlewnej, owiec i kóz, trzody chlewnej, drobiu i koni oraz o poziomie mleczności krów.

polega na wiązaniu węgla przez rośliny i ich rozkładzie oraz humifikacji w glebie, dzięki czemu zwiększa się zawartość węgla w glebie a obniża stężenie dwutlenku węgla w atmosferze. Do działań sekwestracyjnych zalicza się również wprowadzanie do gleby egzogennych substancji organicznych wraz z kompostami lub osadami ściekowymi. Nieracjonalne rolnicze wykorzystanie gleb może prowadzić do spadku zawartości materii organicznej w glebach, na przykład w wyniku przesuszenia, związanego z melioracjami odwadniającymi i przyspieszonej mineralizacji wywołanej zbyt intensywną uprawą. Intensywne użytkowanie gleb, w połączeniu z uproszczeniem płodozmianów oraz dominacją roślin zbożowych może prowadzić do ograniczenia ilości resztek organicznych, wchodzących w cykl przemian próchnicy, a w konsekwencji do spadku jej zawartości w glebach.⁴⁹

W Polsce gleby o niskiej zawartości próchnicy (<1%) stanowią około 7% użytków rolnych, gleby o średniej zawartości (1-2%) zajmują około 50% użytków rolnych, natomiast gleby bogatsze w próchnicę (>2%) stanowią około 33% powierzchni użytków rolnych. W dużej części gleb lekkich na przestrzeni ostatnich 30 lat zachodzi wzrost zawartości próchnicy związany ze wzrostem poziomu nawożenia oraz przyrostem ilości resztek poźniwnych.⁵⁰

Rysunek 48. Rozmieszczenie przestrzenne gleb użytków rolnych o określonych prognozowanych stratach (emisji) i akumulacji węgla

źródło: Stuczyński i inni, 2007b

Tabela 10. Prognoza strat materii organicznej z powierzchni użytków rolnych w perspektywie 2020 r. wyrażona jako emisja CO₂ (tys. t)

Województwo	Emisja całkowita (1000t)
Dolnośląskie	-22270
Kujawsko-Pomorskie	-10006
Lubelskie	-22383
Lubuskie	-12812
Łódzkie	-11474
Małopolskie	-3385
Mazowieckie	-20019
Opolskie	-6814
Podkarpackie	-9574
Podlaskie	-6361
Pomorskie	-25244
Śląskie	-8870
Świętokrzyskie	-1790
Warmińsko-Mazurskie	-22189
Wielkopolskie	-2773
Zachodniopomorskie	-20337
Polska	-206303

źródło: Stuczyński i inni, 2007b

Rolnictwo pełni znaczącą rolę w procesie sekwestracji węgla na obszarach wiejskich odpowiadając jednocześnie jedynie za 9% całkowitej emisji CO₂ do atmosfery. Ten korzystny bilans wpływu polskiego rolnictwa na zmiany klimatyczne utrzymuje się dzięki racjonalnej gospodarce ziemią w procesach produkcyjnych w rolnictwie. Zmiany zasobów cieplnych oraz większa zmienność warunków meteorologicznych powoduje potrzebę wprowadzenia do produkcji nowych upraw lub zwiększenie areалу obecnie już uprawianych.

⁴⁹ Kaca E., 2009. Gospodarka wodna Wsi i Rolnictwa, w: red. Naukowa Harasim A.: „Przyszłość sektora rolno-spożywczego i obszarów wiejskich. I Kongres Nauk Rolniczych w Puławach”

⁵⁰ Na podstawie pomiarów zawartości próchnicy w glebach przeprowadzonych w latach 1968-83 i w roku 2003 obliczono spodziewane zawartości próchnicy w glebach użytków rolnych kraju w latach 2007 i 2020 (mapa poniżej). Procentowa zmiana zawartości próchnicy w tym przedziale czasu została przeliczona na ilość w tonach na hektar użytków rolnych, a następnie na tony ditlenku węgla. Obszary ujemnej emisji (kolor pomarańczowy i czerwony) ditlenku węgla przedstawione na mapie wskazują na występowanie gleb zdolnych do wiązania węgla z atmosfery.

Wzajemne relacje między zasobami wodnymi a produkcją rolną

Głównym czynnikiem środowiskowym limitującym produkcję rolną jest woda, gdyż rolnictwo, nie tylko w Polsce, jest największym użytkownikiem wody⁵¹. Jednocześnie rolnictwo wywiera znaczący wpływ na dostępność i jakość wód. Z analizy surowego bilansu wodnego Polski wynika, że w skali rocznej użytki rolne średnio zużywają 65 mld m³ wody, co oznacza wysoką wodochłonność produkcji żywności⁵². Mając na uwadze intensyfikację rolnictwa w tym zwiększenie powierzchni nawadnianych (warzywa, sady, użytki zielone) oraz wzrost produkcji biomasy na potrzeby energii ze źródeł odnawialnych oraz przewidywane deficyty związane ze skutkami suszy można oceniać wzrost niezbędnej ilości wody na potrzeby rolnictwa na 10-20% do 2020 roku. Należy również liczyć się z rosnącym oddziaływaniem lasów⁵³ (stopniowy wzrost powierzchni zalesianych) i obszarów chronionych na bilans wodny w użytkach rolnych.

Susza w Polsce pojawia się raz na 4-5 lat. Jest nią trwale dotknięte około 35% powierzchni gruntów ornych i 70% powierzchni użytków zielonych. W ostatnich 25 latach susze pojawiają się coraz częściej, są coraz intensywniejsze i obejmują znaczne obszary naszego kraju. Na ochronę przed skutkami susz ma wpływ liczebność i stan urządzeń do retencjonowania i rozrządu wody, stan systemów nawadniających i pokryta nimi powierzchnia użytków rolnych oraz organizacja nawodnień. Zarówno liczebność i stan tych urządzeń, jak i organizacja nie gwarantują skuteczności nawodnień. Niepokoi również fakt, że powierzchnia gruntów ornych objętych systemami nawodnień systematycznie zmniejsza się. Systematycznie zmniejsza się również powierzchnia łąk i pastwisk objętych systemami nawodnień podsiąkowych. Na trwałych użytkach zielonych systemy odwadniająco-nawadniające, należą do mniejszości. Tylko 9% powierzchni trwałych użytków zielonych ma możliwość nawadniania i około 36% tej powierzchni jest wyposażona tylko w systemy odwadniające, bez możliwości zatrzymywania wody np. opadowej czy roztopowej, na obiekcie. Można się obawiać, że w perspektywie roku 2020 nastąpi moment, w którym woda stanie się barierą nie pozwalającą na dalszy rozwój rolnictwa w kierunkach najbardziej opłacalnych i na dostosowywanie struktury upraw do aktualnych potrzeb rynku krajowego i międzynarodowego, szczególnie w odniesieniu do upraw wrażliwych na deficyt wody, takich jak warzywne, owocowe i okopowe. Obserwowane zmiany w zasobach wodnych powodują konieczność regulowania obiegu wody w zlewni przy szerszym stosowaniu metod nietechnicznych, w tym poprzez wykorzystywanie wszystkich dostępnych form małej retencji, a zwłaszcza retencji gruntowej i glebowej.

Dodatkowym aspektem gospodarki wodnej i rolnictwa jest **zagrożenie powodziowe** oraz występowanie okresowych podtopień gospodarstw rolnych. W Polsce wały przeciwpowodziowe chronią obszary zawała o powierzchni ok. 1,1 mln ha. Zarówno stan wałów, jak i drożność rzek i kanałów w Polsce nie są na tyle właściwe, aby skutecznie minimalizować ryzyko powodzi. Znaczna część wałów nie spełnia wymagań stawianym tego typu urządzeniom. Ponadto w obszarach wiejskich znajduje się ok. 74 tys. km tzw. rzek rolniczych i kanałów, w tym 40 tys. km rzek uregulowanych. Według wojewódzkich zarządów melioracji i urządzeń wodnych ok. 38% uregulowanej długości rzek w Polsce wymaga udrożnienia hydraulicznego (usprawnienia przepływu). Zmeliorowanych jest natomiast ok. 1,8 mln ha trwałych użytków zielonych i ok. 4,6 mln ha gruntów ornych, jednakże urządzenia melioracji szczegółowych są przeważnie w złym stanie technicznym. Po wystąpieniu w 2010r. powodzi opisywana sytuacja uległa znacznemu pogorszeniu.

Pierwotne **straty azotanów** do wód glebowo-gruntowych na użytkach rolnych zostały ostatnio oszacowane na ok. 190 tys. ton N, albo ok. 12 kg N z 1 ha użytków w skali roku. Straty azotanów zależą od czterech głównych czynników: kategorii agronomicznej (jakości) gleb, zasobu azotanów w profilu glebowym w okresie jesieni, gatunku uprawianej rośliny i stosowanego pod nią nawożenia azotem (w nawozach naturalnych i mineralnych) oraz od opadów w okresie późnej jesieni i zimy. Straty azotanów przekładają się na ich stężenia w wodzie gruntowej. Związek pomiędzy ilością wymywanego azotu

⁵¹ Kowalewski Z., 2009. Rolnicze funkcje wody. Rozdz. 3.1.2. W: Woda na obszarach wiejskich. Red. nauk. Mioduszeński W., Dembek W. Wyd. Min. Rol. Rozw. Wsi. MRiRW, IMUZ, s. 171-178.

⁵² Mioduszeński W., 2008. Czy Polska jest krajem ubogim w wodę? Gosp. Wod. nr 5, s. 186-193.

⁵³ Mioduszeński W., 2008. Mała retencja w lasach elementem kształtowania i ochrony zasobów wodnych. Studia i materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Lesnej. Rocznik X z. 2 (18), s. 33-48.

wyrażoną w kg N-NO₃/ha, a stężeniem azotanów w wodzie gruntowej na głębokości 90 – 120 cm zależy od pojemności wodnej gleby, a ta z kolei związana jest z jej kategorią agronomiczną. Z wyliczeń wynika, że 1 kg N-NO₃/ha wymyty do wody na tej głębokości zwiększa stężenie azotanów w wodzie o 2,86 mg/dm³, 1,92 mg/dm³, 1,15 mg/dm³ i 0,77 mg/dm³ odpowiednio w glebach bardzo lekkich, lekkich, średnich i ciężkich (dopuszczalne stężenie azotanów w wodach pitnych zgodnie z Dyrektywą Azotanową wynosi 11,3 mg N-NO₃/dm³). Z gleb bardzo lekkich może zatem ulec „bezpiecznie” wymyciu tylko ok. 4 kg N/ha, natomiast z gleby ciężkiej niemal 15 kg N/ha. Według najnowszych danych GUS emisja amoniaku w Polsce w 2007 r. wynosiła 291,98 Gg, w tym z produkcji rolniczej ogółem 283,35 Gg. Dostępne dane statystyczne wskazują, że od 2005 r. notujemy nieznaczny wzrost emisji amoniaku z produkcji rolniczej (w granicach od 1,3 do 5,8% rocznie) ogółem.

Prognoza dotycząca emisji amoniaku z rolnictwa do roku 2020 może być następująca:

- Pierwszy scenariusz: przy zachowaniu obecnej pow. UR wykorzystywanych na cele rolnicze i wielkości globalnej produkcji rolniczej

Pozytywy	Negatywy
Emisja NH ₃ pozostanie na dotychczasowym poziomie, tj. ok. 280 Gg lub może wykazywać nieznaczny wzrost	Realne ograniczenia emisji amoniaku będzie możliwe poprzez konsekwentne stosowanie zasad KDPR

- Drugi scenariusz: przy wyłączeniu z rolniczego użytkowania UR na obszarach ONW i jednoczesnym zachowaniu wielkości globalnej produkcji rolniczej

Pozytywy	Negatywy
Część obszaru kraju, w tym niektóre obszary chronione i tereny górskie wolne od bezpośredniej emisji amoniaku	Emisja NH ₃ pozostanie na dotychczasowym poziomie lub może wykazywać wzrost spowodowany wysoką intensywnością organizacji produkcji rolniczej na pozostałych intensywnie użytkowanych obszarach, możliwy jest lokalny wzrost negatywnych procesów związanych z emisją amoniaku. Realne ograniczenia emisji będzie możliwe po zastosowaniu kosztownych technik dogłębowej aplikacji nawozów naturalnych i dalszego wprowadzania postępu biologicznego (wzrost wydajności produkcji zwierzęcej)

- Trzeci scenariusz: przy wyłączeniu z rolniczego użytkowania UR gospodarstw, które obecnie nie spełniają warunku ≥ 4 ESU z jednoczesnym zachowaniem wielkości globalnej produkcji rolniczej

Pozytywy	Negatywy
Brak	Jak w scenariuszu drugim. Również możliwy jest wzrost emisji amoniaku spowodowany niekontrolowaną, pozatowarową produkcją rolniczą.

Konieczna staje się intensyfikacja działań adaptacyjnych dla równoważenia i poprawy struktury bilansu wodnego obszarów rolniczych na drodze ograniczania odpływu rzeczno-przewodnego przez kompleksowe zwiększanie retencyjności i racjonalne gospodarowanie dyspozycyjnymi zasobami wodnymi. Dotyczy to działań technicznych i nietechnicznych z zakresu małej retencji i sprowadza się do hamowania odpływów z cieków naturalnych i sztucznych, zasilania wód podziemnych (gruntowych) retencjonowaniem wód ze spływów powierzchniowych kierowania wód na tereny mokradłowe, zwiększanie możliwości magazynowania wód w profilu glebowym i ograniczanie parowania z powierzchni gleb.

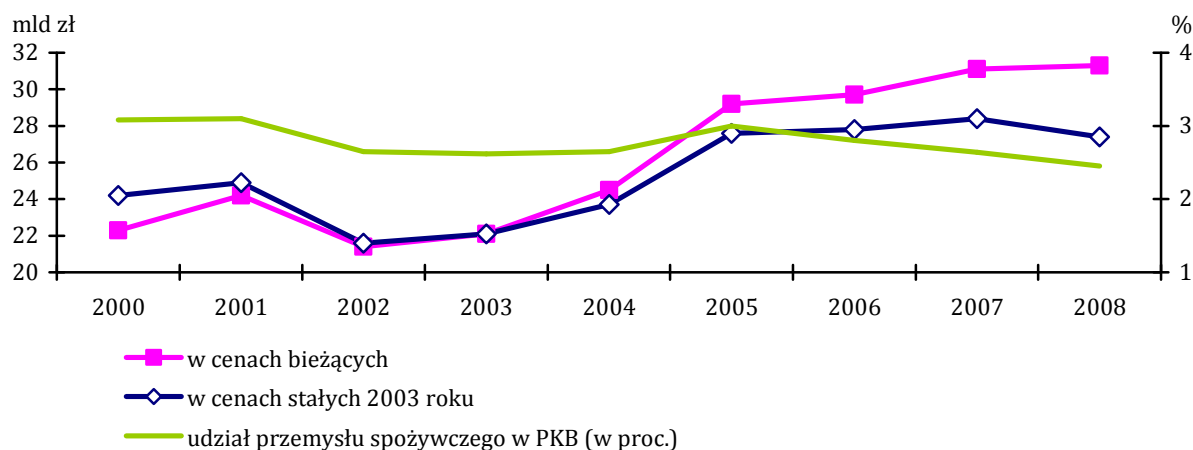
Przemysł rolnospożywczy

Przetwórstwo spożywcze jest istotnym działem sektora żywnościowego gdyż przyczynia się w największym stopniu do zagospodarowania produkcji rolniczej, stymuluje i ukierunkowuje produkcję surowców rolnych, a zakłady zlokalizowane są najczęściej na obszarach wiejskich. Te czynniki powodują, że dobra kondycja przemysłu spożywczego jest niezbędna dla możliwości rozwojowych rolnictwa i obszarów wiejskich.

Sektor przetwórstwa jest gospodarczo bardziej istotny w Polsce niż innych krajach UE, choć jego pozycja w stosunku do innych działów przemysłu słabnie, co jest procesem naturalnym, wynikającym głównie z malejącego udziału żywności w wydatkach ludności. Przemysł spożywczy (przemysłowa

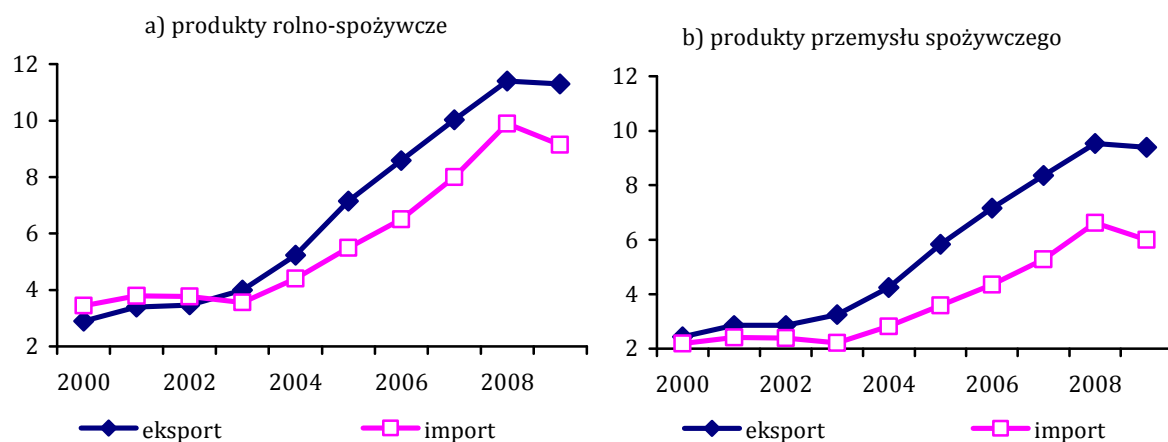
produkcja żywności i napojów) w całej UE w 2007 roku osiągnął obroty o wartości 913 mld euro, a wartość dodaną w kwocie ok. 190 mld euro. Udział wartości dodanej tego sektora w PKB całej Unii jest mniejszy niż w Polsce, gdyż wynosił ok. 1,6% PKB. W UE notuje się także spadek udziału wartości dodanej przemysłu spożywczego w PKB (średnio z 1,88% w 2002 r. do 1,58% w 2007 r.). Polski przemysł spożywczy ma zasoby pracy szacowane na ok. 465 tys. osób, co stanowi 3,3% ogółu pracujących. W przemyśle spożywczym obserwuje się powolny spadek liczby pracujących (z 500 tys. osób w 2000 roku, tj. o 7%). W całej UE zatrudnienie w przemyśle spożywczym wynosi 4,3 mln osób i ma słabą tendencję wzrostową, a udział przemysłu spożywczego w rynku pracy UE wynosi ok. 2%..

Rysunek 49. Wartość dodana przemysłu spożywczego (w mld zł)

Źródło: opracowanie IERiGŻ na podstawie danych GUS.

Rysunek 50. Rozwój eksportu rolno-spożywczego (w mld euro)

* wstępny szacunek

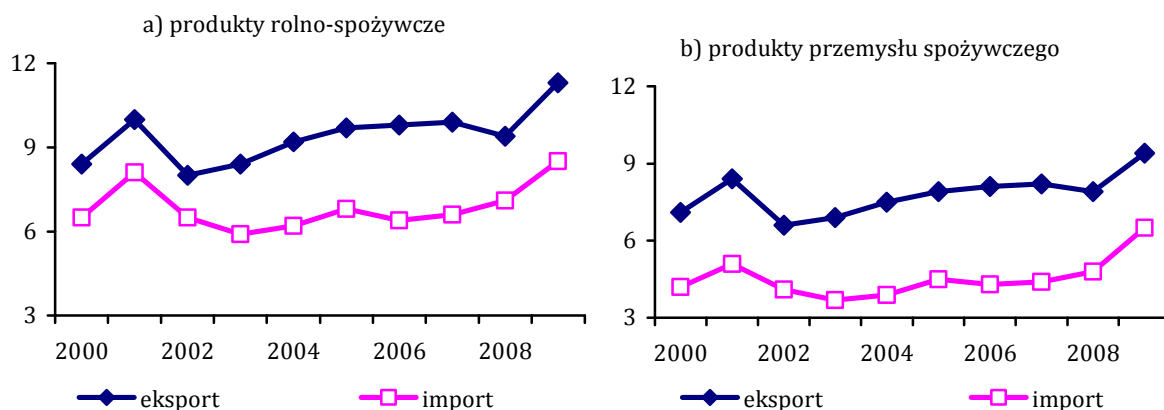
Źródło: opracowanie IERiGŻ na podstawie danych MRiRW.

Polski przemysł spożywczy w 2008 roku wytworzył wartość dodaną brutto w kwocie 31,3 mld zł (w cenach bieżących). Była to wielkość o 38% większa od średniej w latach 2000-2002, a w cenach stałych o 16,6%. W tym samym okresie wartość produkcji sprzedanej (w cenach stałych) zwiększyła się o 40%. Udział przemysłu spożywczego w wartości sprzedaży całego przemysłu wynosi blisko 24% i jest ok. 9 punktów procentowych wyższy niż w UE-15.

W Polsce eksport wyrobów przemysłu spożywczego zwiększył się z 2,4 mld euro w 2000 roku i 3,3 mld euro w 2003 roku do 9,5 mld euro w 2008 roku, a import tych wyrobów odpowiednio z 2,2 mld euro w 2000 i 2003 r. do 6,6 mld euro w 2008 r. Udział tych produktów w eksporcie towarów z Polski

zwiększył się z ok. 7% w latach 2000-2003 do ok. 8% w latach 2006-2008, a w imporcie z ok. 4% do 4,3-4,8%⁵⁴.

Rysunek 51. Udział produktów rolno-spożywczych w polskim handlu zagranicznym

* wstępny szacunek

Źródło: opracowanie IERiGŻ na podstawie danych MRiRW i GUS.

Przetwórstwo przeszło głęboką restrukturyzację i modernizację w okresie przedakcesyjnym, ale również po akcesji. Stało się konkurencyjne na rynku europejskim. Nadal źródłem przewag konkurencyjnych w tym dziale gospodarczym są niższe koszty pracy, a niektórych przypadkach również niższe koszty surowców.

W Polsce w przemyśle spożywczym funkcjonuje ok. 17,5 tys. przedsiębiorstw, z których ok. 16 tys. zalicza się do firm mikro i małych, blisko 1300 zalicza się do średnich, a prawie 300 stanowią firmy duże⁵⁵. W strukturze polskiego oraz unijnego przetwórstwa występuje podobny udział firm w produkcji sprzedanej. Firmy małe i mikro mają około 20% udziału, firmy średnie – poniżej 30%, a duże ok. 50%. Wskaźniki zatrudnienia są jednak w Polsce wyższe w każdym sektorze, tak więc koncentracja w polskim przetwórstwie jest znacząco niższa niż w UE, odwzorowuje ona jednak znacznie bardziej rozdrobnioną strukturę polskich gospodarstw rolnych – dostawców surowca.

Stan polskiego przemysłu rolno-spożywczego po blisko sześciu latach członkostwa w UE jest dobry i znacznie lepszy niż oczekiwano. Nie spełniły się obawy, że przemysł ten nie podoła konkurencji sektora rolno-spożywczego wysoko rozwiniętych krajów europejskich oraz że z tego powodu nastąpi ograniczenie produkcji niektórych dóbr żywnościowych. W tym okresie osiągnięto znaczący postęp, gdyż rozwijał się nie tylko krajowy rynek żywności (o ok. 2,5-3,0% rocznie), ale również – i to jeszcze szybciej – wzrastał eksport produktów rolno-spożywczych (o ok. 20% rocznie). W wyniku takiego rozwoju sytuacji Polska z importera netto produktów rolno-spożywczych przekształciła się w ważnego eksportera netto i umocniła swoją pozycję na unijnym rynku żywności. Do przemysłu rolno-spożywczego powróciło ożywienie produkcyjne (wzrost produkcji sprzedanej w cenach stałych o ok. 6-7% rocznie), nastąpiło duże ożywienie inwestycyjne w tym sektorze (nakłady rzędu ok. 6-7 mld zł rocznie), a w efekcie zyski przedsiębiorstw przemysłu spożywczego wzrosły trzykrotnie (zysk netto do ok. 6-6,5 mld zł rocznie, a rentowność netto do ok. 4-5%).

Innowacyjność polskiego przemysłu spożywczego jest tymczasem jeszcze dość niska, o czym świadczy m.in. niewielki udział nakładów na działalność innowacyjną w wartości sprzedaży przemysłu spożywczego (ok. 2%), dominacja wydatków na zakup środków trwałych w strukturze nakładów na działalność innowacyjną (ok. 65%), małe zainteresowanie generowaniem lub nabywaniem nowej wiedzy (udział wydatków na B&R wynosi ok. 2-3%) oraz udział nowych i zmodernizowanych wyrobów w produkcji sprzedanej przemysłu spożywczego na poziomie ok. 8%. Procesy innowacyjne prowadzone

⁵⁴ W UE udział dóbr żywnościowych (łącznie z produktami rolnictwa) w eksporcie całej Unii wynosił w 2008 r. 8,2%, a w imporcie 8,4%. Produkty rolno-spożywcze stanowią 9,4% polskiego eksportu i 7,2% naszego importu.

⁵⁵ Opracowanie IERIGZ-PIB na podstawie danych GUS.

przez przedsiębiorstwa mają na celu przede wszystkim poprawę jakości wyrobów, otwieranie nowych rynków lub zwiększanie udziału na rynku i asortymentu wyrobów⁵⁶.

Wyniki ekonomiczne przemysłu spożywczego w całym okresie członkostwa Polski w UE wskazują jednak, że jest to sektor, który ma zdrowe i trwałe podstawy dalszego rozwoju, a także że jest to sektor nowoczesny, dobrze dostosowany do funkcjonowania na dużym rynku europejskim i konkurencyjny na tym rynku. Dynamika rozwoju tego sektora w dużej mierze zależy jednak od tempa wzrostu gospodarczego kraju. Oznacza to, że najbliższe lata (2010-2012) mogą być okresem niewielkiego spowolnienia rozwoju przemysłu spożywczego, tj. jego rozwoju w tempie wolniejszym niż w okresie integrowania z UE.

Na skutek przewidywanego rozwoju procesu liberalizacji światowego handlu rolno-spożywczego może zwiększyć się jednak konkurencja producentów żywności z krajów o niższym poziomie rozwoju gospodarczego, co może osłabić dynamikę rozwoju eksportu produktów rolno-spożywczych i pogorszyć saldo obrotów handlu zagranicznego tymi produktami. O dynamice rozwoju sektora bardziej decydować będzie tempo wzrostu krajowego popytu na żywność oraz dalszy wzrost udziału przemysłu spożywczego w zagospodarowaniu produkcji rolnej i w dostawach żywności. Otwarcie chłonnych rynków zbytu w połączeniu z ewidentnymi przewagami cenowymi po stronie polskiego rolnictwa i przetwórstwa wywołały gwałtowny przyrost wywozu i zwiększenie dopływu środków oraz inwestycji do sektora. Szybka zwyżka importu, choć przy stale rosnącym w omawianym okresie, dodatnim saldzie obrotów, wymusiła również poprawę jakości oferowanych produktów.

Coraz większego znaczenia nabiera obecnie promocja i skuteczne zarządzanie procesami w przemyśle rolno-spożywczym. W szczególności obserwuje się coraz większe zainteresowanie konsumentów produktami o wysokiej jakości, wytwarzanymi metodami tradycyjnymi z zachowaniem regionalnych receptur. Rozwój tego rynku produkcji jest również szansą na ochronę dziedzictwa kulturowego wsi, zwiększenie atrakcyjności terenów wiejskich oraz wzrost zróżnicowania zatrudnienia na obszarach wiejskich poprzez tworzenie pozarolniczych źródeł dochodów.

Pozycja przemysłu spożywczego w Polsce jest silniejsza niż w innych krajach UE. W Polsce i całej Unii pozycja tego sektora stale się obniża. Jest to charakterystyczne dla gospodarek o wysokim poziomie rozwoju. Przemiany w przetwórstwie zachodzą w powiązaniu z przemianami w rolnictwie, chociaż w szybszym tempie. Istotne w tym kontekście jest zapewnienie stabilnej bazy surowcowej wysokiej jakości oraz efektywnych kanałów rynkowych.

Udział rolnictwa (łącznie z leśnictwem i łowiectwem) **w Wartości Dodanej Brutto (WDB)** w Polsce jest nadal znacznie wyższy niż przeciętny poziom dla krajów UE. Należy przy tym podkreślić, że jest to poziom o połowę niższy niż w 1995 r., a charakterystycznym zjawiskiem jest, że zasadnicza część tego spadku miała miejsce w latach 1995-2004. W 2004 r. udział rolnictwa w Wartości Dodanej Brutto wynosił 5,1%. W dalszej perspektywie czasowej należy oczekiwać spadku znaczenia rolnictwa w tworzeniu WDB Polski co będzie związane z szybszym rozwojem pozostałych działów gospodarki. Według danych z Komisji Europejskiej pomiędzy 2002 a 2006 r. średni udział rolnictwa, łowiectwa i leśnictwa w generowaniu PKB obszarów wiejskich w UE zmalał z 5% do 3%.⁵⁷ Oceniając wpływ rolnictwa na wzrost gospodarczy kraju, należy także uwzględnić **pozytywny wpływ handlu zagranicznego** artykułami rolno-spożywczymi na dynamikę PKB jak też wysokie dodatnie saldo wymiany towarowej w tej grupie towarów, wpływające na poprawę bilansu płatniczego Polski. W 2007 r. zakłady produkcyjne przemysłu spożywczego wykorzystujące głównie surowce wytwarzane przez krajowe rolnictwo generowały 16% produkcji sprzedanej całego polskiego przemysłu zatrudniając prawie 15% ogółu pracujących.

Wyniki handlu zagranicznego produktami rolno-spożywczymi oraz wybrane mierniki konkurencyjności świadczą zatem o wysokiej konkurencyjności naszych producentów żywności na rynku unijnym i światowym oraz wskazują na wzrost naszych przewag komparatywnych w pierwszych latach

⁵⁶ Badania i rozwój produktów innowacyjnych mają na celu zaspokojenie bieżących zmian w zakresie preferencji konsumentów przy zachowaniu dywersyfikacji produktów. Prowadzą do wzrostu wydajności i produktywności sektora poprzez zmiany technologiczne.

⁵⁷ Dane z 2002 roku dotyczą EU-25, dane z 2006 r. dotyczą UE-27.

po akcesji. Źródłem wysokiej konkurencyjności były przede wszystkim przewagi kosztowo-cenowe. Przewagi te stopniowo maleją, ale wzrasta znaczenie innych źródeł konkurencyjności, takich jak: jakość, innowacyjność, przedsiębiorczość oraz wiedza i kapitał intelektualny.

Z.1.3. diagnoza sytuacji w rybactwie

Informacje ogólne

Powierzchnia wód śródlądowych w Polsce wynosi w przybliżeniu 580 tys. ha, z czego na jeziora przypada 280 tys. ha, rzeki 140 tys. ha, zbiorniki zaporowe 55 tys. ha, stawy 65 tys. ha i inne obiekty wodne 40 tys. ha. Długość polskiej linii brzegowej wynosi 788 km, powierzchnia morza terytorialnego 8,7 tys. km², a wód wewnętrznych 2,0 tys. km².

Rybołówstwo morskie w 2009 r. funkcjonowało w 65 portach i przystaniach rybackich, w których stacjonowało 161 kutrów i 643 łodzie rybackie. Złowiły one łącznie 130,9 tys. ton ryb, w tym w pasie wód przybrzeżnych (połowy łodziowe) 16,5 tys. ton. W połowach dalekomorskich pozyskano 80,7 tys. ton ryb i organizmów morskich. W rybołówstwie bałtyckim pracowało 2 347 rybaków, w tym na łodziach 1 543.

Do rybołówstwa morskiego należy również rybołówstwo dalekomorskie. Obecnie łączna zdolność połowowa (ZP) przeznaczona dla statków wykonujących rybołówstwo dalekomorskie wynosi 21 526 GT i 22 441 kW.

Po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej flota dalekomorska uzyskała możliwość korzystania z praw połowowych wynegocjowanych przez Unię Europejską w ramach Porozumień o partnerstwie w sektorze rybactwa (Fisheries Partnership Agreements). Do roku 2008 głównymi rejonami prowadzenia połowów przez statki dalekomorskie były obszary zarządzane przez Organizację Rybołówstwa Północno-Zachodniego Atlantyku (NAFO), Komisję Rybołówstwa Północno-Wschodniego Atlantyku (NEAFC), Konwencję o zachowaniu żywych zasobów morskich Antarktyki (CCAMLR), a także obszar M. Północnego i wody norweskie. Konieczność redukcji nakładu połowowego floty prowadzącej działalność na obszarze Północnego Atlantyku i wyrażenie przez Komisję Europejską zgody na uzupełnienie polskiego rejestru statków rybackich o dodatkową zdolność połowową, przyczyniły się do powrotu statków prowadzących połowy pod polską banderą na wody będące pod jurysdykcją Królestwa Maroka oraz Islamskiej Republiki Mauretańskiej, a także w rejon zarządzany przez Porozumienie w sprawie połowów na południowym obszarze Oceanu Spokojnego (South Pacific RFMO).

Do głównych gatunków poławianych przez polskie statki dalekomorskie należą: kryl, dorsz, czarniak, karmazyn, halibut, makrela, ostrobok. Przyznawane Polsce kwoty dalekomorskie są w pełni wykorzystywane, poprzez połowy bądź wymianę kwot, głównie z Niemcami, Wlk. Brytanią, Łotwą, Estonią, Hiszpanią, Portugalią. Połowy polskiej floty dalekomorskiej w 2009 r wyniosły 78 800 ton. Połowy w 2008 r. osiągnęły wielkość 30 266 ton a w 2007 r. 25 469 ton.

W latach 2006-2008 średnia roczna produkcja akwakultury wynosiła 36 tys. ton, w tym 16,7 tys. ton pstrąga tęczowego, 16,2 tys. ton karpia oraz 3,1 tys. ton innych gatunków (od jesiotrów, poprzez tołpygi, suma europejskiego, sumika afrykańskiego, po pospolite gatunki, takie jak karaś czy szczupak), produkowanych głównie w stawach karpowych, a w mniejszym stopniu w ośrodkach pstrągowych oraz rozmaitych urządzeniach służących do hodowli ryb. Oprócz różnych systemów akwakultury, produkcja ryb konsumpcyjnych prowadzona jest w publicznych śródlądowych wodach powierzchniowych płynących tworzących obwody rybackie na jeziorach, rzekach i zbiornikach zaporowych. W obwodach rybackich produkuje się ponad 30 gatunków ryb, w tym głównie leszcza, płoć, szczupaka, krąpia, sielawę, okonia, lina, sandacza, karasia i węgorza.

W latach 2006-2008 średnia roczna produkcja ryb w obwodach rybackich wynosiła 3,1 tys. ton, co oznacza, że całkowita produkcja ryb w wodach śródlądowych osiągnęła średnio 39,1 tys. ton. W stosunku do całkowitej wielkości produkcji akwakultury w państwach członkowskich Unii Europejskiej, wynoszącej około 1,3 mln ton, produkcja akwakultury w Polsce stanowiła 2,8%, co stawia nasz kraj na 9 miejscu wśród państw członkowskich UE.

Udział rybactwa (obejmującego wg PKD rybołówstwo morskie i śródlądowe oraz chów i hodowlę ryb wodnych morskich i śródlądowych) w PKB kraju wyniósł w 2008 r. 0,011% i w ostatnich latach miał tendencję spadkową (0,028% w 2000 r., 0,016% w 2005 r.). W latach 2006-2008 średnia wartość

wyprodukowanych w akwakulturze i w obwodach rybackich ryb konsumpcyjnych, a także innych przychodów osiąganych przez gospodarstwa rybackie (m.in. sprzedaż zezwoleń na wędkowanie, obrót rybami, przetwórstwo, usługi turystyczne i gastronomiczne), wyniosła około 400 mln zł, co stanowiło 0,03% Produktu Krajowego Brutto.

W 2008 roku całkowita wielkość zatrudnienia w rybactwie wyniosła 4300 osób, w tym 2600 w ośrodkach akwakultury (głównie gospodarstwa karpiove i pstrągowe), a 1700 w podmiotach uprawnionych do rybackiego użytkowania jezior, rzek, zbiorników zaporowych tworzących obwody rybackie – głównie w gospodarstwach o charakterze spółek oraz okręgach Polskiego Związku Wędkarskiego. Oprócz ryb konsumpcyjnych, rybactwo produkuje znaczne ilości materiału zarybieniowego na potrzeby zarybień dokonywanych w obwodach rybackich oraz innych obiektach wodnych, co wpływa pozytywnie na ich bioróżnorodność. Większą rolę odgrywa przetwórstwo rybne (szacunkowo około 0,050%), ale w rachunku narodowym GUS nie jest ono wyodrębnione, tylko wchodzi w skład całego przetwórstwa przemysłowego. Z kolei w statystykach Eurostatu nie podaje się udziału samego rybołówstwa w PKB poszczególnych krajów, tylko łącznie z rolnictwem i łowiectwem. Dla Polski wskaźnik ten w 2008 r. wyniósł 3,7%, przy średniej dla wszystkich krajów członkowskich 1,8%.

Wpływ rybactwa na środowisko

Racjonalna gospodarka rybacka w powierzchniowych wodach płynących polega na wykorzystywaniu produkcyjnych możliwości wód, z zachowaniem zasobów ryb w równowadze biologicznej. Do tego celu stosowana jest odpowiednia eksploatacja narzędziami rybackimi, zarybienia oraz przestrzeganie przepisów dotyczących ochrony pogłowia ryb. Eksploatacja rybacka ma na celu nie tylko produkcję ryb konsumpcyjnych, ale także – poprzez jej ukierunkowanie na mniej cenne gatunki ryb karpiovatych – zapobieganie negatywnym skutkom procesu eutrofizacji, który sprzyja nadmiernemu rozwojowi pogłowia leszcza, płoci i krąpia w wodach śródlądowych.

Oprócz eksploatacji rybackiej, najważniejszym narzędziem służącym wypełnianiu kryteriów racjonalnej gospodarki rybackiej w jeziorach, rzekach i zbiornikach zaporowych jest gospodarka zarybieniowa. Materiał zarybieniowy, za wyjątkiem importowanego narybku węgorza europejskiego, jest produkowany w krajowych ośrodkach wylęgarniczo-podchowowych, wykorzystujących nie tylko wyspecjalizowane urządzenia, ale także tradycyjne stawy typu karpiovego i pstrągovego. W 2008 roku obwody rybackie o łącznej powierzchni 389,7 tys. ha zarybiono 28 gatunkami ryb w postaci rozmaitych form – od wylęgu, poprzez kolejne stadia rozwojowe narybku i krocza, po selekty i tarlaki. Do najważniejszych grup gatunków zarybianych należą gatunki drapieżne (szczupak, sandacz, sum, boleń, okoń), koregonidy (sielawa i sieja), łososiowate (pstrąg potokowy, troć wędrowna, łosoś atlantycki, głowacica, troć jeziorowa) oraz reofilne karpiovate (jaź, kleń, brzana, certa, świnka). Łączna wartość zarybień obwodów rybackich, finansowanych przez podmioty uprawnione do ich rybackiego użytkowania wyniosła w 2008 roku 30,3 mln zł, przekraczając wartość odłowionych w nich ryb konsumpcyjnych o około 51%. Oprócz zarybień obwodów rybackich i innych wód śródlądowych przez ich rybackich użytkowników, z Budżetu Państwa finansowane są zarybienia polskich obszarów morskich i wód wewnętrznych, głównie wędrownymi gatunkami dwuśrodowiskowymi – trocią wędrowną, łososem atlantyckim, węgorzem i sieją. W 2008 roku łączna kwota tego zadania wyniosła 5 mln zł, z czego około 4,5 mln zł przypadało na zakup materiału zarybieniowego. Oprócz tego, w 2008 roku przeznaczono 730 tys. zł na realizację programu „Restytucja certy i jesiotra ostronosego”. Zarówno szerokie spektrum gatunkowe stosowanych zarybień, jak ich znaczna wartość finansowa, w znaczący sposób wpływają pozytywnie na bioróżnorodność wód, a pośrednio na jakość całych ekosystemów wodnych.

Wpływ chowu pstrąga na środowisko naturalne, w tym na jakość wody czy stymulowanie bioróżnorodności, należy ocenić obecnie jako obojętny. W przyszłości status ten powinien zostać utrzymany. Ponieważ stawy pstrągowe działają w warunkach bardzo restrykcyjnych i rygorystycznych przepisów dotyczących jakości odprowadzanych wód poprodukcyjnych. Z reguły woda odprowadzana z gospodarstwa ta ma parametry nie gorsze niż pobrana. Często jej jakość jest nawet lepsza, szczególnie w zakresie ilości zawiesiny. Jest to chów o bardzo wysokim zaangażowaniu technicznym i technologicznym,

z wielokrotnym wykorzystaniem i uzdatnianiem wody do celów produkcyjnych. Duża intensyfikacja produkcji nie daje jednak żadnych możliwości na kształtowanie bioróżnorodności środowiska.

Stawy karpiove mają obecnie bardzo pozytywny wpływ na środowisko, służą ochronie i zachowaniu bioróżnorodności, mają wiele walorów nazywanych pozaprodukcyjnymi. Ponieważ stawy napełniane są wodami roztopowymi i opadowymi, pojawiającymi się w środowisku gwałtownie w bardzo dużych ilościach chronią tereny przyległe przed powodzią. Retencjonowana woda powraca do środowiska w okresach niżówek na skutek przesiąków oraz parowania, podtrzymując przepływy biologiczne. Obecność stawów karpiove przeciwdziała negatywnym zmianom klimatycznym, gdyż w bezpośrednim sąsiedztwie tworzą one swoisty mikroklimat na skutek specyficznego krążenia parującej ze zbiorników wody. Stawy karpiove poprawiają jakość wody w ciekach zasilających, ponieważ azot i fosfor dostający się do nich wraz z retencjonowaną wodą włączony zostaje do łańcucha pokarmowego. W efekcie 1 ha stawów karpiove retencjonuje rocznie ok. 2-3 kg azotu, 2-3 kg fosforu oraz około 100 kg zawiesiny. Stawy karpiove są mozaikami zbiorników o bardzo dużej różnorodności siedlisk i źródeł pokarmu i w efekcie służą ochronie i konserwacji bioróżnorodności i są siedliskami bardzo dużej liczby gatunków flory i fauny, w tym wielu prawnie chronionych.

Nadmierna eksploatacja rybacka często prowadzi do przełowienia niektórych gatunków, a w skrajnych wypadkach nawet do zaniknięcia gatunku jako obiektu eksploatacji (np. śledź norweski w latach 1970-90). Na Bałtyku efekty zbyt intensywnej eksploatacji były obserwowane w przypadku dorsza w okresie 1990-2006, prowadząc do prawie 10-ciokrotnego zmniejszenia jego zasobów. Tak znaczna redukcja jednego z nielicznych drapieżnych gatunków bałtyckich, mogła prowadzić do nadmiernego wzrostu liczebności populacji gatunków planktonożernych i zmian w równowadze troficznej w środowisku (tzw. efekty kaskadowe).

Zmiany środowiskowe, klimatyczne i troficzne mogą powodować zmiany tempa migracji gatunków pozabałtyckich. Od połowy lat 90. zaobserwowano wzrost liczebności gatunków „wizytujących” (np. witlinek, makrela, ostrobok, plamiak, zimnica), w porównaniu z dekadami lat 70. i 80. Rozprzestrzeniły się gatunki „obce” (babka bycza) i wędrownie (kormoran czarny), które wywierają duży wpływ na ekosystem strefy przybrzeżnej.

Ochrona bioróżnorodności w niektórych przypadkach staje się przyczyną konfliktów pomiędzy rybactwem, a potrzebą ochrony niektórych gatunków (np. foki szarej, morświna, ptaków wędrownych) i siedlisk (sieć obszarów ochronnych NATURA 2000).

Relacje między rolnictwem, rozwojem obszarów wiejskich a rybactwem

W chwili obecnej jak i w najbliższej przyszłości nie należy raczej spodziewać się problemów „konkurencji o przestrzeń” pomiędzy rolnictwem i rybactwem w zakresie lokalizacji nowych gospodarstw zarówno typu pstrągowego jak i karpiovego. W tym kontekście relacje rolnictwo-rybactwo należy postrzegać jako w pełni pozytywne, uzupełniające się. Obiekty pstrągowe są i będą cechowały się bardzo dużą intensyfikacją produkcji, o niewielkim zapotrzebowaniu powierzchniowym. Gospodarstwa karpiove od wieków lokalizowane były na terenach nieprzydatnych rolniczo, ugorach lub o bardzo małej wartości rolniczej. Dlatego też powstawanie nowych obiektów stawowych powinno być postrzegane jako zjawisko pozytywne, sprzyjające tworzeniu nowych miejsc pracy i dodatkowego źródła dochodów. Szczególnie cenne są stawy typu karpiovego, gdzie przy dużych powierzchniach konieczne jest zatrudnianie dużej liczby pracowników, a gospodarstwo takie jest często jedynym miejscem zatrudnienia. Ponadto wielowymiarowe walory stawów karpiove mogą przyczyniać się do promocji atrakcyjności turystycznej regionów (łowiska specjalne, agroturystyka, turystyka wiejska), co także sprzyjać będzie aktywizacji lokalnych społeczności.

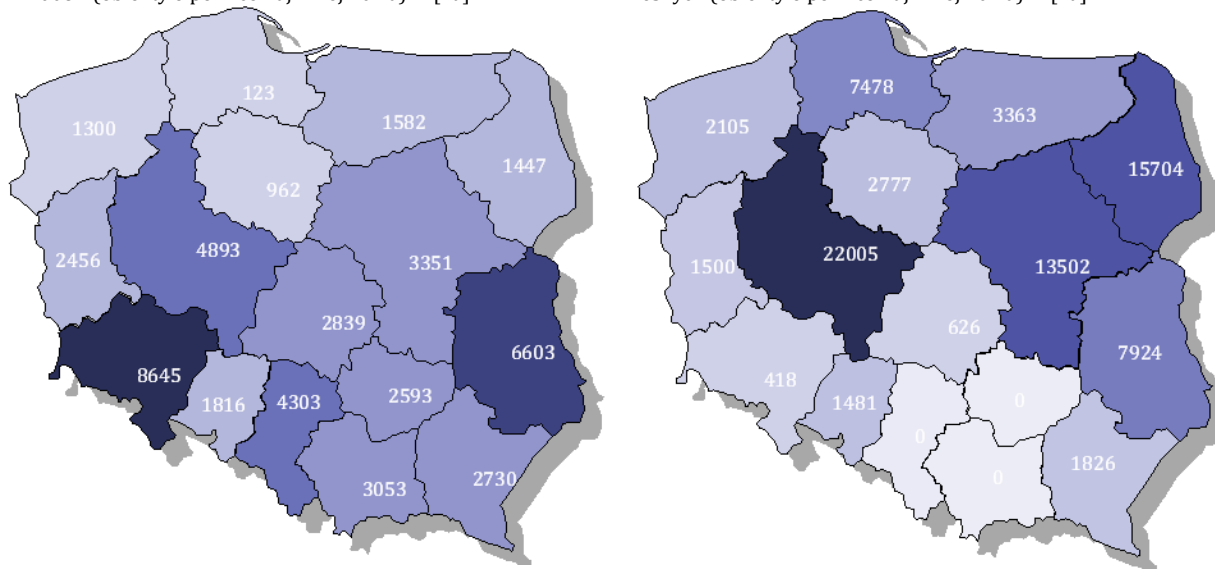
Problemem w nadchodzącej przyszłości może być natomiast konkurencja o wodę. Wobec postępującego procesu stepowienia Polski także rolnictwo staje się obecnie coraz większym konsumentem wody. Stawy karpiove retencjonują bardzo duże ilości wody w okresie poza sezonem wegetacyjnym. W dalszym toku produkcji wymagają jednak uzupełniania strat powstających na skutek

parowania i przesiąków. Podejście systemowe o charakterze wspólnej polityki rolno-rybackiej wydaje się być w naszym kraju nieuniknione.

Rysunek 52. Przestrzenne zróżnicowanie potencjalnej konkurencji o zasoby wody na obszarach wiejskich w rolnictwie i rybactwie

a) Powierzchnia napełnianych stawów rybnych wg województw w 2008r. (obiekty o pow. co najmniej 10 ha) w [ha]

b) Powierzchnia nawadnianych użytków rolnych i gruntów leśnych (obiekty o pow. co najmniej 20 ha) w [ha]

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (Ochrona środowiska 2009).

Coraz poważniejszy problem stanowi także rosnące zanieczyszczenie wód wszelkiego rodzaju substancjami pochodzącymi z intensywnego rolnictwa. Postępująca specjalizacja produkcji i konkurencja rynkowa wymusza na rolnictwie coraz wyższe zaangażowanie technologiczne. W efekcie, coraz częściej nawet niewielkie cieki są odbieralnikiem dużej ilości substancji chemicznych jak i zawiesiny spłukiwanej z pól lub ferm zwierząt gospodarskich. Problem ten staje się coraz bardziej istotny.

Rozwój rybactwa nie jest konfliktowy dla innych sektorów i nie stanowi dla nich zagrożenia. Natomiast rolnictwo może być zagrożeniem dla rybołówstwa przybrzeżnego, jeśli stosowane są przez rolników metody upraw lub hodowli zwierząt powodujące degradację środowiska naturalnego. Rolnictwo nie stanowi dodatkowego źródła dochodów dla rybaków, są nim natomiast sportowa i rekreacyjna turystyka morska bądź wynajem kwater dla letników. Podobnie rybactwo może być dodatkowym czynnikiem służącym rozwojowi obszarów wiejskich.

Z.1.4. Zaplecze naukowo badawcze

Polska wieś i rolnictwo i rybołówstwo w perspektywie najbliższych lat pozostaną pod wpływem polityk unijnych. Kontynuowany będzie proces unowocześniania sektora rolnego-spożywczego w Polsce, a jednocześnie będzie postępował zrównoważony rozwój obszarów wiejskich, uwzględniający także pozaprodukcyjne funkcje rolnictwa. Obszary tych działań wpisują się w najważniejsze zadania dla polityki państwa. Przekształcenia i unowocześnienie technologiczne, techniczne i organizacyjne w polskim sektorze rolno-spożywczym, rybołówstwie i na obszarach wiejskich, stosownie do wyzwań i licznych uwarunkowań, stanowi fundamentalny, a zarazem bardzo złożony problem. Przekształcenia te powinny być realizowane w warunkach racjonalnie prowadzonego interwencjonizmu państwa, przy aktywnym współdziałaniu instytucji i środowisk naukowych oraz doradztwa. O znaczeniu, a w konsekwencji i roli zaplecza naukowo-badawczego w procesach przekształcania i unowocześniania sektora rolno-spożywczego, rybołówstwa, leśnictwa i obszarów wiejskich decydują nie tylko kondycja ekonomiczna i stan organizacyjny odbiorców wyników badań, ale przede wszystkim zakres realizacji badań i możliwości skutecznego wdrażania i upowszechniania ich wyników. Powstawanie nowoczesnych rozwiązań technologicznych, technicznych czy organizacyjnych nierozzerwalnie związane jest z zapleczem naukowo-badawczym i od efektywności jego działalności oraz warunków dla procesów upowszechniania i wdrażania *know-how* zależy szybkość i przyszły poziom rozwoju gospodarczego.

Działalność badawczo-rozwojowa oceniana jest zwykle z perspektywy wielkości wkładów (wskaźniki wkładu, *input*), wielkości zatrudnienia, a także poziomu cytowań czy zgłoszeń patentowych (informacje obrazujące wpływy (*impact*) oraz produkty/efekty (*output*)). Informacje dotyczące wkładu wskazują na stopniowy wzrost nakładów na działalność badawczo-rozwojową w dziedzinie nauk rolniczych: z 245 mln zł w 1995 roku do 439 mln zł w 2000 roku i ok. 550 mln zł w 2008 roku. Mimo tego, w omawianym okresie udział tych nakładów w nakładach ogółem na działalność badawczo-rozwojową w Polsce zmniejszył się odpowiednio z 11,5% do 9,2% i 7,1%, co oznacza że wzrost nakładów na działalność badawczą-rozwojową w dziedzinie nauk rolniczych był mniejszy niż w przypadku innych dziedzin nauki (np. nauk technicznych czy przyrodniczych). W 2008 roku w działalności badawczej i rozwojowej w dziedzinie nauk rolniczych zatrudnionych było ok. 4,7 tys. osób (ekwiwalent pełnego czasu pracy - EPC), co stanowiło 6,3% ogółu zatrudnionych w działalności badawczo-rozwojowej w Polsce. W porównaniu z rokiem 2000 udział ten zmniejszył się o ponad 4 punkty procentowe. Korzystnie przedstawiają się wskaźniki dotyczące produktów/efektów w zakresie działalności badawczo-rozwojowej w dziedzinie nauk rolniczych: procentowy udział publikacji polskich na świecie w 2008 roku w dziedzinie nauk rolniczych wynosił 1,12%, ustępując jedynie naukom ścisłym (fizyka, chemia, astronomia, matematyka). Oznacza to, że krajowe zaplecze naukowo-badawcze w dziedzinie nauk rolniczych dysponuje dużymi osiągnięciami, a także znaczącym potencjałem w skali międzynarodowej.

Zaplecze sektora rolnictwa w zakresie szkolnictwa wyższego stanowią przede wszystkim uczelnie rolnicze. W 2008 roku w Polsce działało 8 uczelni rolniczych⁵⁸, w których zatrudnionych było ok. 11,5 tys. osób, w tym ponad 6 tys. nauczycieli akademickich. Wśród nauczycieli akademickich w wyższych uczelniach rolniczych 23% stanowiły osoby posiadające tytuł naukowy profesora lub stanowisko docenta, zaś 62% stanowili adiunkci i asystenci. Liczba absolwentów uczelni rolniczych w 2008 roku wyniosła ok. 21 tys. osób, w tym 12,8 tys. kobiet. W 2008 roku w studiach doktoranckich w dziedzinie nauk rolniczych uczestniczyły 1743 osoby, z czego ponad 60% stanowiły kobiety. W 2008 roku 108 przedstawicieli nauk rolniczych otrzymało stopień naukowy doktora habilitowanego, zaś 318 osób stopień naukowy doktora. W 2008 roku 34 jednostki prowadziły działalność w dziedzinie biotechnologii.

Niezależnie od powyższego, warto wskazać, że z uwagi na specyficzny charakter poszczególnych dziedzin nauki kompleksowa ocena międzynarodowej pozycji zaplecza naukowo-badawczego i edukacyjnego w Polsce jest mocno utrudniona. Dotyczy to zwłaszcza dziedziny nauk rolniczych, gdzie

⁵⁸ Uniwersytet Techniczno-Przyrodniczy im J. i J. Śniadeckich w Bydgoszczy, Uniwersytet Przyrodniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie, Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie, Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu, Akademia Rolnicza w Szczecinie (obecnie Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie), Akademia Podlaska, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu.

porównania o charakterze międzynarodowym są ograniczone z uwagi brak odpowiednich danych statystycznych dotyczących innych państw.

Zaplecze naukowo-badawcze i edukacyjne w zakresie szkolnictwa wyższego w dziedzinie nauk rolniczych stanowią instytuty badawcze, jednostki naukowe Polskiej Akademii Nauk,⁵⁹ wyższe uczelnie rolnicze, a także inne uczelnie prowadzące kształcenie na kierunkach rolniczych. Jednostki te, podobnie jak cały system nauki i szkolnictwa wyższego w Polsce, przeszły w ostatnich latach szereg istotnych zmian – zwłaszcza w zakresie wielkości zatrudnienia, niemniej jednak wyzwania przed jakimi stają wymagają dalszych reform.

Poprawie konkurencyjności polskiej nauki i szkolnictwa wyższego, także w dziedzinie nauk rolniczych, służyć mają: reforma nauki, którą realizuje pakiet ustaw wchodzących w życie z dniem 1 października 2010 r. (tytuły ustaw zostały podane w przypisie 2) oraz reforma szkolnictwa wyższego, zakładająca nowelizację *ustawy - Prawo o szkolnictwie wyższym oraz ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki*. W perspektywie długookresowej (2020) działania w obszarze nauki i szkolnictwa wyższego będą określone w *Programie rozwoju nauki* (program wykonawczy do *Strategii Innowacyjności i Efektywności Gospodarki*) oraz *Programie rozwoju szkolnictwa wyższego* (program wykonawczy do *Strategii Kapitału Ludzkiego*). W ramach reformy szkolnictwa wyższego prowadzone są inicjatywy na rzecz zmiany struktury kształcenia przez wprowadzenie działania „*Kierunki zamawiane*”. Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego dofinansowuje uczelnie, które realizują powyższe działania- kwota projektu systemowego na lata 2008-2012 to około 64 mln zł. W ramach powyższego, na 46 uczelni wyższych objętych działaniem 7 stanowią uczelnie rolnicze, wśród których kierunki zamawiane w ramach kierunków studiów rolniczych, leśnych i weterynaryjnych (biotechnologia) realizują: Uniwersytet Przyrodniczy w Krakowie, Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie oraz Akademia Rolnicza w Szczecinie (Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie). Ponadto, kierunki zamawiane w zakresie kierunków studiów rolniczych, leśnych i weterynaryjnych (biotechnologia) realizują następujące uczelnie: Uniwersytet Jagielloński, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Uniwersytet Śląski, Politechnika Gdańska, Politechnika Warszawska, Politechnika Śląska i Politechnika Wrocławska. Ważnym elementem reformy szkolnictwa wyższego w Polsce jest także unowocześnianie infrastruktury krajowych uczelni wyższych, także w ramach finansowania ze środków polityki spójności – Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko *Infrastruktura szkolnictwa wyższego*. Do uczelni otrzymujących wsparcie w ramach powyższego działania należy Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego, która realizuje projekt pn. *Centrum Naukowo - Dydaktyczne Wydziału Inżynierii i Kształtowania Środowiska - „Centrum Wodne” SGGW* o wartości ok. 52 mln zł. Ponadto, realizowane są projekty z zakresu biotechnologii lub umożliwiające rozwój biotechnologii przez: Uniwersytet Wrocławski (projekt pn. *Budowa kompleksu edukacyjno - badawczego Biotechnologii Uniwersytetu Wrocławskiego* o wartości ok. 52 mln zł), Uniwersytet im. Adam Mickiewicza w Poznaniu (projekt pn. *Międzyuczelniane Centrum NanoBioMedyczne* o wartości ok. 111 mln zł), Uniwersytet Warszawski (projekt pn. *Centrum Nowych Technologii „Ochota” Uniwersytetu Warszawskiego* o wartości ok. 286 mln zł), Uniwersytet Łódzki (projekt pn. *Budowa i modernizacja Wydziałów Biologii, Fizyki i Chemii Uniwersytetu Łódzkiego* o wartości ok. 100 mln zł).

Badania w obszarze rolnictwa, rozwoju wsi i rynków rolnych i rybołówstwa realizowane są aktualnie również w 13 jednostkach badawczo-rozwojowych (jbr), nad którymi nadzór sprawuje Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi, na 47 wydziałach w 9 państwowych szkołach wyższych nadzorowanych przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, w 10 placówkach naukowych podległych Polskiej Akademii Nauk a także w części swoich zakresów działalności w 10 jednostkach badawczo-rozwojowych podległych Ministrom: Gospodarki, Środowiska i Zdrowia.

⁵⁹ Nazwy jednostek naukowych zgodne z tzw. pakietem ustaw reformujących naukę z 30 kwietnia 2010 r. (tj. ustawa o zasadach finansowania nauki (Dz. U. Nr 96, poz. 615), ustawa o Narodowym Centrum Nauki (Dz. U. Nr 96, poz. 617), ustawa o Narodowym Centrum Badań i Rozwoju (Dz. U. Nr 96, poz. 96), ustawa o instytutach badawczych (Dz. U. Nr 96, poz. 618), ustawa o Polskiej Akademii Nauk (Dz. U. Nr 96, poz. 619)), które wejdą w życie z dniem 1 października 2010 r.

Łącznie w tych placówkach naukowych pracuje około 18 tysięcy pracowników, w tym ponad 1500 profesorów, ponad 800 doktorów habilitowanych i ponad 4000 pracowników ze stopniem doktora. Jest to więc potencjał naukowy znaczny, który efektywnie powinien wspierać politykę rolną państwa.

Obowiązujące aktualnie regulacje prawne rozstrzygają o kompetencjach Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w zakresie wpływu na ustanawianie, finansowanie i realizację polityki naukowej i polityki naukowo-technicznej państwa w poszczególnych jej działach, w tym także w zakresie obejmującym nauki rolnicze i pokrewne. Wpływ Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi odpowiedzialnego za działy rolnictwo, rynki rolne, rybołówstwo i rozwój wsi na działalność zaplecza naukowo-badawczego pracującego na rzecz tych działów jest ograniczony. Obecna struktura instytucjonalna i organizacyjna w nauce polskiej oraz przyjęte zasady finansowania badań naukowych nie łagodzą istniejących barier wdrażania rozwiązań innowacyjnych do praktyki w rolnictwie, rybołówstwie i na obszarach wiejskich, co w warunkach umacniania się gospodarki rynkowej utrudnia konkurencję. Niepokojąco niska w Polsce wartość wskaźnika finansowania badań, w tym także rolniczych, staje się powoli przyczyną cywilizacyjnej zapaści, której efekty będą praktycznie niemożliwe do odwrócenia, co w konsekwencji może oznaczać pogłębienie się luki rozwojowej pomiędzy Polską, a pozostałymi krajami Europy. Jeżeli na ten stan nakłada się występujący brak rzeczywistego koordynatora powiązań praktyki z badaniami rolniczymi to konieczne są daleko idące zmiany w zakresie synchronizacji polityki naukowej z polityką rolną. Aktualna sytuacja utrudnia programowanie i realizację ważnych kompleksowych badań interdyscyplinarnych, prowadzi także do znacznego osłabienia efektywnego wykorzystania zaangażowanych środków finansowych i nieracjonalnego wykorzystania drogiej aparatury badawczej.

Rolę i istotę nauk rolniczych należy rozpatrywać w szerokim kontekście ich oddziaływania na całą gospodarkę żywnościową oraz obszary wiejskie. Specyfika nauk rolniczych, jaką jest ich interdyscyplinarność wyrażająca się bazowaniem na podstawach wiedzy szerokiej gamy dyscyplin naukowych, mieszczących się w naukach technicznych, ekonomicznych, społecznych, socjologicznych przyrodniczych, a także politycznych i prawnych, powinna być wykorzystywana do tworzenia przesłanek naukowych przy opracowywaniu przyjaznych dla środowiska, a jednocześnie racjonalnie ekonomicznych technologii produkcji i poprawy warunków życia na obszarach wiejskich. Nauki rolnicze powinny wspierać przygotowanie rolnictwa na prognozowane zmiany wynikające zarówno z procesów globalizacji, jak i przewidywanych zmian klimatu. Realizowane badania powinny być podstawą do opracowania niezbędnych scenariuszy dla przyszłych struktur i systemów produkcji w sektorze rolno-spożywczym. Uwzględnić one powinny zróżnicowane w Polsce warunki środowiskowe, głównie pod względem jakości gleby oraz ilości i rozkładu opadów atmosferycznych, bardzo zróżnicowaną strukturę gospodarstw, zarówno pod względem wielkości, jak i wyposażenia, oraz różnice kulturowe wynikające z miejscowych tradycji. Znaczenie zaplecza naukowo-badawczego w obszarze nauk rolniczych i pokrewnych, dla realizacji celów Strategii zwiększy się zwłaszcza w kontekście opinii Rady ds. Konkurencyjności (*Competitiveness Council*), która zwróciła uwagę na występujące zjawisko wpływu realizacji inicjatyw w ramach różnych polityk unijnych na innowacyjność i konkurencyjność przedsiębiorstw. Dotyczy to m.in. transformacji gospodarki na tzw. bardziej zieloną ścieżkę (ang. *green growth*), realizacji pakietu klimatyczno-energetycznego oraz zatrudnienia w "zielonych" sektorach (ang. *green jobs*).

W Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi od roku 2004 z wykorzystaniem art. 80 ustawy z dnia 26 listopada 1998 r. o finansach publicznych (Dz U. z 2003 r. Nr 15 poz. 148, z późn. zm.), a od roku 2005 na podstawie art. 117 ust. 2 ustawy z dnia 30 czerwca 2005 r. o finansach publicznych (Dz. U. Nr 249, poz. 2104, z późn. Zm.) zgodnie z procedurą określoną w Regulaminie Rady Ministrów realizowane są programy wieloletnie. Również nowa ustawa o finansach publicznych z dnia 27 sierpnia 2009 r. (Dz U. z 2009 r. Nr 157 poz. 1240) w art. 136 przewiduje możliwość ustanawiania programów wieloletnich, które mają bardzo duże znaczenie dla procedur monitorowania zjawisk i realizowanych działań w rolnictwie i na obszarach wiejskich. W ramach programów wieloletnich realizowane są zadania szczególnie ważne dla planowania i realizacji polityki państwa, których wykonanie jest niezbędne dla zapewnienia bezpieczeństwa publicznego oraz opracowywania i opiniowania standardów w zakresie ochrony środowiska, gospodarki żywnościowej, gospodarki zasobami naturalnymi oraz standardów produktów, procesów i usług, a także warunków przestrzegania

tych standardów". W Ministerstwie Rolnictwa realizowanych jest obecnie 8 programów wieloletnich. Jeden z programów, który jest realizowany przez Morski Instytut Rybacki, dofinansowywany jest (50% kosztów kwalifikowanych) z funduszy Komisji Europejskiej. Od 2003 roku budżet państwa z części budżetowej Ministra Rolnictwa finansuje realizację zadań wykonywanych w ramach programów wieloletnich

Tabela 11. Liczba programów wieloletnich i poziom ich finansowania w latach 2003-2010 /w mln zł/

Liczba programów	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
1	0.3	6.872						
4			18.106					
6				37.910	41.149			
8						54.696	57.653	59.605

Uzyskiwane w ramach realizacji programów wieloletnich wyniki, analizy, opinie, ekspertyzy. służą przede wszystkim Ministrowi Rolnictwa w podejmowaniu decyzji oraz wypracowywaniu i prezentowaniu stanowiska Polski na forum Unii Europejskiej. Z wyników uzyskiwanych w ramach realizowanych programów wieloletnich korzystają również władze samorządowe i administracyjne szczebla regionalnego i lokalnego, a także organizacje i instytucje pracujące na rzecz rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich, doradcy rolni a przede wszystkim mieszkańcy na obszarach wiejskich i sami rolnicy. Uwzględniając uzyskiwane efekty realizowanych programów wieloletnich planowany jest rozwój zakresu tematycznego programów wieloletnich i ich dalsze finansowanie w perspektywie do roku 2015